



MEDIATION IN STRAFZAKEN

EEN BIJZONDERE VERANTWOORDELIJKHEID
VOOR VERDACHTE EN MEDIATOR

MEDIATION IN STRAFZAKEN

EEN BIJZONDERE VERANTWOORDELIJKHEID VOOR VERDACHTE EN MEDIATOR

MAART 2025

Auteurs

Dr. Meriem Kalter

Mr. Marion Uitslag

Met dank aan:

Babette van der Wielen, Tanja van Mazijk, Majda Lamkaddem en Lilith Brouwer voor hun inzet bij dit onderzoek. Alouette Passchier voor de professionele ondersteuning.

Alle respondenten die meewerkten aan dit onderzoek.

Stuurgroep:

Jacques Claessen (hoogleraar, Universiteit Maastricht)
Quirine Eijkman (lector, lectoraat Toegang tot het Recht)
Judith Simon-Emaus, directeur-bestuurder Mediatorsfederatie Nederland (MfN)
Antionietta Pinkster (tot 1-2-2023) voorzitter, Vereniging Mediators in Strafzaken)
Soumirée Verheijen (adviseur, Openbaar Ministerie)
Sven Zebel (hoogleraar, Universiteit Twente/Vrije Universiteit Amsterdam)

Adviesgroep:

Jacqueline Bosker (lector, lectoraat Werken in Justitieel Kader)
Odile Leinarts (landelijk coördinator Mediation in Strafzaken)
Marlène Panis (mediationfunctionaris, rechtbank Zeeland-West-Brabant)
Claudine Silanoe (juridisch adviseur mediation in strafzaken, Landelijk Bureau Vakinhoud rechtspraak en mediationfunctionaris rechtbank Oost-Brabant)
Marcel Snijders (rechter, rechtbank Gelderland)
Roelof Vos (advocaat, Hertoghs advocaten)
AnneMartine Westerhout (juridisch adviseur mediation in strafzaken, Landelijk Bureau Vakinhoud rechtspraak en coördinator mediation in strafzaken rechtbank Midden-Nederland)
Corné van der Wilt (raadsheer, Hof Amsterdam)
Annemieke Wolthuis (Stichting Restorative Justice Nederland)

Nationaal Regieorgaan Praktijkgericht Onderzoek SIA



Lectoraat Toegang tot het Recht,
Hogeschool Utrecht Kenniscentrum Sociale Innovatie

Bezoekadres:
Padualaan 101
3584 CH Utrecht

Postadres:
Postbus 85397
3508 AJ Utrecht

Telefoon: 088 – 481 92 22
E-mail: ksi@hu.nl

Het lectoraat Toegang tot het Recht is onderdeel van het Kenniscentrum Sociale Innovatie. Hoe bouwen we aan een samenleving waarin iedereen kan meedoen, tot zijn recht komt en zich veilig voelt? Hier doen de lectoraten van het Kenniscentrum Sociale Innovatie van Hogeschool Utrecht onderzoek naar, met en voor (aankomend) sociale professionals in het brede sociaal domein. Onze missie is om samen met partners uit praktijk, onderwijs en beleid bij te dragen aan 'beter samen leven' en het verkleinen van sociale ongelijkheid. Dit doen wij door praktijkgericht onderzoek, ontwikkeling en agendering van actuele maatschappelijke en sociale vraagstukken op het vlak van participatie, welzijn, zorg en ondersteuning, jeugdhulp, werk en inkomen, schuldenproblematiek, dak- en thuisloosheid, toegang tot recht, reclassering, sociale veiligheid, en deelname aan onderwijs, sport en cultuur.

© Hogeschool Utrecht, 2025

Bronvermelding is verplicht. Verveelvoudigen voor eigen gebruik of intern gebruik is toegestaan

Inhoudsopgave

Inhoudsopgave	5
Voorwoord	7
Samenvatting	9
1 Inleiding	11
1.1 Achtergronden van mediation in strafzaken	11
1.2 Probleemstelling en algemene onderzoeksvraag	14
1.3 Methoden van onderzoek	17
2 Verantwoordelijkheid nemen door een verdachte doorheen het mediationproces	21
2.1 Inleiding	21
2.2 Wetenschappelijke inzichten	21
2.3 Fase 1: Ovj of rechter beslissen of zaak naar mediation kan doorgaan	23
2.4 Fase 2: Mediationfunctionarissen voeren een telefonisch gesprek met verdachte en slachtoffer	26
2.5 Fase 3: Mediators voeren afzonderlijke intakegesprekken met verdachte en slachtoffer	29
2.6 Fase 4: Mediators begeleiden een gesprek tussen verdachte en slachtoffer	31
2.7 Gradaties in verantwoordelijkheid nemen	32
2.8 Veranderbaarheid verantwoordelijkheid nemen gedurende het mediationproces	33
2.9 Conclusie	34
3 Interventies om verantwoordelijkheid nemen te stimuleren tijdens fase 3 en fase 4	37
3.1 Inleiding	37
3.2 Wetenschappelijke inzichten	37
3.3 Werken aan zelfherstel bij de verdachte	38
3.4 Toegepaste interventies bij het nemen van verantwoordelijkheid	39
3.5 Interventies bij psychologische defensiemechanismen	41
3.6 Interventies gericht op het slachtoffer: accepteren van verantwoordelijkheid door verdachte	42
3.7 Interventies en soort delict	43
3.8 Interventies en de fase waarin de mediation zich bevindt	43
3.9 Conclusie	44
4 Het beschrijven van verantwoordelijkheid nemen in de slotovereenkomst	47
4.1 Inleiding	47
4.2 Wetenschappelijke inzichten	47
4.3 Visie van Ovj's en rechters over verantwoordelijkheid nemen door verdachte in de slotovereenkomst	48
4.4 Mate van verantwoordelijkheid die verdachten moeten laten zien afhankelijk van type strafzaak	49
4.5 Mate van verantwoordelijkheid nemen bij het bepalen van vervolging of strafmaat	49
4.6 Beschrijven van verantwoordelijkheid in de slotovereenkomst door mediators	50
4.7 Het herstellen van schade	51
4.8 Visie van strafrechtadvocaten op verantwoordelijkheid nemen beschrijven in de slotovereenkomst	51
4.9 Visie van slachtoffers en verdachten op de slotovereenkomst	52
4.10 Conclusie	53
5 Conclusie en discussie	55
5.1 Conclusies	55
5.2 Onderzoeksbependingen en suggesties voor vervolgonderzoek	59
5.3 Praktische implicaties en aanbevelingen	61
Literatuurlijst	63

Bijlage 1 Methodische verantwoording interviews en focusgroepen	73
Bijlage 2 Topics en vragen interviews stakeholders	75
Bijlage 3 Protocollen focusgroepen	81
Bijlage 4 Overzicht interventies en voorbeelden stimuleren van verantwoordelijkheid	85
Bijlage 5 Handreiking voor mediationfunctionarissen	87
Bijlage 6 Criteria voor een slotovereenkomst	89
Bijlage 7 Voorbeeld slotovereenkomst met aandacht voor verantwoordelijkheid nemen	93

Voorwoord

In een tijd van grote maatschappelijke veranderingen in het sociale en juridische domein, waarbij zelfredzaamheid en oplossingsgerichtheid centraal staan, worden professionals uitgedaagd om hun bijdrage te leveren aan effectieve en rechtvaardige oplossingen. Bij afhandeling van strafzaken wordt in toenemende mate gezocht naar oplossingen die niet alleen recht doen aan het aangedane leed, maar waarbij ook naar de toekomst wordt gekeken. Hoe kunnen we ervoor zorgen dat slachtoffers zich gehoord en erkend voelen en dat herstel kan plaatsvinden? Hoe kunnen we voorkomen dat delictgedrag zich herhaalt? Het herstelrecht, en ook de ontwikkelingen binnen het herstelrecht, zoals mediation in strafzaken, sluiten hierop aan. In een groeiend aantal strafzaken wordt mediation tussen verdachten/ daders en slachtoffers ingezet. Verantwoordelijkheid nemen door een verdachte is een belangrijk thema dat aan bod moet komen tijdens een mediation in strafzaken. Dit zodat herstel plaats kan vinden tussen verdachte en slachtoffer. Dit onderzoek gaat in op de vraag wat deze verantwoordelijkheid inhoudt en hoe professionals dit kunnen stimuleren.

Het onderzoek is medegefinancierd door het Nationaal Regieorgaan Praktijkgericht Onderzoek SIA (RAAK Publiek, projectnummer RAAK.PUB09.030). Aan dit onderzoek was een consortium (stuurgroep) verbonden bestaande uit de Vereniging Mediators in Strafzaken (VMSZ), de Mediators federatie Nederland (MfN), het Openbaar Ministerie, het Lectoraat 'Toegang tot het Recht' (Hogeschool Utrecht) en de Universiteiten Amsterdam (VU), Twente en Maastricht. Daarnaast heeft ook een adviesraad (met daarin vertegenwoordigers van het landelijk team Mediation in Strafzaken, de mediationfunctionarissen, het Lectoraat 'Werken in een gedwongen kader', Hogeschool Utrecht, Restorative Justice Nederland, de advocatuur en de Rechterlijke Macht op basis van tussentijdse resultaten advies gegeven. Wij danken allen voor hun enthousiaste medewerking.

*Mede namens Quirine Eijkman,
Meriem Kalter en Marion Uitslag*

Samenvatting

Tijdens een mediation in strafzaken gaan verdachte en slachtoffer tijdens het strafproces onder begeleiding van een mediator met elkaar in dialoog over de gebeurtenis en de gevolgen daarvan.

De officier van justitie en de rechter houden bij hun beslissing over de strafzaak rekening met de uitkomst van de mediation zoals weergegeven in de slotovereenkomst. Het is belangrijk in mediation dat een verdachte verantwoordelijkheid neemt omdat anders het gevaar bestaat dat er geen herstel plaatsvindt en dat een slachtoffer opnieuw slachtoffer wordt.

Professionals moeten tijdens het gehele mediationproces omgaan met het thema ‘verantwoordelijkheid nemen’ door de verdachte. Zij komen echter een aantal knelpunten tegen. Wat is bijvoorbeeld nodig qua verantwoordelijkheid nemen om door te verwijzen naar de volgende fase in het mediationtraject? Hoe kunnen mediators verantwoordelijkheid nemen stimuleren en op welke manier kunnen zij dit omschrijven in de slotovereenkomst? De hoofdvraag van dit onderzoek is daarom: *‘Welke criteria kunnen stakeholders (rechters, officieren van justitie, mediationfunctionarissen en mediators) hanteren bij het vaststellen en stimuleren van ‘verantwoordelijkheid nemen door een verdachte’ tijdens het mediation in strafzaken traject en welk handelingsrepertoire is hiervoor nodig?’* Door middel van interviews met rechters, Ovj’s, mediationfunctionarissen, mediators, strafrechtadvocaten, slachtoffers en verdachten alsook via focusgroepen met mediators en mediationfunctionarissen is deze vraag onderzocht.

Naar aanleiding van de literatuurstudie komen we tot de volgende definitie van verantwoordelijkheid nemen door een verdachte: *‘De verdachte erkent dat hij het misdrijf heeft gepleegd, of dat hij een aandeel hierin heeft en dat dit schade heeft teweeggebracht bij het slachtoffer (passieve verantwoordelijkheid). Daarnaast onderneemt de verdachte acties om de schade of pijn te herstellen bij het slachtoffer (actieve verantwoordelijkheid). De verdachte legt daarbij de schuld van het delict niet eenzijdig bij het slachtoffer (victim-blaming).’*

Het onderzoek laat zien dat ‘verantwoordelijkheid nemen door een verdachte’ een grote rol speelt voor rechters, Ovj’s, mediationfunctionarissen en mediators bij het besluit om door te verwijzen naar de volgende fase. Wat opvalt is dat hierbij een grote nadruk ligt op wat het slachtoffer wil. Stakeholders zien gradaties in verantwoordelijkheid nemen door een verdachte en het verschilt per fase wat zij hierbij noodzakelijk achten. Idealiter nemen verdachten in ieder geval passieve verantwoordelijkheid bij de start van het mediationproces en in de loop van het proces laten zij steeds meer actieve verantwoordelijkheid zien. Passieve verantwoordelijkheid wordt als een ‘hard’ criterium gezien om door te verwijzen in fase 1, 2 en 3. In fase 4 is actieve verantwoordelijkheid een zacht en wenselijk criterium (en daar wordt in de voorgaande fasen naar toegewerkt) maar het gezamenlijk gesprek kan ook plaatsvinden als het slachtoffer akkoord is met de passieve verantwoordelijkheid die de verdachte laat zien en waarbij ‘de schuld’ niet eenzijdig bij het slachtoffer wordt neergelegd. Aansluitend hierop zijn de stakeholders van mening dat verantwoordelijkheid nemen ten positieve veranderbaar is gedurende het traject met name in fase 4. Juist de interactie met het slachtoffer zorgt ervoor dat een verdachte verantwoordelijkheid kan nemen. Ook mediators spelen een grote rol. Zij zetten al hun vaardigheden in tijdens de intake en het gezamenlijk gesprek om verantwoordelijkheid nemen te stimuleren. Zij richten zich op zelfherstel van verdachten om vandaar uit te werken aan herstel voor het slachtoffer. Dit doen zij door verdachten op een respectvolle en niet stigmatiserende manier te behandelen, door hen te benaderen als mens en niet alleen als ‘dader’. Tegelijkertijd is het nodig om te confronteren, zeker als er sprake is van psychologische defensiemechanismen die verantwoordelijkheid nemen beletten zoals rationaliseren, normaliseren en victim blaming. Veel van de interventies die mediators toepassen om ‘liefdevol te confronteren’ zijn standaard mediationinterventies zoals LSD, herformuleren, meta-communicatie, benoemen en gevoelsreflectie. Ook passen zij vaak de interventie ‘het perspectief van het slachtoffer in laten nemen’ toe om dan van daaruit te confronteren. Zij maken gebruik van terugkijkvragen, hier en nu vragen en toekomstgerichte vragen om zowel passieve als actieve verantwoordelijkheid te stimuleren. Daarnaast hebben mediators aandacht voor hoe die verantwoordelijkheid landt bij het slachtoffer. Slachtoffers bepalen hoe oprecht een verdachte is en worden door mediators gestimuleerd om een open en coöperatieve houding aan te nemen ten opzichte van de verdachte. Wat dat betreft hebben beide partijen een verantwoordelijkheid om te komen tot herstel. Zowel slachtoffers en verdachten zelf geven aan dat zij de neutraliteit van de mediators belangrijk vinden, alsook een respectvolle opstelling naar beide partijen. Het sluitstuk van een geslaagd mediationtraject vormt (vaak) de slotovereenkomst. Deze wordt onderdeel van het strafdossier en rechters en

OvJ's nemen het mee in de verdere afhandeling van de strafzaak. Het is belangrijk dat verantwoordelijkheid nemen door een verdachte terugkomt in de overeenkomst: bijvoorbeeld door duidelijk te maken welke stappen verdachte heeft gezet om tot herstel te komen en tot welke concrete afspraken partijen zijn gekomen. Schadevergoeding is bij het opstellen van de slotovereenkomst vaak een heikel punt. Wanneer de schade toch afgewikkeld wordt tijdens de mediation is het van belang dat mediators dit zo concreet mogelijk beschrijven en ook de op- en aanmerkingen er omheen mee nemen. Ook hebben mediators de verplichting om te zorgen dat een slotovereenkomst niet bijdraagt aan bewijsvoering. Indien nodig en mogelijk hebben mediators hier contact over met de desbetreffende advocaat.

Het mediationproces is zo vormgegeven dat het nemen van verantwoordelijkheid door de verdachte wordt bevorderd. Het is een ontwikkelingsproces dat zich doorgaans tijdens het gehele mediationproces voltrekt. Om deze reden is het aan te bevelen mediation daar waar mogelijk in gang te zetten. Passieve verantwoordelijkheid van de verdachte: erkennen van betrokkenheid bij het strafbare feit en enige bereidheid tot contact met het slachtoffer is dan ook voldoende voor de start van dit traject in fase 1 en 2. Mediators gaan hier dan verder mee aan de slag in fase 3 om verdachten aan te zetten tot meer actieve verantwoordelijkheid. De voorbereiding door de mediationfunctionarissen richting partijen in fase 2 is onontbeerlijk omdat hier aan verwachtingenmanagement wordt gedaan. Goed voorbereide partijen gaan met de juiste verwachtingen het mediationtraject in en dat is een van de succesfactoren voor het vervolgtraject.

Dit onderzoek heeft criteria beschreven die gebruikt kunnen worden om verantwoordelijkheid nemen te toetsen in fase 1, 2 en 3 en te omschrijven in de slotovereenkomst. Ook is er een overzicht gekomen van mogelijke interventies om verantwoordelijkheid nemen te stimuleren. Op deze manier wordt bijgedragen aan verbetering van het verloop van de mediation, wat zowel slachtoffers als verdachten ten goede komt. Daarnaast draagt het bij aan de verdere kwaliteitsontwikkeling van het vak mediators in strafzaken.

1 Inleiding

Mediation in strafzaken (MiS) is een vorm van herstelrecht (Restorative Justice) waarbij slachtoffers en een verdachten met elkaar in gesprek gaan onder begeleiding van twee mediators. Hierbij wordt de strafrechtprocedure onderbroken om ruimte te maken voor het mediationtraject. MiS wordt vanuit het OM of de rechtbank (als verwijzers) opgestart en de uitkomst wordt meegenomen bij de verdere afwikkeling van de strafzaak. Een belangrijk criterium dat wordt gehanteerd bij het doorverwijzen naar mediation, is dat een verdachte verantwoordelijkheid neemt voor het delict (Van Geenen et al., 2019). Verantwoordelijkheid nemen wordt gezien als een belangrijke factor bij het welslagen van de mediation. Zowel de mediationfunctionaris als de mediator hebben daarbij een belangrijke taak te vervullen. Deze moeten op verschillende momenten in het mediationtraject nagaan of een verdachte inderdaad verantwoordelijkheid neemt en interveniëren op het moment dat dit niet het geval is. Hoewel het vaststellen en hanteren van 'verantwoordelijkheid nemen door een verdachte' een essentiële competentie voor hen is, blijkt dit een knelpunt in de praktijk. Er is onvoldoende duidelijk wat verantwoordelijkheid nemen precies inhoudt en hoe dit te hanteren. Het huidige onderzoek heeft tot doel inzicht hierin te krijgen en zo mediationfunctionarissen en mediators handvaten te bieden om verantwoordelijkheid nemen door een verdachte te toetsen en te ondersteunen.

Na deze inleiding volgt allereerst een beschrijving van de achtergronden van mediation in strafzaken, gevolgd door de probleemstelling en onderzoeksvragen en de onderzoeksmethodologie.

NB: Waar 'hij' staat in dit rapport is hij, zij of die bedoeld.

1.1 Achtergronden van mediation in strafzaken

1.1.1 MiS als vorm van herstelrecht

In tegenstelling tot het conventionele strafrechtstelsel richt herstelrecht zich niet op het opleggen van een straf aan de daders om tot gerechtigheid te komen (zie bijvoorbeeld Ikimotot et al., 2012). Het algemene doel is om het conflict op te lossen en de relatie tussen de direct bij een misdrijf betrokken partijen- slachtoffers, daders en de bredere gemeenschap – te herstellen. Herstel vindt plaats doordat betrokken partijen met elkaar in gesprek gaan over de ontstane schade, de daaruit voortvloeiende behoeften en wat nodig is om het (zoveel mogelijk) goed te maken. Zij beslissen zelf dus (mee) over wat er moet gebeuren na een delict om de ontstane schade te herstellen (Zehr, 2015).

Er zijn verschillende programma's van herstelrecht in Nederland, namelijk (a) groepsconferenties waarbij naast daders en slachtoffers ook afgevaardigden van de gemeenschap deelnemen aan het gesprek; (b) interactie tussen slachtoffers en daders of verdachten in de vorm van herstelbemiddeling of mediation in strafzaken (VOM, naar het Engelse Victim Offender Mediation); en (c) op herstelgerichte strafrechtelijke sancties zoals een schadevergoedingsmaatregel, taakstraf of een enkelband (Claessen, 2024; Coates et al., 2017; Hansen & Umbreit, 2018).

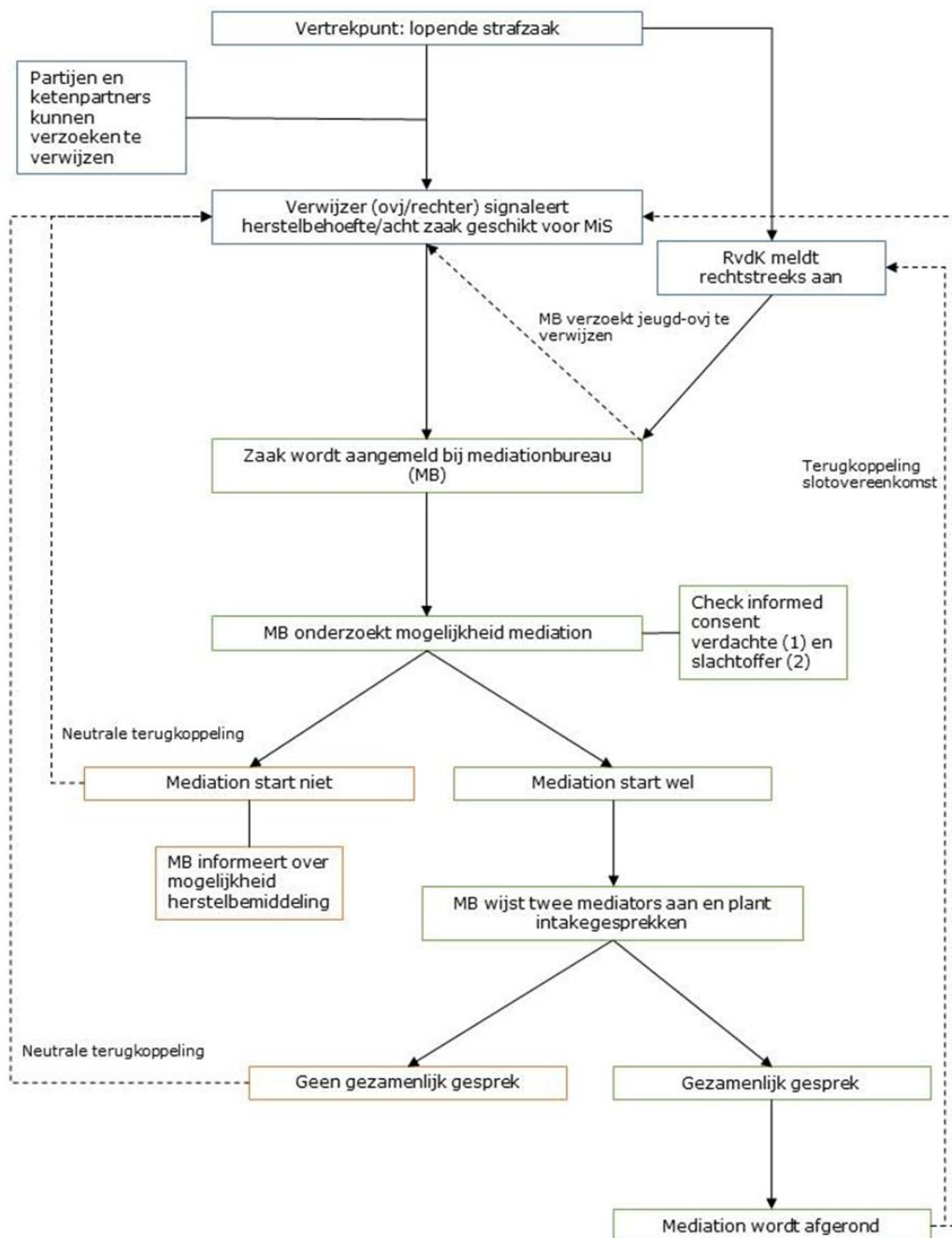
1.1.2 Mediation als proces in de strafketen

MiS vindt plaats tijdens de lopende de strafzaak, in de vervolgings- en berechtingsfase. Wanneer een strafzaak ter beoordeling bij de officier van justitie (OvJ) voorligt of al onder de rechter is, wordt MiS onderzocht. Alle betrokkenen of professionals kunnen bij het OM, het mediationbureau of de rechter de wens kenbaar maken voor een verwijzing naar MiS. De OvJ of de rechter, die overigens ook zelf een verwijzing kunnen voorstellen, beslissen over dit verwijzingsverzoek. Er wordt doorgaans teruggekoppeld naar de verwijzende OvJ of rechter, die na verwijzing naar MiS wachten met het nemen van een beslissing over de strafzaak zodat de uitkomst van de mediation kan worden meegewogen in de verdere afdoening van de strafzaak. Alle strafzaken kunnen in aanmerking komen voor MiS indien het een vervolgbare zaak betreft. In de periode 2017-2022 werd het meest doorverwezen naar mishandeling/geweldpleging (53%) gevolgd door bedreiging (9%), diefstal/verduistering (8%) en vernieling (8%). Daarnaast werd ook minimaal 100 keer verwezen bij huiselijk geweld, verkeerszaken, beroving, belediging en poging doodslag/door schuld (Hoekstra et al., 2024).

Het doel van MiS is de door een misdrijf aangerichte schade zoveel mogelijk (symbolisch) te herstellen. Het gaat daarbij om (im)materiële schade, relationele schade en schade toegebracht aan de morele orde en rechtsorde (Claessen, 2019; 2024). De kern hierbij is dat wat er is gebeurd wordt teruggegeven aan partijen zodat zij zelf, onder begeleiding, kunnen kijken hoe (enig) herstel mogelijk is. Het kan beide partijen- zowel slachtoffer als verdachten- helpen bij het verwerken van datgene dat is gebeurd (Zebel, 2012). Bij het slachtoffer wordt beoogd om deze te helpen bij het verminderen of wegnemen van angst ten gevolge van een delict. Tegelijkertijd biedt het de kans aan een verdachte om recht te zetten wat hij heeft misdaan (Zehr, 2015).

Gedurende MiS gaan slachtoffers en verdachten, onder begeleiding van twee mediators (een zogenaamde co-mediation), een dialoog met elkaar aan over wat er is gebeurd. Als eerste gaan de mediators apart in gesprek met verdachte en slachtoffer. Het doel van mediaton wordt uitgelegd en er wordt aan betrokkenen gevraagd wat zij willen bespreken. Naar aanleiding van deze gesprekken bepalen de mediators of de zaak geschikt is voor mediation; hebben de partijen een constructieve intentie en motivatie en kan het gemeenschappelijk gesprek niet mogelijk een van hen schaden (Jonas-Van Dijk et al., 2023). Tijdens het gemeenschappelijke gesprek krijgt het slachtoffer de kans om in een veilige en gecontroleerde setting het veroorzaakte leed te bespreken, vragen te stellen en afspraken maken om materiële en of immateriële genoegdoening te krijgen. De verdachte wordt in de gelegenheid gesteld om zijn kant van het verhaal te vertellen, verantwoordelijkheid te nemen, spijt te betuigen en iets goed te maken (Armour & Umbreit, 2005, 2018; Claessen & Roelofs, 2020; Umbreit, 2023). Op deze manier krijgen zowel slachtoffer als verdachte de kans om aan het helingsproces van zichzelf en de ander bij te dragen en mogelijk wederzijds begrip te ontwikkelen (Retzinger & Scheff, 1996). In tegenstelling tot het strafrecht staat waarheidsvinding niet centraal tijdens mediation, maar gaat het veel meer om de beleving en de impact van de gebeurtenis, of te wel om de narratieve waarheid, van de betrokken partijen (Dierx, 2009). De mediator heeft dan ook veel aandacht voor de emoties en de behoeften van zowel slachtoffer als verdachte. Daarbij is de uitvoering van MiS gebaseerd op: (a) informed consent, waarbij partijen vrijwillig deelnemen; (b) vertrouwelijkheid; (c) meerzijdige partijdigheid door mediator; (d) autonomie van slachtoffer en verdachte; en (e) procedurele rechtvaardigheid (Claessen, 2024; Van Geenen et al., 2019). Met name de ervaring van procedurele rechtvaardigheid tijdens een – voor het overige – strak gereguleerde strafprocedure geeft MiS meerwaarde in vergelijking tot dader-slachtofferbemiddeling die doorgaans voor, naast of na de strafzaak plaatsvindt. Dit betekent dat zowel slachtoffer als verdachte gedurende het strafproces hun stem kunnen laten horen en zij invloed uitoefenen op het proces en uitkomst van de mediation en daarmee invloed kunnen hebben op de uitkomst van de strafzaak (Brenninkmeijer, 2011). Dit heeft de keerzijde dat het voor verdachten een strategische overweging kan zijn om mee te doen aan MiS, wat van invloed kan zijn op de mate waarop zij verantwoordelijkheid nemen en hoe dit wordt gepercipieerd door slachtoffers. Voor een schematisch overzicht van de mediationprocedure zie figuur 1.

Figuur 1 Schematisch Overzicht van de Mediation Procedure



Noot: Landelijk uniforme werkwijze MIS. Overgenomen uit "Cahiers 2024-07 Plan- en procesevaluatie Mediation in Strafzaken," door M.S Hoekstra, R.R. Riezen-den Bak en G. Van Teeuwen, 2024, WODC Wetenschappelijk onderzoek.

1.1.3 Wetenschappelijk inzichten over de impact van mediation

Wetenschappelijk onderzoek laat een hoog slagingspercentage zien bij VOM¹: bij ongeveer 90% van de mediations komen slachtoffers en daders tot een overeenkomst (o.a. Claessen et al., 2015; Hansen & Umbreit, 2018). Een nuancering is hierbij wel op zijn plaats. Het gaat in deze onderzoeken om zaken die al vooraf 'gescreend' zijn op geschiktheid. Zo blijkt bijvoorbeeld uit onderzoek dat in 40% tot 60% van de personen die de mogelijkheid kregen om deel te nemen aan VOM hier niet op ingaat (Umbreit et al., 2004). Over het

¹ Zowel dader-slachtofferbemiddeling als MIS worden in de wetenschappelijke literatuur onder VOM (victim offender mediation) geschaard en deze term gebruiken we als we refereren naar wetenschappelijke studies. Daarbij wordt de term 'dader' gebruikt in plaats van 'verdachte.' Deze term nemen we over als we naar wetenschappelijke studies refereren.

algemeen zijn deelnemende partijen aan VOM tevreden na afloop (o.a. Latimer et al., 2005; Shapland et al., 2008), ook in vergelijking met strafrechtelijke procedures zonder de opties van herstelrecht (Hansen & Umbreit, 2018; Melendez, 2015). Daarbij ervaren zij ook een hogere procedurele rechtvaardigheid (Umbreit & Armour, 2011), en voelen zij zich gehoord en erkend (Boriboonthana & Sangbuangamlum, 2013; Miller & Hefner, 2015). Slachtoffers menen dat daders ter verantwoording zijn geroepen voor datgene dat ze hebben gedaan naar aanleiding van VOM (Hansen & Umbreit, 2017).

VOM zorgt voor positieve psychosociale effecten bij zowel slachtoffer als dader. Het bevordert herstel bij slachtoffers (Presser & Van Voorhis, 2002) en zij ervaren een betere algehele psychologische gezondheid (Rugge & Scott, 2009). Ze zijn minder angstig en boos en voelen zich minder wraaklustig ten opzichte van de dader na afloop van VOM (Batchelor, 2023; Lens et al., 2015; Zebel, 2012). Ze voelen zich minder machteloos en hebben een groter gevoel van veiligheid dan niet deelnemende slachtoffers (Gustafson, 2018; Umbreit et al., 2000). Sommige onderzoeken laten echter zien dat niet alle slachtoffers positief terugkijken op het proces en juist negatievere emoties ervaren dan voorafgaand aan VOM (Choi et al., 2012). Dit zou bijvoorbeeld kunnen komen door secundaire victimisatie, een slechte voorbereiding op het gesprek of niet nageleefde afspraken (Dierx et al., 2024). In Nederlands onderzoek komt dit echter niet terug (Elbers et al., 2023; Hoekstra et al., 2024).

Daders aan de andere kant geven aan dat zij, naar aanleiding van VOM, beter leren omgaan met hun emoties en meer begrip hebben voor het slachtoffer (Choi et al., 2010; Gustafson, 2018; Lauwaert & Aertsen, 2016). In vergelijking met hoe zij zich voorafgaand aan VOM voelen, hebben ze na afloop meer zelfinzicht en zijn ze meer geraakt door de gevolgen van het delict voor het slachtoffer (Zebel, 2012). Ook ervaren zij na afloop opluchting (Top, 2013).

Veel onderzoek naar de impact van VOM richt zich op het verlagen van recidive onder daders. Empirische bevindingen laten zien dat deelname aan VOM in verband staat met een vermindering van recidive op korte en lange termijn voor zowel volwassenen als jeugdigen (Claessen et al., 2015; Hansen & Umbreit, 2018; Jonas-Van Dijk et al., 2020; 2024; Kimbrell et al., 2023; Latimer et al., 2005; Sherman et al., 2015). Een meta-analyse van 15 studies (Nugent et al., 2004) laat zien dat daders die deelnemen aan VOM tot 30% minder kans hebben op recidive. Wel speelt in deze studies een probleem met causaliteit: het kan zijn dat verdachten voorafgaand aan VOM al de intentie hadden om zich te beteren (Claes & Shapland, 2017; Lauwaert & Aertsen, 2017). Misschien is er sprake van een self-selection bias omdat VOM vrijwillig is (Dierx et al., 2024). Desalniettemin komt uit recent onderzoek van Jonas-Van Dijk (2024) naar voren dat deze bias maar een deel van de lagere recidivekans verklaart en dat een deel echt voortkomt uit het mediationproces zelf.

1.2 Probleemstelling en algemene onderzoeksvraag

‘In de intake zegt de verdachte dat hij maar één klap heeft uitgedeeld en dat het kwam omdat het slachtoffer zich uitdagend gedroeg. Het slachtoffer geeft aan dat hij zo is geschopt, dat hem dat een gebroken neus en oogkas heeft opgeleverd. Beiden willen graag samen het gesprek aangaan in een mediation. Maar wat moet ik hiermee? Moet ik de mediation wel door laten gaan als de verdachte eigenlijk een beetje zit te ontkennen?’

Mediator in strafzaken, na intakegesprekken met slachtoffer en verdachte na doorverwijzing door het Openbaar Ministerie (OM).

‘Het gezamenlijke gesprek ging heel goed maar toen het schadebedrag werd genoemd, werd de sfeer ineens grimmig. De verdachte, die wist dat er schade gevorderd zou worden, reageerde als door een wesp gestoken toen hij de hoogte van het schadebedrag hoorde. ‘Denk jij dat je hier een slaatje uit kunt slaan? Dat laat ik mooi niet gebeuren. Dan ben ik er ook klaar mee. Ik ga ook aangifte doen want jij hebt mijn T-shirt kapotgetrokken en in mijn broek zaten ook scheuren’, zei de verdachte. Dan denk ik: ‘Jammer, het ging zo goed en wat nu. Want alles wat er is opgebouwd, wordt in één klap teniet gedaan. Hoe moet ik dit nu verder aanpakken op zo’n manier dat de verdachte toch verantwoordelijkheid laat zien?’ Mediator in strafzaken, na een mediation tussen verdachte en slachtoffer.

Bovenstaande voorbeelden laten enkele van de moeilijkheden zien waar mediators in strafzaken mee worstelen. Het roept vragen op zoals: Moet een mediation wel doorgaan als een verdachte geen of maar

gedeeltelijk verantwoordelijkheid neemt? Wat als het slachtoffer toch het gesprek wil aangaan bij een verdachte met deze houding? Hoe kan een mediator zorgen dat een verdachte alsnog tot het nemen van verantwoordelijkheid komt? Als een verdachte namelijk een beperkte of geen verantwoordelijkheid neemt, is er een kans dat mediation niet leidt tot het gewenste helende effect.

1.2.1 Verantwoordelijkheid nemen door verdachte als weg naar herstel

Een factor die een cruciale rol speelt bij de effectiviteit van MiS is de mate waarin een verdachte verantwoordelijkheid neemt voor datgene dat is gebeurd, omdat dit de weg opent naar herstel (Aertsen, 2019; Rypi, 2016; Zehr, 2015). Meer nog: als een verdachte dit niet doet, kan dit leiden tot secundaire victimisatie tijdens het mediationproces (Choi et al., 2010; Orth, 2002). Het slachtoffer wordt dan voor een tweede keer slachtoffer van hetzelfde delict (Van Mazijk et al., 2019). Onderzoek naar competenties voor mediators in strafzaken bevestigt het belang van verantwoordelijkheid nemen door een verdachte. 'Het kunnen hanteren van de dader-slachtoffer dynamiek' en 'een goede slotovereenkomst kunnen opstellen' worden als de belangrijkste competenties genoemd, waarbij het kunnen hanteren en beschrijven van verantwoordelijkheid van de verdachte een belangrijke deelcompetentie is (Van Geenen et al., 2019).

Mediators vragen zich af of ze het proces van mediation door moeten laten gaan als de verdachte bij het intakegesprek geen of weinig verantwoordelijkheid laat zien. In de slachtofferrichtlijn, een bindend instrument voor herstelrecht, die in 2012 door het Europees parlement en de Raad van de Europese Unie is vastgesteld met minimumnormen voor de rechten en bescherming van slachtoffers van misdrijven (Richtlijn 2012/29/EU van het Europees parlement en de Raad van de Europese Unie) wordt niet expliciet gesproken over 'verantwoordelijkheid van de verdachte.' Eén van de waarborgen voor het slachtoffer die beschreven wordt is dat 'de dader de feiten, die aan de zaak ten grondslag liggen, erkent ('onderkennen van de feiten die ten grondslag liggen aan de zaak' (Richtlijn 2012/29/EU, art.12, 1c)). Deze definitie wordt ook gebruikt in de VN-beginselen en de Aanbeveling van de Raad van Europa en in Besluit slachtoffers van strafbare feiten (artikel 18 c).² In een verwijsnota naar MiS (Uitermark, 2017) werd destijds als enige harde criterium voor doorverwijzing beschreven 'dat de verdachte verantwoordelijkheid neemt voor hetgeen feitelijk is gebeurd.' Er is echter niet gepreciseerd wat 'verantwoordelijkheid nemen' precies inhoudt in de praktijk. Kanttekening daarbij is dat onderkennen van de feiten niet helemaal hetzelfde is als verantwoordelijkheid nemen voor die feiten. Iemand kan de feiten erkennen, maar tegelijkertijd dit gedrag goed praten of rechtvaardigen. Het volgende voorbeeld illustreert deze onduidelijkheid: *'Een mediationbureau vraagt een gesprek aan tussen twee minderjarige klasgenoten. Het gaat om de verdenking 'diefstal met geweld.' De aangever zegt dat hij door de ander op straat is aangevallen, waarbij hij flinke klappen heeft opgelopen en zijn schooltas is afgepakt. De verdachte erkent wel het meenemen van de tas, maar niet het geweld. Dit is een gedeeltelijke bekennning inzake het strafbare feit. Het is wel het erkennen van enige betrokkenheid, namelijk van de diefstal. Volgens artikel 18 van het 'Besluit slachtoffers van strafbare feiten' voldoet dit aan de ondergrens, omdat de verdachte 'betrokkenheid erkent bij de feiten.' Maar wat betekent het voor de aangever dat de verdachte geweld ontkent? Is dan wel sprake van het voor herstel noodzakelijke 'nemen van verantwoordelijkheid' door de verdachte?'* (Van der Wilt, 2022).

Naast dat er in de praktijk behoefte is aan meer duidelijkheid over verantwoordelijkheid nemen en hoe dit te hanteren, is er ook in de wetenschappelijke literatuur over herstelrecht relatief weinig onderzoek gedaan naar die verantwoordelijkheid (Umbreit, 1994). Recent onderzoek van Jonas-Van Dijk en collega's (2022) laat zien dat verdachten na afloop van MiS meer schuldgevoel ervaren en meer verantwoordelijkheid nemen voor datgene dat is gebeurd, dan verdachten die niet deelnamen aan MiS (omdat het slachtoffer de mediation afwees). Dit wijst erop dat verantwoordelijkheid nemen door een verdachte onderdeel is van het psychologisch proces tijdens MiS dat kan bijdragen aan de effectiviteit hiervan. Wat betreft de reikwijdte alsook de grenzen van verantwoordelijkheid nemen is er echter een leemte op onderzoeksgebied. Daarbij is ook nog weinig bekend in de literatuur over het stimuleren van verantwoordelijkheid nemen door een verdachte of dader binnen het mediationproces.

² Besluit slachtoffers van strafbare feiten, BWBR0038468, 2022.

1.2.2 Fasen in het mediationproces waarin verantwoordelijkheid nemen aan bod komt

In totaal zijn er vijf verschillende fasen in het mediationtraject te onderscheiden waarin verantwoordelijkheid nemen door een verdachte terugkomt. Gedurende **fase 1** staat de vraag centraal of de zaak geschikt is voor mediation. De opstelling van de verdachte is hierbij een belangrijk criterium. OvJ's en/of rechter spelen een beslissende rol met behulp van interventie en onderzoeksjuristen. Tijdens **fase 2** stellen mediationfunctionarissen vast of mediation mogelijk is en is verantwoordelijkheid nemen een thema. Zij voeren daartoe een telefonisch gesprek met verdachte en slachtoffer. Dit speelt ook bij de mediators in **fase 3**. Zij voeren dan afzonderlijke intakegesprekken met verdachte en slachtoffer en bepalen aan de hand hiervan of een gezamenlijk gesprek kan plaatsvinden. Het eerste intakegesprek is met de verdachte vanwege de mogelijkheid om te kijken naar zijn houding, ook met betrekking tot het nemen van de verantwoordelijkheid. Mediators nemen dit mee in het intakegesprek met het slachtoffer om te bepalen of een gezamenlijk gesprek voldoende kan opleveren. In de pilotstudie voorafgaand aan dit onderzoek hebben we meerdere mediators geïnterviewd over hun kijk op verantwoordelijkheid nemen door een verdachte. Zij vragen zich af hoe ze tijdens een intakegesprek een verdachte kunnen bewegen om (meer) verantwoordelijkheid te nemen. Een mediator zegt bijvoorbeeld: *'De verdachte die een dodelijk ongeval had veroorzaakt zei dat hij geen excuses aan de nabestaanden van het slachtoffer wilde maken omdat hij 'niet schuldig was; het was een ongeluk.'* Ja, hoe pak je dat dan aan... dat je die verdachte toch duidelijk kunt maken dat hij toch echt zijn verantwoordelijkheid moet nemen?' Daarbij is het belangrijk om ook in het intakegesprek na te gaan bij het slachtoffer hoe deze wil dat een verdachte verantwoordelijkheid neemt, en of het gesprek kan doorgaan als dit niet het geval is. Bij **fase 4**, waarbij er een gezamenlijk gesprek tussen verdachte en slachtoffer plaatsvindt, vragen mediators zich af hoe ze kunnen bewerkstelligen dat een verdachte daadwerkelijk verantwoordelijkheid neemt ten overstaan van het slachtoffer en welke interventies zij kunnen doen als dit niet het geval is. Tot slot stellen mediators in **fase 5** een slotovereenkomst op. Mediators willen weten hoe ze verantwoordelijkheid nemen kunnen beschrijven zonder dat ze een bijdrage leveren aan de bewijsvoering van het strafbare feit. Dat laatste is uitdrukkelijk niet de bedoeling. Een mediator zegt: *'De verdachte had tijdens zijn verhoor zijn eigen aandeel behoorlijk verkleind tot een afwerend gebaar, maar hij schoot tijdens het gezamenlijke mediationgesprek vol en zei: 'Ik heb ook zo'n spijt van die schop die ik je tegen je hoofd heb gegeven. Dat had ik nooit mogen doen.'* Het slachtoffer gaf aan dat hij erg blij was met deze 'verklaring' en dat hij dit ook graag in de slotovereenkomst beschreven zag. Maar hoe schrijf ik dat dan op zonder dat de verdachte een bekentenis levert?'

Dat leidt tot de volgende hoofdvraag van dit onderzoek:

Welke criteria kunnen stakeholders (rechters, OvJ's, mediationfunctionarissen en mediators) hanteren bij het vaststellen en/of stimuleren van 'verantwoordelijkheid nemen door een verdachte' tijdens het mediation in strafzaken traject en welk handelingsrepertoire is hiervoor nodig?

De deelvragen luiden:

1. Wat verstaan stakeholders (rechters, OvJ's, mediationfunctionarissen, mediators, strafrechtadvocaten, slachtoffers en verdachten) onder verantwoordelijkheid nemen door een verdachte in de verschillende fasen in een mediation in strafzaken proces?
2. Welke interventies van de mediator noemen slachtoffers, verdachten en mediators om de verdachte te helpen verantwoordelijkheid te nemen?
3. Wat is volgens stakeholders (rechters, OvJ's, strafrechtadvocaten, mediators, verdachten en slachtoffers) de wenselijke manier om verantwoordelijkheid nemen door verdachten te beschrijven in de slotovereenkomst?

Deze vragen worden in de volgende hoofdstukken beantwoord. Eerst wordt door middel van een literatuuronderzoek ingegaan op wetenschappelijk inzichten waaruit per deelvraag verdere (kennis) deelvragen worden gegeven en beantwoord.

1.3 Methoden van onderzoek

1.3.1 Literatuuronderzoek

Voor het overzicht van internationale literatuur over VOM en verantwoordelijkheid nemen door een verdachte is gezocht in Google Scholar en SpringerLink met de volgende zoektermen (onderverdeeld in drie thema's aansluitend bij de bovengenoemde deelvragen³):

- Definitie verantwoordelijkheid nemen, fasen mediationtraject: 'victim-offender mediation', 'criminal mediation', 'victim', 'offender', 'suspect', '(taking) responsibility', '(taking) accountability', 'motivation offender', 'during mediation', 'stages mediation', 'phases mediation', 'mediation process'.
- Mediator interventies verantwoordelijkheid nemen: 'mediator interventions', 'mediation strategies', mediation skills.
- Slotovereenkomst: 'mediation agreement', 'settlement agreement'.

Het doel was hierbij niet om een systematische review te maken, maar om een kort overzicht te geven van wat er is geschreven in de internationale literatuur over dit onderwerp (gezocht op publicaties vanaf 1980). Daarnaast zijn er publicaties meegenomen op advies van het begeleidend consortium. Ook zijn literatuurlijsten doorgenomen van eerdere rapportages en artikelen over victim offender mediation/mediation in strafzaken.

1.3.2 Wettelijke en beleidscontext mediation in strafzaken

Sinds de jaren 70 van de vorige eeuw is er meer en meer aandacht voor de positie van het slachtoffer in het strafrecht. Op Europees niveau heeft dit geleid tot een aantal Kaderbesluiten en tot de Europese Richtlijn (Richtlijn 2012/29/EU). Ook in Nederland heeft dit effect gehad. Zo werd in 2011 een zogenoemde 'slachtoffertitel' toegevoegd aan het Wetboek van Strafvordering. Op deze manier was de wettelijke verankering van de positie van slachtoffers een feit. In artikel 51h Sv, ook onderdeel van het hoofdstuk over slachtoffers in het Wetboek van Strafvordering, is de wettelijke basis van mediation in strafzaken geregeld. Dit artikel is in de loop der jaren – mede onder invloed van de Europese Richtlijn – aangepast waarbij de reikwijdte steeds verder is verbreed door onder andere de mogelijke voorzieningen te vergroten (van 'bemiddeling' naar 'herstelrechtvoorzieningen waaronder bemiddeling'), maar ook door bemiddeling voorafgaand aan de veroordeling mogelijk te maken. In dit artikel staat dat het Openbaar Ministerie de politie in een zo vroeg mogelijk stadium aanspoort het slachtoffer en de verdachte te informeren over de mogelijkheid tot bemiddeling en dat het Openbaar Ministerie bemiddeling bevordert nadat ze weten dat het slachtoffer hiertoe bereid is. Als een bemiddeling tussen het slachtoffer en de verdachte tot een overeenkomst heeft geleid, houdt de rechter, indien hij een straf en maatregel oplegt, daarmee rekening. Ook de OvJ houdt rekening met de overeenkomst die slachtoffer en verdachte sluiten. Na enkele succesvolle pilots bij een aantal rechtbanken is MiS in 2017 landelijk uitgerold met het idee om slachtoffers een betere positie te geven in het strafproces. Sinds 2019 heeft MiS een structurele plaats op de justiebegroting verworven. In 2020 is er een beleidskader opgesteld over herstelrechtvoorziening gedurende het strafproces. MiS is aangewezen als de voorliggende voorziening lopende het strafproces.⁴

Met de Innovatiewet SV (2022) heeft MiS nog meer een impuls gekregen. Deze wet staat in het teken van het uitvoeren van een aantal pilots om vernieuwingen, zoals MiS, in de rechtspraak uit te testen en zo te kijken op welke manier ze een plaats kunnen krijgen in het vernieuwde Wetboek van Strafvordering (WvSv) dat naar verwachting in 2026 in werking zal treden. Zo is er onlangs een pilot afgerond voor het gebruik van een eindezaakverklaring bij mediation in strafzaken in de fase van berechting. Bij een succesvolle mediation kan de

³ De termen zijn op de drie onderdelen met elkaar gecombineerd.

⁴ Bijlage bij Kamerstukken II 2019/20, 29 297 nr. 560. Het beleidskader is eind 2023 geëvalueerd zie: Kamerstukken II, 2023/24, 29 279/33, nr. 829

rechtbank een eindezaakverklaring uitspreken waarna de zaak niet meer inhoudelijk behandeld hoeft te worden waardoor de rechter ontlast wordt (Sijtsma & Kool, 2023). In het nieuwe Wetboek van Strafvordering wordt Artikel 51h onder de algemene titel geplaatst. Hiermee is het niet langer onderdeel van de slachtoffertitel en wordt het dus niet langer gezien als een eenzijdige voorziening ten behoeve van het slachtoffer maar als een voorziening voor zowel slachtoffer als verdachte.

De verwachting is dat, als het Wetboek van Strafvordering gemoderniseerd is met nieuwe bepalingen inzake het herstelrecht, er binnen de strafpleging eerder naar mediation verwezen zal worden (Dierx et al., 2024). Hoewel er gemiddeld jaarlijks zo'n 1500 strafzaken naar MiS doorgestuurd worden, is dit echter nog maar een fractie (1%) van het geheel aantal strafzaken. Momenteel betreft 42% van het aantal verwijzingen binnen de rechtspraak MiS (Hoekstra et al., 2024). De politiek ziet MiS als een krachtig middel om herstel en verzoening te bevorderen. Dit blijkt bijvoorbeeld uit de motie die de Tweede Kamer heeft aangenomen op 6 november 2024 (motienummer 24587-999). Deze motie pleit voor rechtstreekse toegang tot mediation in strafzaken voor slachtoffers en jeugdige verdachten.

1.3.3 Semi-gestructureerde interviews

Om de deelvragen te beantwoorden zijn in totaal 50 interviews afgenomen met stakeholders in de periode van februari 2023 tot en met februari 2025. Het ging om stakeholders met ervaring in mediation in strafzaken gedurende de verschillende fasen zoals rechters, OvJ's, strafrechtsadvocaten, mediationfunctionarissen en mediators. Ook werden slachtoffers en verdachten geïnterviewd die een mediationtraject hebben meegemaakt. De respondenten waren afkomstig uit regio's vanuit het hele land. Na toestemming van de Raad voor de Rechtspraak, werden respondenten geworven via een oproep bij alle landelijke mediationbureaus, de Vereniging Mediation in Strafbzaken en contacten van de adviesgroep en het consortium. De onderzoekers hebben ook uit hun persoonlijk netwerk respondenten benaderd met verzoek tot deelname. Verdere werving geschiedde via de sneeuwbal methode (aan advocaten of rechters werd bijvoorbeeld gevraagd of zij collega's kenden die bereid waren om mee te doen) en stopte op het moment dat er geen nieuwe informatie meer op tafel kwam (saturatie). Verdachten en slachtoffers werden direct na afloop van een mediation via een wervingsbrief gevraagd via desbetreffende mediationfunctionarissen, mediators in strafzaken (VMSZ) en strafrechtadvocaten. Meer informatie over de wijze waarop de interviews zijn afgenomen en geanalyseerd is te vinden in bijlage 1 en 2. Tabel 1 geeft een overzicht van de verschillende beroepsgroepen waaraan respondenten verbonden zijn.

Tabel 1

Overzicht van respondenten interviews

Officieren van justitie	8
Rechters	8
Mediationfunctionarissen	8
Mediators	8
Strafrechtsadvocaten	8
Verdachten	4
Slachtoffers	6
Totaal	50

1.3.4 Focusgroepen

Naast de interviews zijn ook focusgroepen (expertateliers) met mediators en mediationfunctionarissen georganiseerd om de deelvragen te beantwoorden. Dit om naar aanleiding van de resultaten uit de interviews nog dieper in te gaan op de thematiek. Mediators en mediationfunctionarissen werden gevraagd naar hun percepties over 1) op welke wijze mediationfunctionarissen en mediators kunnen beoordelen of een verdachte verantwoordelijkheid kan en wil nemen; en 2) welke interventies tijdens een mediationtraject verdachten helpen ertoe te bewegen om verantwoordelijkheid te nemen. Hierdoor werden verschillende ervaringen geëxploreerd en gebruikte technieken geëvalueerd (Morgan, 1996; Smithson, 2008). In totaal zijn 10 focusgroepen georganiseerd. Mediators werden geworven via de Vereniging Mediators in Strafbzaken door

middel van een nieuwsbrief en kregen Permanente Educatie punten als beloning voor deelname. Mediationfunctionarissen werden telefonisch benaderd door een mediationbureau. In de eerste ronde (bestaande uit 4 bijeenkomsten met steeds 5-9 mediators) was aandacht voor het definiëren van verantwoordelijkheid nemen door een verdachte in fase 1, 2 en 3, de rol van de mediationfunctionaris in fase 2 alsook interventies om verantwoordelijkheid te hanteren en te beschrijven in de slotovereenkomst. Tijdens de tweede ronde focusgroepen (4 bijeenkomsten met steeds 5-9 mediators) is teruggeblikt op de uitkomsten van focusgroepen ronde 1 en is gewerkt met een simulatie van een mediation in strafzaken. Deelnemende mediators hebben gemedieerd (zowel een intake als een gemeenschappelijk gesprek) in een casus tussen twee bureaus waarbij dader en slachtofferrollen door elkaar heen liepen. Na afloop van de simulatie werden ingezette interventies besproken. In totaal hebben 24 mediators deelgenomen aan de focusgroepen ronde 1. Aan de tweede ronde focusgroepen hebben 21 mediators meegedaan. Dezelfde mediators- op een enkele uitzondering na- hebben zowel aan ronde 1 als ronde 2 deelgenomen. Ook werd een focusgroep met alleen mediationfunctionarissen georganiseerd (6 deelnemers in totaal) om te komen tot een handreiking voor mediationfunctionarissen. Als sluitstuk is een focusgroep georganiseerd (7 mediators onder begeleiding van een adviseur van het OM) om verantwoordelijkheid nemen in de slotovereenkomst te bespreken. In bijlage 1 is meer informatie te vinden over hoe de focusgroepen zijn afgenomen en geanalyseerd en in bijlage 3 zijn de protocollen van de focusgroepen met onderwerpen en vragen te vinden.

2 Verantwoordelijkheid nemen door een verdachte doorheen het mediationproces

2.1 Inleiding

In dit hoofdstuk wordt deelvraag 1 besproken: Wat verstaan stakeholders onder verantwoordelijkheid nemen door een verdachte tijdens de verschillende fasen in een mediation in strafzaken proces? We gaan eerst in op wat er in de wetenschappelijke literatuur bekend is over verantwoordelijkheid nemen door een dader/verdachte. We beschrijven verschillende definities die voortkomen uit de literatuur en gaat daarbij ook in op de psychologische processen die bijdragen aan verantwoordelijkheid nemen. Vanuit dit theoretisch kader zijn aansluitend bij deelvraag 1 kennisvragen geformuleerd. Daarna worden deze kennisvragen beantwoord naar aanleiding van interviews en focusgroepen. We sluiten af met een concluderende paragraaf waarin we een samenvatting geven van de onderzoeksresultaten.

2.2 Wetenschappelijke inzichten

2.2.1 Naar een definitie van verantwoordelijkheid nemen

Verantwoordelijkheid nemen door een dader komt vooral terug in de wetenschappelijk literatuur over de behandeling van daders in de penitentiaire praktijk waarbij verantwoordelijkheid nemen als een voorwaarde wordt gezien voor een (therapeutische) behandeling. Hierbij wordt verantwoordelijkheid nemen gezien als het 'zich kunnen verantwoorden voor zijn gedrag en verplichtingen' of 'de oorzaak of verklaring zijn' (bijvoorbeeld Ware & Mann, 2012). De meest basale definitie van verantwoordelijkheid nemen is dat de dader erkent dat hij het misdrijf heeft gepleegd (Ware & Mann, 2012). Het toepassen van defensieve strategieën zoals ontkennen wordt vaak genoemd als het gaat over het niet nemen van verantwoordelijkheid (Wright & Schneider, 2004). Ontkennen kan een eendimensionaal fenomeen zijn (daders zijn ofwel in ontkenning of niet) of een continuüm van gedragingen (Vanhoeck & Van Daele, 2011). Dit laatste omvat gedeeltelijke ontkenningen en minimaliseringen ('zo erg was het niet', het slachtoffer overdreef), ontkenningen met betrekking tot bedoeling of effect ('het was niet zo bedoeld'), de mate ('dit gebeurde, dat niet'), verwijtbaarheid ('het is niet mijn schuld') en rechtvaardigingen ('het was de alcohol'). Ook Gunnison & Helfgott (2011) linken het niet nemen van verantwoordelijkheid aan het zichzelf verexcuseren.

Vanuit het Restorative Justice perspectief maakt Braithwaite (2006) een onderscheid tussen passief en actief verantwoordelijk nemen. Passieve verantwoordelijkheid houdt in dat een dader erkent dat hij het misdrijf heeft gepleegd, of dat hij een aandeel hierin heeft. Actieve verantwoordelijkheid, wat Braithwaite ook wel 'herstel verantwoordelijkheid' noemt is dat een dader bereid is om, iets dat hij verkeerd heeft gedaan, recht te zetten. Het sluit aan bij de definitie die Zehr (2015, p. 48) geeft van Restorative justice: *'Herstelrecht is een proces voor het bereiken van gerechtigheid waarbij allen, die belang hebben bij een specifiek delict of schade waar mogelijk worden betrokken om gezamenlijk schade, behoeften en verplichten te benoemen en daaraan tegemoet te komen met het oog op herstel en genoegdoening waar mogelijk.'* Een voorwaarde voor herstelrecht is dat een dader wel erkent dat hij een aandeel heeft in het strafbare feit omdat het onmogelijk is een constructief gesprek te voeren met iemand die ontkent (Zehr, 2015). Jonas-Van Dijk en collega's (2022) hebben in hun onderzoek naar de psychologische impact van deelname aan MiS bij verdachten zowel passieve als actieve verantwoordelijkheid meegenomen om verantwoordelijkheid nemen te meten. Dit operationaliseren zij als (a) verantwoordelijkheid voor de daad (het strafbare feit); (b) verantwoordelijkheid voor de schade die is ontstaan; (c) verantwoordelijkheid om de schade of pijn te herstellen; en (d) zichzelf als schuldige te zien voor het strafbare feit. Uit dit laatste blijkt dat een onderdeel van verantwoordelijkheid nemen eruit bestaat dat de verdachte de schuld niet alleen bij het slachtoffer legt (victim-blaming). Wat niet wegneemt dat een verdachte zijn eigen rol 'kleiner' ziet of maakt en anders beleeft dan het slachtoffer of dat soms zowel dader als slachtoffer een rol hebben in het delict. Dit laatste kan met name bij relationele zaken een rol spelen waarbij dader en slachtofferrollen soms door elkaar heen lopen.

Naar aanleiding van bovenstaande literatuur komen we tot de volgende definitie van verantwoordelijkheid nemen door een verdachte voor dit onderzoek: *‘De verdachte erkent dat hij het misdrijf heeft gepleegd, of dat hij een aandeel hierin heeft en dat dit schade heeft teweeggebracht bij het slachtoffer (passieve verantwoordelijkheid). Daarnaast onderneemt de verdachte acties om de schade of pijn te herstellen bij het slachtoffer (actieve verantwoordelijkheid). De verdachte legt daarbij de schuld voor het delict niet eenzijdig bij het slachtoffer (victim-blaming).*

2.2.2 Psychologische processen die bijdragen aan verantwoordelijkheid nemen tijdens VOM

Over het algemeen vinden mensen het lastig om verantwoordelijkheid te nemen voor misdragingen en leed dat ze een ander aandoen (Zebel et al., 2025). Dit komt doordat ze gemotiveerd zijn om een positief beeld van zichzelf te hebben en in stand te houden (Turner et al., 1979; Schlenker & Darby, 1981). Op het moment dat het zelfbeeld aangetast dreigt te worden, bijvoorbeeld door eigen gedrag dat volgens sociale normen niet door de beugel kan, hebben mensen de neiging defensieve strategieën toe te passen zoals ontkennen, rechtvaardigen, victim blaming en minimalisatie van gevolgen (Henning & Holdford, 2006; Smyth et al., 2024). Dit zorgt ervoor dat mensen minder snel geneigd zijn excuses aan te bieden, of zich vaak slechts gedeeltelijk willen verontschuldigen (Zebel et al., 2025). Het proces van mediation zorgt ervoor dat daders of verdachten deze verantwoordelijkheid wel kunnen nemen. De interactie met het slachtoffer is een leermoment voor daders (Jonas-Van Dijk, 2024). Doordat zij uit de eerste hand horen wat de gevolgen van hun acties zijn, zien zij daardoor beter wat ze de ander hebben aangedaan (Umbreit, 2004; Zebel, 2012). Zij beseffen de impact van het delict op het slachtoffer veel beter zoals de omvang van de (im)materiële schade (Choi et al., 2011). Door interactie met de mediators en het slachtoffer worden daders aangemoedigd het perspectief in te nemen van de ander waardoor zij meer schaamte en schuld, empathie en verantwoordelijkheid kunnen gaan voelen (Abrams et al., 2016; Beech & Chauhan, 2012; Bouffard et al., 2017; Melendez, 2021). Hierdoor worden daders gemotiveerd om zich te verontschuldigen en hun fouten te herstellen (Smeenk, 2022). Met betrekking tot de interactie tussen dader en slachtoffer, ontwikkelden Shnabel en Nadler (2008; 2015) een op behoeften gebaseerd verzoeningsmodel. Dit stelt dat slachtofferschap gepaard gaat met een bedreiging van iemands status en macht, terwijl daderschap iemands morele imago bedreigt. Om dit tegen te gaan, moet bij slachtoffers een gevoel van macht en bij daders het morele imago hersteld worden. Door in interactie met elkaar te gaan en dit te herstellen wordt de bereidheid om zich te verzoenen met elkaar groter. Tegelijkertijd zorgt dit er bij daders voor dat het delictgedrag een plek krijgt doordat zij leren om te gaan met schuld en schaamte. Zij kunnen dan erkennen dat ze dader zijn en dat dit onderdeel uitmaakt van hun levensverhaal (Bosker & Vogel, 2019). Een theorie die hierop aansluit is de re-integratieve schaamte theorie (Bradshaw & Roseborough, 2005; Braithwaite, 1989). Als, in tegenstelling tot een stigmatiserende reactie, op een re-integratieve manier op daders gereageerd wordt, dat wil zeggen op een humaniserende manier, kunnen zij zich minder gestigmatiseerd voelen. Hun daad wordt afgekeurd, maar zij worden wel behandeld als in de kern goed. Tijdens VOM ervaren daders afkeuring van hun daden, maar tegelijkertijd worden zij in staat gesteld om als persoon afstand te nemen van het ‘foute’ gedrag. Hierdoor ervaren zij een productief schaamtegevoel. Volgens Gausel en collega’s (2016) is de manier om hiermee om te gaan de fout en hierdoor het zelfbeeld te herstellen. Dit kan door het aanbieden van excuses of het herstellen van de schade waardoor daders aan het slachtoffer laten zien dat zij binnen de sociale normen kunnen handelen.

VOM heeft een sterke psychologische impact op daders. Uit onderzoek van Jonas-Van Dijk (2024) komt naar voren dat daders na afloop van de mediation meer verantwoordelijkheid nemen, meer empathie naar de andere partij ervaren, meer schuld- en schaamtegevoelens hebben over het delict en dat ze een hoger moreel falen voelen dan daders die alleen een strafproces hebben doorlopen. Essentieel hierbij is dat daders het gevoel hebben dat zij vrijwillig deelnemen aan de mediation. Ook toont dit onderzoek het belang aan van de opstelling van slachtoffers in het gesprek met de dader. Een open en coöperatieve houding van slachtoffers is cruciaal: serieus genomen worden en accepteren van excuses door het slachtoffer hangt positief samen met bovengenoemde psychologische effecten bij daders.

Het aanbieden van excuses wordt gezien als een sleutelement in VOM (Choi et al., 2012), zeker als dit samengaat met emoties van schuld en schaamte (Ebesu Hubbard et al., 2013; Giner-Sorolla et al., 2008; Lewicki et al., 2016). Het hangt echter van slachtoffers af of zij excuses als oprecht zien. Daarbij spelen a priori attitudes en verwachtingen van het slachtoffer een grote rol (Bonesteffer et al., 2020). Vanuit het ‘inference-based

model' (Giner-Sorolla et al., 2017) komt naar voren dat de waargenomen mate van verantwoordelijkheid nemen samen met de ervaren mate van 'suffering' belangrijk is in hoe slachtoffers spijt en excuses door daders ervaren. Hoe meer daders laten zien dat zij verantwoordelijkheid nemen (gedrag aan zichzelf toeschrijven en zich verbinden aan de verplichting om het goed te maken) en slachtoffers het gevoel geven dat zij lijden onder datgene dat zij hebben gedaan, hoe meer slachtoffers het excuus al oprecht zien en deze accepteren. De perceptie van verantwoordelijkheid nemen kan daarbij sterk afhangen van de gekozen woorden voor de excuses, bijvoorbeeld 'ik betreur het' versus ik voel me schuldig' waarbij het laatste als oprechter wordt gezien (Zebel et al., 2025).

2.2.3 Verantwoordelijkheid nemen tijdens de verschillende fasen in het mediationtraject

Uit bovenstaande literatuur blijkt dat verantwoordelijkheid nemen door verdachten een belangrijk ingrediënt vormt voor MiS waarbij herstel optreedt voor beide partijen. In onderhavig onderzoek onderscheiden we 5 fasen in het mediationtraject waarbij stakeholders te maken hebben met verantwoordelijkheid en stellen de vraag *'Wat verstaan stakeholders onder verantwoordelijkheid nemen door een verdachte tijdens de verschillende fasen in een mediation in strafzaken proces? Wat moet een verdachte aan verantwoordelijkheid nemen laten zien om door te gaan naar de volgende fase in het mediationtraject? In fase 1 hebben OvJ en rechter vaak (eigen) afwegingen om in een strafzaak een mediationtraject voor te stellen, bijvoorbeeld omdat verdachte en slachtoffer bekenden van elkaar zijn of als het om een lichter delict gaat (Hoekstra et al., 2024). In welke mate nemen verwijzers het nemen van verantwoordelijkheid als element mee en hoe moet dit er dan volgens hen uitzien? Volgend uit de door ons geformuleerde definitie van verantwoordelijkheid nemen waarbij er sprake is van passieve verantwoordelijkheid (erkennen van het aandeel in het misdrijf en de schade bij het slachtoffer) en actieve verantwoordelijkheid (het ondernemen van acties om de schade te herstellen bij het slachtoffer), kenmerkt het ideale mediationtraject zich door een toename van de verantwoordelijkheid bij de verdachte, oftewel naast passief verantwoordelijkheid nemen moet er ook steeds meer actief verantwoordelijkheid genomen worden. Daarbij lijkt het cruciaal dat verdachten in het gezamenlijk gesprek met het slachtoffer tot actief verantwoordelijkheid nemen komen: dit is waar verdachte en slachtoffer elkaar ontmoeten en waar herstel vorm kan krijgen. Tegelijkertijd draagt het proces van MiS ertoe bij dat verdachten (meer) verantwoordelijkheid gaan nemen, juist in confrontatie met het slachtoffer (Jonas-Van Dijk et al., 2022; Shapland et al., 2008). Het is om die reden van belang om de visie van stakeholders op deze veranderbaarheid inzake het nemen van verantwoordelijkheid door de verdachte te onderzoeken. Dit heeft geleid tot de volgende subvragen:*

- a. Hoe speelt bij het verzoek van MiS het 'nemen van verantwoordelijkheid door de verdachte' een rol bij het besluiten tot mediation bij rechters en OvJ's (fase 1), mediationfunctionarissen (fase 2) en mediators (fase 3)?
- b. Zijn er volgens stakeholders gradaties in verantwoordelijkheid nemen en verschilt dit per fase waarin een mediation zich bevindt?
- c. Wat zijn de opvattingen bij de verschillende stakeholders over de veranderbaarheid van verdachten qua verantwoordelijkheid nemen?

Deze vragen worden door zowel semi-gestructureerde interviews als focusgroepen beantwoord.

2.3 Fase 1: OvJ of rechter beslissen of zaak naar mediation kan doorgaan

2.3.1 Indicaties doorverwijzen naar mediation

Op basis van het lezen van het verhoor bekijken OvJ's of een zaak geschikt is voor mediation. Rechters onderzoeken tijdens een zitting of een zaak geschikt is. Dit doen zij bijvoorbeeld door vragen te stellen of naar het reclasseringsrapport te kijken. Geïnterviewde OvJ's en rechters benoemen dat in principe alle soort juridische zaken geschikt zijn voor mediation, al noemen zij stalking, zedenmisdrijven, huiselijk geweld en drugscriminaliteit als minder geschikt. Bij stalking wil de verdachte contact met de ander, en mediation geeft daar dan mogelijkheid toe. Zedenmisdrijven gaan over ongelijkheid met een seksuele component, waarbij angst vaak een grote rol speelt. Voor huiselijk geweld geldt dat een destructief patroon doorbroken moet

worden, waarbij er meer nodig is dan mediation alleen. Voor al deze type misdrijven geldt dat mediation een kortdurend middel is. Dit kan mogelijk aan bewustwording bijdragen, maar waarschijnlijk is meer nodig zoals bijvoorbeeld therapie of langdurige begeleiding. Drugscriminaliteit wordt als ongeschikt gezien omdat dit vaak over georganiseerde misdaad gaat waar andere codes en regels gelden dan in de gemiddelde strafzaak. Als dit voortkomt uit verslaving is het de vraag of een verdachte verantwoordelijkheid kan nemen en in staat is tot het maken en houden van afspraken.

Vrijwel alle geïnterviewde OvJ's en rechters geven aan dat met name 'relationele zaken' en verkeerszaken geschikt zijn om door te verwijzen naar mediation. Een belangrijk criterium is een voortdurende relatie (bijvoorbeeld burens, bewoners van een klein dorp, partners of familieleden) omdat verwijzers denken dat daar het belang van mediation groter is ('*een relatie die schoongemaakt kan worden*'). Verkeerszaken worden geschikt gevonden omdat dit vaak om een niet opzettelijk ongeluk gaat waarbij slachtoffers of nabestaanden behoefte hebben aan een gesprek met de verdachte. Verwijzers zien duidelijk dat dit hen helpt. De sterke focus op relationele zaken komt overeen met de uitkomsten van recent WODC-onderzoek (Hoekstra et al., 2024). Verwijzers zien MiS met name als een voorziening voor het herstel van de relatie tussen partijen. Duurzame oplossingen zien zij als belangrijk, zeker daar waar er sprake is van langdurige conflicten. Deze sterke selectiviteit in het verwijsproces zorgt ervoor dat mogelijk andere zaken worden gemist waarbij mediation wellicht zeer nuttig was geweest voor zowel slachtoffer als verdachte. Als gevolg van een delict worden verdachte en slachtoffer, die elkaar niet kennen, met elkaar verbonden. Een reden om mediation in te zetten kan zijn om een verdachte en slachtoffer, die op deze wijze met elkaar verbonden zijn geraakt, op een goede manier 'te ontvlechten.' Ook in onderhavig onderzoek geeft slechts een minderheid van de verwijzers aan mediation te onderzoeken daar waar er geen sprake is van een relatie (met uitzondering van verkeerszaken).

Een belangrijke reden voor geïnterviewde verwijzers om niet naar een mediation door te sturen is als een of beide partijen niet het mediationtraject in wil gaan. De wil van het slachtoffer is echter belangrijk. Als deze aangeeft graag mediation te willen doen, proberen verwijzers toch bij de verdachte de mogelijkheid tot mediation te onderzoeken. Een rechter zegt bijvoorbeeld: *'Ik vind dat het slachtoffer daar min of meer recht op heeft. Als ik me dan inzet om zo'n gesprek tot stand te brengen, kom ik tegemoet aan de wensen van het slachtoffer. Ik geef de verdachte dan mee dat het gesprek voor het slachtoffer veel oplevert en dat de verdachte daarmee ook iets terug kan doen. Ik kan hem confronteren met de mogelijkheden om te herstellen wat hij kapot heeft gemaakt.'*⁵ Hierbij zien OvJ's een rol voor de advocaat van de verdachte, waarmee zij dan contact opnemen. Een OvJ: *'Als het slachtoffer zo graag wil, zetten we alles op alles om het toch voor elkaar te krijgen. Dan werkt het nog wel eens om via de advocaat contact te zoeken en te zeggen, het slachtoffer staat er echt voor open.'*

Verder noemen verwijzers contra-indicaties die te maken hebben met de persoon van de verdachte zoals psychische problematiek (psychose of persoonlijkheidsstoornis), zwakbegaafdheid en verslavingsproblematiek. Zij geven aan dat zelfreflectie dan moeilijker is en verantwoordelijkheid nemen in het geding komt.

2.3.2 Verantwoordelijkheid nemen als criterium om door te verwijzen naar fase 2

Onder verwijzers is er een brede consensus dat een verdachte in ieder geval (een deel van) de feiten moet erkennen ofwel enige betrokkenheid bij het incident moet erkennen en niet helemaal in de ontkenning moet zitten. Soms worden in een verhoor de feiten (deels) toegegeven en de aangifte niet bestreden. Volledige instemming met de aangifte komt maar weinig voor. De schuld compleet bij het slachtoffer leggen is voor verwijzers een 'no go.' Een OvJ zegt: *'De schuld in zo'n verhoor alleen maar buiten zichzelf leggen, het slachtoffer de schuld geven. 'Ja, maar ik werd uitgedaagd hè, hij werd boos en ik heb niks gedaan.' Dan denk ik niet heel snel aan mediation.'* Wat betreft enige betrokkenheid erkennen om door te verwijzen naar mediation zegt een rechter: *'Als de verdachte in een verklaring zegt 'ik heb wel een klap gegeven, maar ik verloor mijn zelfbeheersing of zij viel mij aan.' Dan is dat in ieder geval een begin van verantwoordelijkheid nemen omdat hij toegeeft dat hij die klap gegeven heeft. Daar zou een opening kunnen zitten. Als hij gezegd zou hebben dat hij die klap niet gegeven heeft, dan gaat de zaak meteen aan de kant.'* Daarbij is het voor een verdachte wel mogelijk is om het juridische feit te ontkennen, als hij maar wel deels de feiten erkent. Een rechter: *'Dat de verdachte zegt: 'Ik heb iemand niet mishandelt. Nee, ik heb teruggeslagen. Ik heb eerst geslagen, toen...' Het*

⁵ Citaten zijn geredigeerd ten behoeve van de leesbaarheid. Wijzigingen betreffen zinsconstructies, grammatica en het omzetten van spreek- in schrijftaal. Er zijn geen inhoudelijke wijzigingen gemaakt.

gaat er om heeft die persoon een gebroken kaak omdat jouw vuist op zijn gezicht terecht is gekomen? Of dit nu opzettelijk was of dat je uit zelfverdediging handelde. Maar gewoon de feiten: kwam dat door jouw vuist? Kwam deze in het gezicht van die persoon en heeft hij daardoor een gebroken kaak?’ Bij dit laatste voorbeeld werd wel doorverwezen naar mediation omdat de verdachte erkende een de klap gegeven te hebben waardoor letsel ontstond.

2.3.3 Belemmeringen bij het doorverwijzen naar mediation

De meerderheid van de geïnterviewde verwijzers, met name rechters, zegt te worstelen met het inpassen van het mediationtraject in het eigen werkproces alsook de wenselijkheid voor betrokkenen om tot een efficiënte en tijdige uitspraak te komen. Volgens hen hebben mensen baat bij een snelle beslissing van de zaak, en mediation kan het strafproces vertragen. Als een zaak bij de rechter ligt is het strafrecht er niet op ingericht dat er een uitstapje naar mediation wordt gemaakt: het kost veel tijd om het in te plannen, de zaak loopt het risico weer ver vooruit geschoven te worden, zeker als het de bedoeling is dat de verwijzende rechter ook rechtsprekt in de kwestie. Een rechter: *‘Bij ons speelt natuurlijk altijd een rol dat die zaak al op de zitting staat en moet worden afgedaan. Je moet wel een hele sterke reden hebben om te zeggen: Nee, we gaan die zaak nu niet afdoen, we gaan naar mediation.’* Dat kan ook weer verschillen, als je in de regiefase al ziet dat dit ervoor ligt kun je wat makkelijker zeggen dat we mediation gaan proberen. Als dat pas gebeurt bij de inhoudelijke behandeling, dan is de drempel nog hoger om te zeggen dat we de zaak gaan aanhouden vanwege mediation.’ Deze redenen komen ook terug in het onderzoek naar verwijzen naar mediation (Hoekstra et al., 2024).

2.3.4 Soort delict medebepalend voor gewenste verantwoordelijkheid

Afhankelijk van de OvJ of rechter is het soort zaak bepalend voor de gewenste verantwoordelijkheid die verdachten moet laten zien om door te verwijzen. Dit doen verwijzers vaak intuïtief en casuïstisch. Sommige rechters maken een onderscheid tussen een schulddelict versus een opzetdelict. Bij een opzetdelict zoals een steekpartij weegt verantwoordelijkheid nemen zwaarder dan bij een schulddelict als een auto-ongeluk. Dat zwaarder gaat over de mate van opzet en bewust handelen tijdens het delict. Schulddelicten zijn doorgaans delicten waarvan in de volksmond wordt gezegd dat het een ongeval was en dat het in ieder geval ‘niet de bedoeling was.’ Opzet en daarmee ook de opzetdelicten vormen een specifiek vraagstuk in het strafrecht. Opzet gaat in het strafrecht niet alleen over het willens en wetens een strafbaar feit plegen, maar ook om onvoorzichtig, nalatig of risicovol gedrag dat mede tot het strafbare feit heeft geleid (Kooijmans, 2015). Andere verwijzers maken een onderscheid tussen zware zaken (bijvoorbeeld poging tot doodslag) en minder zware zaken (bijvoorbeeld ‘eenvoudige’ mishandeling). Zij vinden dat verdachten bij een zwaar delict moeten tonen dat ze spijt hebben en het gesprek met het slachtoffer echt aan willen gaan om te herstellen. Een rechter geeft bijvoorbeeld aan: *‘Een vechtpartij op een flat waarbij iemand een paar klappen heeft uitgedeeld of een spiegel van een auto heeft geslagen. Die mensen komen elkaar weer tegen. Het zou fijn zijn als de spanning uit de lucht is. Daar denk ik veel eerder aan dan wanneer iemand een ander heeft neergestoken. Dan ben ik minder geneigd om zelf over mediation te beginnen. Als zo’n verdachte zelf zegt: ‘ja, ik heb er verschrikkelijke spijt van. Ik lig dagelijks in m’n bed te woelen en ik wil het er echt met het slachtoffer over hebben.’ Dan is mediation misschien wel een optie.’* Een OvJ zegt: *‘Ik maak er wel onderscheid tussen. Je bent sowieso niet in de auto gestapt om iemand aan te rijden en dan is er een omstandigheid waardoor het toch gebeurt. En naarmate er meer omstandigheden zijn, drank, drugs, afgeleid door je telefoon, ja, dan wordt de verantwoordelijkheid die je moet laten zien groter.’*

2.3.5 Rol van de strafrechtadvocaat naar aanleiding van doorverwijzing naar mediation

Naar aanleiding van een doorverwijzing hebben strafrechtadvocaten een gesprek met hun cliënt over de keuze om een mediationtraject in te gaan, indien de verdachte een advocaat heeft. Bij ernstige delicten wordt er vanzelf een advocaat ingeschakeld (piketdienst) maar als het minder ernstige zaken zijn, dan is er vaak geen advocaat. De geïnterviewde advocaten laten de keuze voor mediation van hun cliënt afhangen en proberen uit te leggen wat de mogelijkheden en risico’s zijn. Dit zodat een cliënt de toegevoegde waarde van mediation kan inschatten. Advocaten zien als voordeel dat het gesprek voor zowel cliënt als slachtoffer helend kan werken en dat ze er met elkaar uit kunnen komen. Waarbij advocaten ook aanhalen dat deelnemen aan een mediation van strategisch belang kan zijn: het kan zorgen voor seponering of strafvermindering. Een advocaat geeft bijvoorbeeld aan: *‘Het zou wel goed zijn om te doen. Maatschappelijk gezien, maar ook voor jezelf, voor je*

ontwikkeling. Het is vooral heel erg goed om met elkaar aan tafel te gaan. Ik heb ook heel vaak gehad dat een beslissing in het voordeel van mijn cliënt is uitgevallen, met schadevergoeding bijvoorbeeld.’ Een risico dat advocaten zien is dat in mediation de mogelijkheid bestaat dat nieuw bewijslast naar voren komt. Zij zien dit als schadelijk voor de cliënt, zeker als deze een beroep wil doen op straf- of schulditsluitingsgronden en voor ontslag van alle rechtsvervolgning of vrijspraak gaat. Advocaten zijn het er daarom over eens dat er voldoende bewijslast moet zijn voordat wordt gekozen voor mediation. Een advocaat zegt: *‘Het belang vanuit een strafrechtadvocaat is altijd het belang van je cliënt. Daar moeten we eerst naar kijken, waarbij dus heel vaak de afweging is: als er geen bewijs is, dan is vrijspraak een beter resultaat dan mediation.’*

Ook advocaten zien het erkennen van de feiten/enige betrokkenheid bij het incident als een criterium voor de geschiktheid van mediation. Er moet geen sprake zijn van een volledige ontkenning. Een advocaat: *‘Er moet iets van een erkenning in zitten. Als je zegt: ‘Ik had hier helemaal niks mee te maken.’ Wat heeft het dan voor zin om zo’n gesprek te voeren? Het is geen erkenning van de tenlastelegging. Het kan wel een erkenning van een feit zijn. Je kan wel zeggen: ‘Ja, hij is dood, ik was daarbij betrokken, maar het was noodweer.’* Daarbij noemen zij ook regelmatig de gespreksbereidheid van de cliënt en iets te willen herstellen als criteria voor mediation. Dit betekent dat advocaten onderschrijven dat passieve verantwoordelijkheid een voorwaarde is voor deelname aan mediation, naast de bereidheid om het gesprek aan gaan. De partij-ondersteunende rol van de advocaten is leidend en zij kijken dan ook op de eerste plaats wat een mediation voor hun cliënt kan opleveren. Dit hoeft niet alleen over de procespositie te gaan maar kan ook gaan over heling en gemoedsrust.

2.4 Fase 2: Mediationfunctionarissen voeren een telefonisch gesprek met verdachte en slachtoffer

2.4.1 Procedure

Mediationfunctionarissen selecteren zelf geen zaken, maar krijgen deze toegewezen op het moment dat verdachten in fase 1 aangeven hebben open te staan voor mediation, waarbij er soms ook al slachtoffers zijn die dit misschien willen⁶. Vervolgens onderzoeken zij via een telefonisch gesprek of partijen wel echt open staan voor mediation. Voorafgaand aan dit gesprek is meestal al per e-mail of brief contact gelegd zodat mensen zich kunnen voorbereiden. Al zijn er ook mediationbureaus die ervoor kiezen om mensen meteen telefonisch te benaderen (Hoekstra et al., 2024). Eerst wordt het gesprek met de verdachte gevoerd, daarna met het slachtoffer. Onderwerpen van gesprek zijn de vrijwillige deelname en commitment. Daarnaast laten zij partijen weten wat mediation in strafzaken inhoudt en dat het doel herstel is. Een geïnterviewde mediationfunctionaris: *‘Dat ze weten wat er dient te gebeuren in de mediation, en dat er herstel moet plaats vinden na de gesprekken. En dat proberen we zo goed mogelijk uit te leggen. En als mensen inderdaad aangeven dat ze het snappen, dan is dat goed.’* Wanneer beide partijen instemmen met de mediation plant de mediationfunctionaris voor beide partijen een intakegesprek in met de mediators. Als een of beide partijen niet instemt met de mediation wordt dit, zonder inhoudelijk op de zaak in te gaan, teruggekoppeld aan de verwijzer.

2.4.2 Verantwoordelijkheid nemen door verdachte als criterium om door te verwijzen naar fase 3

Uit de interviews komt een duidelijk beeld naar voren dat mediationfunctionarissen verantwoordelijkheid nemen door een verdachte erg belangrijk te vinden om groen licht te geven voor het intakegesprek (fase 3). Zij stellen hierover vragen als *‘Heeft u nagedacht over wat u zou willen zeggen of vragen aan de andere partij?’*, *‘Hoe kijkt u zelf terug op datgene wat er is gebeurd?’* Net als verwijzers zien zij erkenning van de feiten/erkennen betrokkenheid bij het incident als essentieel. Verdachten moeten in ieder geval erkennen dat wat is gebeurd met hun handelen verband houdt. Ook hier geldt dat helemaal ontkennen een no-go is. Een mediationfunctionaris vertelt: *‘Als het echt een ontkenning is (dat heb ik niet gedaan), dan komt de zaak niet in mediation. Je hoeft niet het strafbare feit te bekennen, maar je moet wel erkennen dat je erbij betrokken was. ‘Wat is er gebeurd, en wat is jouw aandeel geweest?’* Daarbij geven vrijwel alle geïnterviewde mediationfunctionarissen aan dat het belangrijk is dat zowel verdachte als slachtoffer een gesprek met elkaar

⁶ Uitzondering hierbij is rechtbank Limburg. Om mediation een boost te geven is afgesproken dat de mediationfunctionaris van deze rechtbank zaken doorkrijgt van het OM zonder dat ze weet of partijen mediation willen. Deze mediationfunctionaris neemt dan zelf contact op met verdachten en slachtoffers hierover.

aan willen gaan: willen ze beiden de mediation en zijn ze bereid te luisteren naar elkaar? Bereidheid om te praten over het incident is daarbij essentieel. Een mediationfunctionaris: *'Dan bel ik en dan wordt er gezegd: 'Ik wil het niet over die avond hebben.' Dan zeg ik: dat is juist de bedoeling, dat jullie het gaan hebben over het incident, waarvoor aangifte is gedaan. En als ze dan zeggen: 'Nee, daar wil ik het niet over hebben.' Dan zeg ik: 'Dat is jammer, mediation in strafzaken is wel bedoeld voor herstel.'* Aanvullend noemen mediationfunctionarissen het toekomstgerichte aspect van verantwoordelijkheid nemen zoals de bereidheid iets willen herstellen in de toekomst of afspraken maken voor de toekomst als belangrijk voor het doorverwijzen naar fase 3. Een mediationfunctionaris: *'Dat een verdachte zegt: 'Ik vind het heel erg vervelend wat er is gebeurd en ik wil graag wat herstellen of oplossen.'*

De meeste geïnterviewde mediationfunctionarissen zien bovengenoemde aspecten als de minimale vereisten om door te verwijzen. Wel wordt duidelijk uit de interviews dat hierin wat variatie zit per mediationbureau. Zo geeft een mediationfunctionaris aan dat het vooral gaat om wat het slachtoffer wil en of de verdachte hieraan kan en wil voldoen. Het is dan aan de mediators om dit in fase 3 te achterhalen. Een andere mediationfunctionaris geeft juist aan oprechte spijt te willen zien bij de verdachte om door te verwijzen.

Een ander belangrijk criterium dat mediationfunctionarissen hanteren is of betrokkenen een relatie met elkaar hebben. Mediationfunctionarissen hebben dan sneller de neiging om groen licht te geven, ook als verdachten het lastiger vinden om passieve verantwoordelijkheid te nemen. Doordat er een geschiedenis voorafgaand aan het delict is geweest, zijn de grenzen tussen verdachte en slachtoffer opgerekt. Het weegt dan voor mediationfunctionarissen mee dat juist deze mensen weer met elkaar in gesprek komen. Een mediationfunctionaris zegt: *'Als verdachte zijn eigen aandeel bagatelliseert dat ik niet meteen, als verdachte en slachtoffer elkaar kennen, hem afmeldt. Bijvoorbeeld in een familie waar een incident is geweest. Daar moeten ze toch op één of andere manier weer met elkaar verder. Dan ga je eerder mediation aan dan dat het een kwestie met een wildvreemde is. Zeker in familierelaties, als iemand zegt: 'Ik heb echt niks gedaan, want ... Misschien heb ik wel dat gedaan, maar, zij deed dat', dat ik wel bij een aangever (het slachtoffer) duidelijk zeg 'Jullie hebben heel andere verhalen. Het kan zijn dat jullie daar niet uitkomen, maar jullie kunnen mogelijk wel weer afspraken maken over de toekomst.'*

2.4.3 Visie van mediators: Rol van de mediationfunctionaris informatievoorziening met focus op herstel

Zowel tijdens de interviews als focusgroepen komt naar voren dat mediators een grote rol zien voor de mediationfunctionaris om partijen goed en zorgvuldig te informeren over het mediationtraject. Hierbij moeten de uitgangsprincipes van mediation aan bod komen zoals herstel, hoe het in zijn werk gaat, de duur van het traject, de verhouding van mediation tot het strafrechtelijk traject, of schade kan worden vergoed. Een mediator zegt *'Het mediationtraject begint voor verdachte (en slachtoffer) bij het eerste contact met de mediationfunctionaris, daar moet de herstelgerichte focus al duidelijk worden.'* Een andere mediator: *'De verdachte moet zich een beeld kunnen vormen van wat mediation gaat inhouden en wat het kan betekenen als je elkaar weer ziet. Dat je kan bevraagd worden over wat er is gebeurd en dat het de bedoeling is dat je een inhoudelijk gesprek hebt. Dat je bereid bent om te praten met de ander.'* Mediators zien graag dat een mediationfunctionaris aan verwachtingsmanagement doet: stelt het slachtoffer wel een reële eis qua schadevergoeding of hebben ze de juiste verwachtingen wat betreft invloed van de mediation op de strafzaak? Een geïnterviewde mediator zegt: *'Als er een schadevergoeding is, dat de mediationfunctionaris checkt of dit wel reëel is. Deze wordt vaak te hoog ingesteld en dan komen mensen met 'Kijk, dat is mijn schadevergoeding', en dat klopt niet. Daar moeten verwachtingen getemperd worden.'* Een andere mediator vertelt: *'Soms denken mensen dat ze door mediation strafvermindering krijgen of dat ze verteld worden door een advocaat: 'Doe dit maar want het is goed voor je zaak.' Dat is de verkeerde verwachting.'*

Mediators willen graag bijzonderheden horen van de mediationfunctionaris wat betreft de zaak en betrokken partijen. Als bijvoorbeeld in fase 2 al naar boven komt dat er schade is, dat mediators dit mee kunnen nemen in het vervolgtraject. Behulpzaam is als mediationfunctionarissen de volgende vraag stellen aan partijen: *'Is er iets waarmee de mediators rekening moeten houden tijdens dit mediationtraject?'* Het helpt als vooraf duidelijk is dat een verdachte bepaalde problematiek heeft. Dit kan betekenen dat het wijs is om iemand mee te brengen naar de mediation. Een verdachte die bijvoorbeeld een verstandelijke beperking heeft, kan mogelijk zijn of haar begeleider meebrengen. Het kan ook zijn dat een verdachte (of slachtoffer) een

aandoening heeft en daardoor moeite heeft om zijn emoties te uiten. Dit kan dan een onderwerp zijn in de intake en vervolgens kan het slachtoffer hierop worden voorbereid. Als laatste uiten mediators de wens dat mediationfunctionarissen de tijd nemen om partijen na te laten denken over de vraag om aan mediation deel te nemen. Een geïnterviewde mediator zegt bijvoorbeeld: *'Ze hebben net aangifte gedaan of een tijd geleden aangifte gedaan. Ze verwachten nu dat justitie daar iets over gaat zeggen en dan komt er iemand op de lijn die zegt: Zou je daar ook met elkaar over willen praten? Ik heb goede ervaringen met de mediationfunctionarissen die vaak ook niet verwachten dat dit binnen vijf minuten een beklonken zaak is. Denk er eens over na. Mag ik over een week nog eens terugbellen?'*

2.4.4 Visie van mediators: Rol van de mediationfunctionaris wat betreft verantwoordelijkheid nemen

In de focusgroepen zijn mediators van mening dat mediationfunctionarissen moeten nagaan of verdachte enige betrokkenheid of aandeel in de zaak erkent en de bereidheid hebben om met de ander in gesprek te gaan. Een mediator geeft aan: *'Een gesprek met iemand die zegt ik was niet ter plekke of weet niet waar dit over gaat, is zinloos.'* Dit sluit ook aan bij wat mediationfunctionarissen zelf aangeven als minimale vereisten om door te verwijzen. Wel zijn er een aantal mediators van mening dat zelfs een geheel of gedeeltelijke ontkenning niet per se een no-go hoeft te zijn. Zij vinden dat als verdachten aangeven met het slachtoffer in gesprek te willen, dit mogelijkheden biedt om in fase 3 het nemen van verantwoordelijkheid aan de orde te stellen en dit verder uit te werken. Waarbij dit uiteraard wel besproken wordt met het slachtoffer en wat de wensen hierin zijn.

Duidelijk is dat, hoewel mediators vinden dat mediationfunctionarissen in fase 2 het met partijen moeten hebben over de functie van MiS, namelijk herstel, het aan de mediators in fase 3 is om hier dieper op in te gaan en dit te toetsen. Zij zien actieve verantwoordelijkheid door de verdachte als een gespreksthema tijdens fase 3 en fase 4 en hoort om die reden niet bij fasen 1 en 2 van het mediationtraject. Wat dat betreft biedt volgens hen het telefonisch gesprek in fase 2 met de verdachte onvoldoende ruimte om door te vragen op herstel.

2.4.5 Naar een handreiking voor mediationfunctionarissen

Naar aanleiding van de gesprekken met mediators is in een focusgroep met mediationfunctionarissen bovenstaande besproken. Dit om te komen tot een handreiking voor functionarissen inzake doorverwijzingscriteria. Mediationfunctionarissen zijn het met de mediators eens dat zij in fase 2 de randvoorwaarden creëren voor een succesvolle mediation. Daarbij passen zij een aantal stappen toe. 1) Zij checken of een verdachte erkent betrokken te zijn bij het delict/erkennen van (een deel van) de feiten (passieve verantwoordelijkheid); 2) Zij informeren partijen over de procedure en het doel van de mediation. Onder andere dat het voor de verdachte de bedoeling is om wat te brengen en te herstellen bij het slachtoffer (naar actief verantwoordelijkheid nemen). Dat beide partijen het gesprek met elkaar aan willen gaan over datgene dat is gebeurd; en 3) Zij doen een commitment check. Dit houdt in dat zij checken of de verdachte ook daadwerkelijk het gesprek met het slachtoffer wil ingaan met de insteek om te herstellen.

In de handreiking voor mediationfunctionarissen die we in het kader van dit onderzoek gemaakt hebben (zie bijlage 5) staat daarom het volgende: De mediationfunctionaris heeft een essentiële rol waar het gaat om informatieverstrekking richting verdachten (en slachtoffers) zodat het voor verdachten helder is wat er van hen verwacht wordt en wat zij kunnen verwachten. Daarnaast checkt de mediationfunctionaris de passieve verantwoordelijkheid bij verdachten. Het strafbare feit is immers de basis onder het mediationtraject. Ook bespreekt de mediationfunctionaris dat een gesprek tussen verdachte en slachtoffer een cruciaal onderdeel is van het mediationtraject. Tot slot kan de mediationfunctionaris ook een rol vervullen richting de mediator als de verdachte bepaalde informatie – voorafgaand aan het mediationtraject - wil doorgeven, bijvoorbeeld dat hij een autistiforme aandoening heeft of extreem gespannen is.

2.5 Fase 3: Mediators voeren afzonderlijke intakegesprekken met verdachte en slachtoffer

2.5.1 Procedure intakegesprek

In de focusgroepen komt naar voren dat mediators het intakegesprek zien als belangrijk ‘voorwerk’ waarvan zij de vruchten plukken in het gezamenlijke gesprek. Een mediator: *‘Tijdens het intakegesprek moeten alle lastig kwesties aan bod komen zodat de verdachte goed is voorbereid op wat in het gezamenlijke gesprek kan gebeuren’* en een andere mediator *‘wanneer je alleen met de verdachte zit in de intake, kun je deze confronteren met de mogelijke vragen die het slachtoffer zal stellen.’*

Vaak vinden de intakegesprekken en het gemeenschappelijk gesprek op dezelfde dag plaats in een ruimte op de rechtbank of op een politiebureau. Eerst wordt een intakegesprek met de verdachte gevoerd, daarna met het slachtoffer. Mocht het nodig zijn, bijvoorbeeld om nog extra met partijen af te stemmen qua behoeften en wensen, dan praat men nog een keer met een van beiden of allebei. Mediators toetsen of partijen deel willen nemen en of dit geschikt, wenselijk en veilig is. Zij controleren vrijwilligheid van deelname (Hoekstra et al., 2024). Tijdens de intake onderzoeken mediators met welke gedachten en verwachtingen iemand naar de mediation is gekomen. Zij stellen vragen als: *‘Wat maakt dat je hier bent?’*, *‘Wanneer ga je tevreden naar huis, wat is er dan bereikt?’* Ze onderzoeken het reflectieve vermogen van een persoon, of deze op zijn handelen kan terugkijken.

Bij groen licht door de mediators gaan verdachte en slachtoffer een gemeenschappelijk gesprek aan (fase 4). Soms kiezen mediators ervoor om in plaats van een gemeenschappelijk gesprek pendelgesprekken te voeren als de verwachting is dat de confrontatie te heftig is voor het slachtoffer en het slachtoffer aangeeft ‘indirect’ met de verdachte te willen spreken. Mediators brengen dan boodschappen over tussen partijen. Als een zaak ongeschikt wordt geacht, dan wordt dit teruggekoppeld naar het mediationbureau.

Alle juridische zaken zijn in principe geschikt voor mediation, al zijn er wel zaken waar mediators extra voorzichtig zijn zoals bijvoorbeeld daar waarbij er sprake is van zwaar grensoverschrijdend gedrag, stalkingszaken en verkrachtingszaken. Met extra voorzichtig bedoelen zij dat er een extra toets is of het gesprek voor het slachtoffer tot iets positiefs kan leiden. Zij stellen vragen als *‘Zijn er zaken waar jij je zorgen over maakt als je met de ander om de tafel gaat?’*, *‘Voel je je vrij om ook te besluiten om dit traject te stoppen?’*, *‘Wat heb jij te winnen bij een gemeenschappelijk gesprek?’* Dit zijn vragen die altijd worden gesteld bij een intake, maar toch wat extra aandacht krijgen bij dit type zaken.

2.5.2 Verantwoordelijkheid nemen door verdachte als criterium om door te verwijzen naar het gemeenschappelijk gesprek: met de ander het gesprek aan willen gaan

Doordat mediators tijdens de intake eerst afzonderlijk met partijen spreken, is het mogelijk om een coachend gesprek te voeren waarbij het nemen van verantwoordelijkheid aan de orde wordt gesteld. Mediators moeten het gevoel hebben dat beide partijen er beter van kunnen worden en dat de zaak niet verder escaleert. Unaniem willen mediators voorkomen dat er secundaire victimisatie optreedt en dat er niet nog meer schade wordt berokkend aan het slachtoffer. Net als verwijzers en mediationfunctionarissen in fase 1 en 2 benoemen mediators dat een verdachte in ieder geval moet erkennen dat hij betrokken was bij het delict en niet geheel moet ontkennen. Ook in de focusgroepen met de mediators komt dit naar voren. Hier is de consensus dat een volledige ontkennen van het strafbare feit: dat wil zeggen ‘ik was niet ter plekke en ik speel geen enkele rol in dit feit’, geen verdere mogelijkheden biedt tot een gezamenlijk gesprek als daar tijdens het intakegesprek geen beweging ontstaat. Mediators vinden het lastig als iemand claimt, ‘geen herinnering meer te hebben’ aan het incident, bijvoorbeeld door een overload aan middelengebruik. Een gedeeltelijke ontkennen daarentegen wordt als bewerkbaar gezien als het gaat over psychologische defensiemechanismen zoals het eigen gedrag rechtvaardigen, rationaliseren of het neutraliseren en verminderen van de eigen rol. De mediators zien het als hun taak om tijdens het intakegesprek hiermee aan het werk te gaan. Zij kijken wat er mogelijk is om de verdachte te bewegen meer naar zijn eigen gedrag te kijken en naar het belang van het slachtoffer. Mediators zijn daarbij van mening dat verdachten moeten laten zien dat ze een gesprek met de ander willen. Een mediator zegt: *‘Voor mij is voldoende: ‘Ja, dit klopt ongeveer, maar ik heb er een eigen verhaal bij en ik sta ervoor open om de ander in de ogen te kijken. Dat vind ik belangrijk. Je kan nooit voorspellen wat er in een gemeenschappelijk gesprek gebeurt en wat er naar boven komt. Maar als iemand zegt dat hij de ander oprecht in de ogen wil kijken en het wil hebben over wat er is gebeurd, dan is dat voor mij cruciaal.’* In de focusgroepen

specifiëren mediators dit ‘in gesprek willen met het slachtoffer’ als (a) willen luisteren naar het verhaal van de ander; en (b) zichzelf beschikbaar stellen voor de ander. Het willen luisteren houdt actief luisteren in: verdachten staan open voor het verhaal van het slachtoffer, zijn hier nieuwsgierig naar en stellen daar vragen over. Zichzelf beschikbaar maken betekent open staan voor de wensen van het slachtoffer en vragen te beantwoorden.

Verantwoordelijkheid nemen in deze fase is, volgens het leeuwendeel van de mediators, dat verdachten zich echt willen inspannen om tot een oplossing te komen, waarbij de wens is om te herstellen bij de ander. Een mediator vertelt: *‘Dat is op dat moment voldoende om in gesprek te gaan. Hij had wel interesse in de ander, in contact te komen en daar iets in te herstellen.’* Mediators onderzoeken of verdachten oprecht zijn. Tijdens het intakegesprek gaan zij daarom na of een verdachte er niet alleen maar zit omdat dit ‘goed is voor zijn zaak’, maar of de wens voor herstel er wel echt is. Waarbij een verdachte ook wel in enige mate naar zijn eigen rol kan kijken. Een mediator: *‘Als hij zegt: ‘Ik moest hier zijn van mijn advocaat, want dan hoeft ik niet in de bak’, dan zeg ik: ‘Ik weet niet of het zo is, maar je bent waarschijnlijk niet goed voorgelicht want daar gaat de advocaat niet over. We zitten nu in de mediation.’ Als een verdachte dan zegt: ‘Zeg maar wat ik moet zeggen, dan zeg ik dat en dan kan ik weer naar huis.’ Dan probeer ik het nog een keer. ‘Hoe voelt dat, als je dat zo zegt?’ En op een gegeven moment heb ik onderzocht of daar nog wat ruimte in zit, in termen van geweten of kunnen reflecteren op eigen handelen. En als dat niet zo is, dan gaat het gesprek niet door.’*

Wat tijdens de interviews door de meeste mediators in één adem genoemd wordt met verantwoordelijkheid nemen is empathie tonen, alsook spijt en berouw laten zien. Empathie draagt bij aan het nemen van verantwoordelijkheid. Empathie is belangrijk omdat verdachten de impact van het delict op het slachtoffer dan beter begrijpen, wat essentieel is voor ‘echte’ spijt en bereidheid om de aangerichte schade te herstellen. Een oprechte spijtbetuiging is één van de meest cruciale behoeften van slachtoffers (Choi et al., 2010). Een geïnterviewde mediator geeft aan: *‘Er is iets met de ander gebeurd, dat je dan ook wel het empathisch vermogen hebt en geïnteresseerd bent in de ander.’* Een andere mediator: *‘Wat nodig is, is dat je bereid bent om daar wat over te zeggen, om dat te delen en om op zoek te gaan naar de behoefte van de ander, de behoefte van jezelf en daarmee verbinding te creëren. Het berouw en het eigen aandeel laten zien naar het slachtoffer toe, dat vind ik van cruciaal belang.’* Mediators in de focusgroepen maken berouw tonen en excuses maken vrijwel altijd een onderwerp van gesprek in de intake. Zij exploreren het waarom, waarvoor en aan wie van de excuses. Het is heel belangrijk hoe de excuses worden gemaakt of ze oprecht zijn en ‘inhoud’ hebben. Dat bepaalt voor een groot deel of deze geaccepteerd worden door het slachtoffer (Zebel et al., 2025). Als excuses ‘pro forma’ zijn of gemakkelijk worden gemaakt, kan het een averechts effect hebben. Wat maakt excuses oprecht en wanneer heeft een sorry inhoud, gaat grotendeels over non-verbale signalen zeggen mediators. Hoe klinkt de stem (vlak of emotioneel), wordt de ander wel of niet aangekeken, is de gelaatsuitdrukking en houding congruent met hetgeen wordt gezegd? Gaat de verdachte gebukt onder datgene dat hij heeft gedaan en heeft hij hier berouw over? Als een verdachte laat zien dat hij erg veel last heeft van hetgeen dat gebeurd is, dan kan dit eraan bijdragen dat excuses als oprecht worden gezien (Giner-Sorolla et al., 2017). Het gaat ook over de nadere invulling van de excuses. Waarvoor worden excuses gemaakt en worden deze ondersteund door gedrag? Wordt er bijvoorbeeld aangeboden de schade te herstellen of een ander gebaar van toenadering gemaakt, zoals de vriendenkring informeren dat het conflict is opgelost. Het maken van excuses is volgens mediators leeftijds-, persoons-, cultuur- en omgeving gebonden. Sommige jongeren kunnen heel goed excuses maken en andere krijgen het niet over hun lippen. Zij hebben dan hulp nodig. Ook wordt het culturele aspect van excuses maken benoemd: dit is anders voor verschillende culturen. Studies laten bijvoorbeeld zien dat er een verschil is wat betreft het aanbieden van excuses en het accepteren hiervan tussen eerculturen en waardigheidsculturen (Shafa et al., 2017). Een mediator vertelt dat hij in het geval van een andere culturele achtergrond bij een verdachte de vraag soms stelt: *‘Als jij een fout hebt gemaakt tegenover jouw familie of vrienden, hoe maak je dat - in jouw omgeving/cultuur - dan weer goed?’* Deze informatie neemt hij dan – met toestemming van de verdachte – mee naar het intakegesprek met het slachtoffer zodat deze voorbereid kan worden.

2.5.3 Slachtoffer wil gesprek aangaan, maar verdachte laat geen verantwoordelijkheid zien tijdens intakegesprek

Wat als het slachtoffer het gesprek wil aangaan, ondanks dat de verdachte geen verantwoordelijkheid neemt? Mediators geven aan dit neer te leggen bij het slachtoffer, maar deze dan wel goed voor te bereiden en in te

springen wanneer nodig. Een mediator zegt: *‘Er zijn twee mogelijkheden: of ik doe het niet, maar dat heb ik nog niet zo heel veel meegemaakt, dat het niet tot een gemeenschappelijk gesprek komt. Dan kijk ik met het slachtoffer wat ze eraan kunnen hebben. Dan bereid ik ze voor op een gesprekspartner die mogelijk niet de dingen zegt die ze graag willen horen. Dat het voor het slachtoffer belangrijk is om te zien wie die overvaller was. Wonderbaarlijk is dan vaak, dat tijdens het gezamenlijk gesprek nieuwe dingen gebeuren. Dat maakt dat ik altijd optimistisch ben. Ik spreek wel met het slachtoffer een cue af. Dan heb ik altijd een handrem om de zaak stop te zetten, stil te zetten, te evalueren en dan met de verdachte naar buiten te gaan als het niet goed gaat.’* Ook uit de focusgroepen komt naar voren dat de behoeften van het slachtoffer van groot, zo niet doorslaggevend belang zijn. In meerdere bijeenkomsten werd door het leeuwendeel van de mediators gesteld dat wanneer de verdachte geen verantwoordelijkheid neemt, dit met het slachtoffer wordt besproken en als deze aangeeft toch een gezamenlijk gesprek te willen (en de verdachte wil dit ook), bijvoorbeeld omdat hij iets kwijt wil aan de verdachte dan kiezen vrijwel alle mediators ervoor om dit gesprek door te laten gaan. *‘Slachtoffers moeten zoveel als mogelijk ervaren dat zij in de mediation regie hebben. Regie, die zij tijdens het delict veelal niet hadden. Dat is ook een vorm van herstel’*, aldus een mediator. Dit sluit aan bij één van de uitgangspunten van mediation dat partijen zelf eigenaar zijn van het proces en de uitkomst van mediation (Bonenkamp et al., 2024). Dit komt ook naar voren bij de MfN-gedragsregels: 1) De mediator ziet erop toe dat alle bij de mediation betrokken partijen de autonomie van partijen respecteren; 2) De mediator doet geen uitspraak over de kwestie.

De minimale vereisten die mediators stellen om door te gaan naar een gemeenschappelijk gesprek zijn: (a) erkenning van enige betrokkenheid bij het delict; (b) beide partijen zijn bereid het gesprek met de ander aan te gaan; en (c) wanneer - de verdachte tot weinig herstelbereidheid is - het slachtoffer een grote behoefte moet laten zien om desondanks het gesprek aan te gaan. Al laat dit laatste onverlet dat de mediators degenen zijn en blijven die besluiten of een vervolgesprek kan plaatsvinden. Het hangt af van alle betrokkenen en de inschatting van de mediators. Bijvoorbeeld het slachtoffer moet ‘stevig’ zijn en teleurstelling kunnen incasseren. De verdachte moet enigszins te sturen zijn en bereid te zijn om minimaal te luisteren naar het slachtoffer. De mediators moeten zich in staat voelen om dit proces de goede kant op te sturen en maken dus een inschatting over het verloop van het proces.

2.6 Fase 4: Mediators begeleiden een gesprek tussen verdachte en slachtoffer

2.6.1 Verantwoordelijkheid nemen in het gezamenlijk gesprek

In het gezamenlijke gesprek krijgt het herstel vorm. Verdachte en slachtoffer zien elkaar – in de regel – weer voor het eerst sinds het strafbare feit en die laatste ontmoeting was een nare ervaring. Dit betekent dat er spanning op het gesprek zit. Aan de verdachte wordt de mogelijkheid geboden om daadwerkelijk en oog in oog met die ander goed te maken wat door zijn toedoen verkeerd is gegaan. Geïnterviewde mediators en mediators in de focusgroepen zien als verantwoordelijkheid nemen in deze fase dat de verdachte erkenning geeft aan het slachtoffer en bijdraagt tot herstel, al dan niet met het maken van afspraken en het tonen van spijt. Een mediator zegt bijvoorbeeld: *‘Bij een tasjesroof dat zo’n meisje zegt: ‘Ik wist niet dat het zo erg was voor u en ik wist niet dat u al zo oud was en het spijt me heel erg.’ En stel dat er dan nog geen overeenkomst zou komen, maar er is wel iets van herstel... dat in ieder geval het slachtoffer niet meer bang hoeft te zijn.’* Mediators noemen vaak de wisselwerking tussen verdachte en slachtoffer, waarbij het niet alleen tot herstel komt bij het slachtoffer, maar ook bij de verdachte. Een mediator: *‘Ik kan het niet zo goed benoemen, maar het is soms echt communicatie op de millimeter. Dat je net dat goede haakje moet vinden om de volgende vraag aan op te hangen. En het kan ook andersom, dat iemand in het begin zegt: ‘Het spijt me heel erg.’ En dan in het gesprek het er gewoon niet uit krijgt. Dan moet er iets gebeuren, er moet in ieder geval erkenning komen. Het is een gezamenlijk proces. Het is niet zo van: ‘Oké, ik ben de verdachte, ik vertel mijn verhaal en dat is dat.’ En daar heb je het slachtoffer dat het verhaal vertelt. In mediation gaat het juist om die verwevenheid van verhalen en dat tot elkaar brengen, en wederzijds begrip.’*

Voor geïnterviewde slachtoffers geldt dat zij tijdens het gemeenschappelijk gesprek willen zien dat verdachten erkennen wat ze gedaan hebben en erkenning geven aan de impact dat het delict op het slachtoffer heeft, dat ze het echt begrepen hebben. Zij willen dat de verdachte het gesprek aangaat, luistert en antwoord geeft op vragen. Herstelafspraken zoals bijvoorbeeld schadevergoeding zijn belangrijk. Oprechte spijt

en berouw is daarbij essentieel voor alle slachtoffers. Een van de slachtoffers vertelt in het interview dat de verdachte in eerste instantie tijdens de mediation bleef ontkennen en zijn aandeel op het delict bagataliseerde. Dit benoemde zij als niet genoeg verantwoordelijkheid nemen. Tegelijkertijd liet hij daarna wel verantwoordelijkheid zien door het op te willen lossen en schade te willen betalen. Zij zegt: *‘Toen hij begon te vertellen, dacht ik ‘hij heeft een heel ander verhaal, een heel andere kijk op de zaak.’ Hij kon zich niet vinden in mijn beleving en hij voelde zich ten onrechte behandeld door ons. Maar later deed hij over schadevergoeding niet zo moeilijk, toen nam hij wel verantwoordelijkheid.’* Over het belang van oprechte spijt zegt een slachtoffer: *‘Hij heeft laten zien dat hij spijt heeft van wat er is gebeurd en dat hij het niet heeft gewild. Voor mij was het voldoende dat ik oprechte interesse en belangstelling voelde. Ik moest zijn pijn en verdriet voelen en zien. Het was voor mij voldoende dat hij het heel erg verschrikkelijk vond wat hij gedaan heeft.’* Een ander slachtoffer zegt hierover: *‘Ze wilde excuses maken. Ze moest ook bijna huilen en vond het verschrikkelijk wat ze heeft gedaan. Ze wist niet wat haar bezielde in die periode. Dat vond ik ook verantwoordelijkheid nemen.’* Dit geeft aan hoe belangrijk het is voor slachtoffers om niet alleen te zien dat een verdachte verantwoordelijkheid neemt (de gebeurtenis aan zichzelf toeschrijven en het goed willen maken), maar ook dat zij zien dat een verdachte gebukt gaat onder het wangedrag (suffering). Bij slachtoffers is zowel de perceptie van verantwoordelijkheid nemen, als de perceptie van ‘suffering’ cruciaal in het ontvangen van spijtbetuigingen en excuses. Zij ervaren excuses als oprechter als verdachten beide elementen laten zien (Giner-Sorolla et al., 2017; Zebel et al., 2025).

Verdachten willen het gesprek met het slachtoffer aangaan, goed maken wat er verkeerd is gegaan (tot op zekere hoogte), maar ook duidelijk maken dat zij geen ‘rotzak’ zijn. Dat het gepleegde strafbare feit niet symbool staat voor hun persoonlijkheid. Het aanbieden van excuses is vaak hierbij belangrijk voor hen. Een verdachte zegt: *‘Wat je sowieso moet doen is natuurlijk je excuses aanbieden. Dat is voor mij een belangrijk deel van verantwoordelijkheid nemen, dat die ander ook weet dat het je spijt. Wat me ook extra naar lijkt, als er zoiets met je gebeurt dat de ander er gewoon lak aan heeft.’* Een andere verdachte vertelt: *‘Als mensen iets doen wat jij niet leuk vindt, dan wil je ook natuurlijk dat er excuses worden aangeboden. Dus dat heb ik ook gedaan. Het is natuurlijk ook moeilijk om daar naartoe te gaan en jezelf onder ogen te zien. Zij vorderde ook een schadevergoeding en die heb ik meteen betaald.’* Dit sluit aan op het ‘Needs-based Model’ van Shnabel en Nadler (2008; 2015). In MiS zijn slachtoffers op zoek naar herstel van ‘agency’ (controle), terwijl verdachten hun morele zelf-beeld willen herstellen. Verdachten willen niet het stempel op zich hebben van ‘immorele dader’ en zien graag herstel van hun positieve identiteit en acceptatie binnen de gemeenschap, beginnend bij acceptatie door het slachtoffer. Verdachten kunnen daarbij hun beschadigd zelfbeeld herstellen door compensatie of excuses aan te bieden (Armour & Sliva, 2018; Gausel et al., 2016).

2.7 Gradaties in verantwoordelijkheid nemen

Uit de interviews met de verschillende stakeholders komt het beeld naar voren dat er gradaties in verantwoordelijkheid nemen zijn en dat per fase verschilt wat een verdachte moet laten zien. Zoals eerder aangegeven vinden verwijzers in fase 1 dat een verdachte niet helemaal in de ontkenning moet zitten, maar minimaal enige betrokkenheid bij het incident moeten erkennen waarbij wel deels feiten worden erkent, alsook niet de schuld helemaal bij de ander wordt gelegd. Voor fase 2 geldt volgens mediationfunctionarissen ook dat verdachten moeten erkennen dat ze een aandeel hebben in datgene dat is gebeurd en dat helemaal ontkennen een no-go is. Daarnaast is de bereidheid om wat te willen herstellen belangrijk, open staan voor het gesprek met de ander alsook het willen hebben over datgene dat is gebeurd. Tijdens fase 3 onderzoeken mediators ook al het voorgaande, maar gaan er nog dieper op in. Zij gaan na of de wil om te herstellen oprecht is, of verdachten in staat zijn om empathie te tonen en spijt en berouw laat zien. Dit draagt bij tot meer verantwoordelijkheid nemen voor verdachten en herstel bij slachtoffers. Als verdachten eenmaal het gemeenschappelijk gesprek met het slachtoffer aangaan (fase 4) is het volgens mediators de bedoeling dat de verdachten in interactie met het slachtoffer de daad bij het woord voegen waarbij verdachten erkenning geven aan wat slachtoffers hebben meegemaakt en voelen en bijdragen aan herstel, al dan niet met afspraken en het tonen van spijt. Zij benoemen de wisselwerking tussen verdachte en slachtoffer, waarbij het niet alleen tot herstel komt bij het slachtoffer, maar ook bij de verdachte. In de slotovereenkomst (fase 5) wordt het gesprek

tussen verdachte en slachtoffer weergegeven en op welke wijze herstel heeft plaatsgevonden. Ook worden hier de concrete en op herstelgerichte afspraken beschreven.

Andere stakeholders zijn in de interviews bevraagd hoe zij de mate van verantwoordelijkheid nemen zien in de verschillende fasen, ook voor fasen waar zij zelf niet bij betrokken zijn. Stakeholders, zoals bijvoorbeeld rechters of OvJ's vinden het lastig om dit in te schatten omdat zij dit niet goed kunnen overzien. Degenen die hierop antwoord geven doen dit vanuit een intuïtie. Ook hieruit blijkt dat stakeholders verschillende gradaties van verantwoordelijkheid nemen (willen) zien door het gehele mediationproces. Rechters en OvJ's geven bijvoorbeeld aan dat verdachten tijdens een intake met de mediator meer moeten laten zien wat verantwoordelijkheid nemen betreft dan tijdens het verhoor of de zitting of in het gesprek met de mediationfunctionaris. Enige mate van zelfreflectie en empathie is dan nodig, de bereidheid om te luisteren en te willen praten over het gebeuren. Daarnaast wordt door verwijzers specifiek ingegaan op het toekomstgerichte gerichte aspect van verantwoordelijkheid nemen tijdens de intake: de wil of wens om het beter te maken, om de relatie te herstellen. Wat de verdachte kan doen naar de toekomst. Om vervolgens in het gemeenschappelijk gesprek dit daadwerkelijk te laten zien. Ook mediationfunctionarissen willen van verdachten zien dat, hoe verder zij in het proces zijn, hoe meer verantwoordelijkheid zij nemen. Zij verwachten dat mediators zich tijdens de intake specifiek richten op de oprechtheid van verdachten en kijken naar non-verbale signalen omdat zij deze zelf niet kunnen waarnemen. Een mediationfunctionaris zegt: *'Een gevoel van oprechtheid, wat je hoort in de woorden die hij gebruikt, de manier waarop hij het zegt en hoe hij het toont. Dat hij echt naar zichzelf kijkt: 'Ik schaam me een beetje en het had nooit moeten gebeuren. Ik had anders moeten handelen. Ik heb echt heel erg spijt.' Dat neem je letterlijk lichamelijk waar in het intakegesprek.'* Om vervolgens tijdens het gemeenschappelijk gesprek echt tot herstel te komen voor het slachtoffer. Een mediationfunctionaris zegt over het gemeenschappelijk gesprek met mediators: *'Dat hij echt benoemt wat er is gebeurd bij het incident. Dat hij kan terugkijken wat zijn rol is geweest en wat het voor de ander heeft betekend, of dat de ander ook zijn of haar verhaal heeft kunnen doen. En dat hij reageert: 'Ik zie nu pas wat het betekend heeft voor jou. En dat spijt me ontzettend.' Dat het slachtoffer zich gezien en gehoord voelt. En ik denk dat het bij het slachtoffer heel erg belangrijk is dat hij ook die oprechtheid voelt en ziet.'*

Strafrechtadvocaten vinden ook dat verdachten door het mediationproces heen steeds een verdergaande verantwoordelijkheid moeten tonen. Tegelijkertijd geven zij het belang aan van slachtoffers die open staan voor het verhaal van de verdachte. Het gesprek zou wederkerig moeten zijn en een bijdrage tot herstel voor beide partijen. Zij benoemen hierbij de verantwoordelijkheid van slachtoffers. Een advocaat: *'Als de verdachte luistert en ook iets van zichzelf laat zien, het is natuurlijk wel de vraag wat het slachtoffer daarmee doet met die informatie. Als hij zegt: 'Ik had dit verwacht en dat hoor ik nu niet of ik krijg hier niet zo'n goed gevoel bij en ik vertrouw het niet.' Voor herstel, daar is minstens wederkerigheid voor nodig.'*

Bovenstaande komt overeen met onze definitie van verantwoordelijkheid nemen 'De verdachte erkent dat hij het misdrijf heeft gepleegd, of dat hij een aandeel hierin heeft en dat dit schade heeft teweeggebracht bij het slachtoffer (passieve verantwoordelijkheid). Daarnaast onderneemt de verdachte acties om de schade of pijn te herstellen bij het slachtoffer (actieve verantwoordelijkheid). De verdachte legt daarbij de schuld van het delict niet eenzijdig bij het slachtoffer (victim-blaming).' Stakeholders zien daarbij doorheen het mediationtraject een opbouw in het nemen van verantwoordelijkheid: van passief naar actief (Braithwaite, 2006). Van 'ja, ik heb daar een aandeel in' tot 'ik wil herstellen wat ik de ander heb aangedaan en hoe kan ik dat doen?' Het sluit daarbij aan bij de definitie van Restorative Justice van Zehr (2015) waarbij hij herstelrecht ziet als een proces voor het bereiken van gerechtigheid. Verantwoordelijkheid nemen is daarbij niet alleen een proces dat een verdachte moet doorlopen, maar gebeurt in interactie met het slachtoffer. Deze heeft ook verantwoordelijkheid naar de verdachte toe om een open en coöperatieve houding aan te nemen en daarbij medeleven te tonen voor de verdachte als mens (Gerkin, 2009; Jacobsson et al., 2012). Het is de taak van de mediators om dit te stimuleren.

2.8 Veranderbaarheid verantwoordelijkheid nemen gedurende het mediationproces

Aan stakeholders is gevraagd in welke mate zij verantwoordelijkheid nemen als veranderbaar zien gedurende het mediationproces. Alle geïnterviewden geven unaniem aan dat dit ten positieve kan groeien. Juist omdat dit een proces is dat start bij passief verantwoordelijkheid nemen en van daaruit steeds meer naar actief

verantwoordelijkheid nemen gaat (waarbij passieve verantwoordelijkheid wel blijft) (Braithwaite, 2006). Stakeholders verwachten dat verdachten in ieder geval tijdens het gezamenlijk gesprek in staat zijn om een open gesprek te voeren en te herstellen. Dit is het moment om actief verantwoordelijkheid te nemen. Geïnterviewde stakeholders zien daarbij de confrontatie met het slachtoffer als een belangrijke reden is om verantwoordelijkheid te kunnen nemen.

Een rechter zegt: *'Je zit dan natuurlijk oog in oog zit met degene die je iets hebt aangedaan. En heel direct wordt geconfronteerd met de gevolgen. Daar kan je dan ook echt niet meer omheen. Ook niet wat dat voor iemand heeft betekend. Als je een goed ontwikkelde gewetensfunctie hebt, dan komt dat heel erg binnen. En dat kan dat heel veel verandering teweegbrengen.'* Een mediator verwoordt: *'Het is eigenlijk ook een proces waarbij die verantwoordelijkheid meer een soort mooi is aan het einde, en in het begin er nog niet hoeft te zijn.'* Een andere mediator geeft aan: *'Iemand die lang van zichzelf heeft gedacht: 'Het is toch niet zo erg. Het duurde niet zolang. Hoe erg kan het nou helemaal zijn?' Dat zijn allemaal gedachten die een dader heeft om het een beetje draaglijk te houden. Een gezamenlijk gesprek bereid je dan goed voor. Zo'n slachtoffer kan het in ieder geval duidelijk maken. Je ziet dat het binnenkomt bij de verdachte. En daarna praten over: Hoe ziet dat eruit in daden, in schadevergoeding?'* Een advocaat vertelt: *'Ik heb het voorbeeld dat het slachtoffer uitgebreid aangaf wat het hem had gedaan, die overval en dat mijn cliënt, echt schrok en zei: 'dit was helemaal niet op jou gericht.' Dan ontstaat echt tijdens zo'n gesprek: 'Ik wist niet dat je zoveel gevoel had. Nee, dat kan echt wel veranderen, juist door contact met die ander.'* Het proces van mediation zet verdachten aan tot meer en vooral actief verantwoordelijkheid nemen (Jonas-Van Dijk et al., 2022). Vooral de confrontatie met het slachtoffer zorgt ervoor dat verdachten echt zien en voelen wat de consequenties zijn van hun gedrag. Zij voelen meer empathie en schaamte waardoor zij actief verantwoordelijkheid gaan nemen (Choi et al., 2011; Melendez, 2021; Rypi, 2016). Duidelijk is dat verantwoordelijkheid nemen een proces in beweging is. Juist omdat mediation een verdachte hiertoe aanmoedigt, kunnen ook zaken waar verwijzers over twijfelen doorgestuurd worden. Zo benoemt een mediator dat als mediationfunctionarissen twijfelen over de geschiktheid van een zaak, zij deze dan toch mogen doorverwijzen. Hij zegt: *'Als bij de doorverwijzer van die twijfelgevallen zijn, dan mag er wat mij betreft een groene of een oranje sticker op. Hier is veel bij te winnen, dus stuur maar door. En als iemand echt niet wil, dader of slachtoffer, dan niet, maar juist die twijfelgevallen. Daar zijn de mooiste resultaten te behalen en het duurzaamste in de zin van dat gesprek heeft het leven van die jongen veranderd.'* Dit brengt de vraag met zich mee of verantwoordelijkheid nemen ten negatieve kan veranderen tijdens het mediationproces. Dit is wellicht mogelijk, maar absoluut onwenselijk. Mediators proberen te allen tijde te voorkomen dat er secundaire victimisatie plaatsvindt (Elbers & Becx, 2020). Mediators in de focusgroepen geven aan dat deze negatieve verandering echter zelden voorkomt. Een mediator zegt: *'Een enkele keer komt dit voor. Bijvoorbeeld als je tijdens de intake denkt dat beide partijen er goed in staan en dan blijkt tijdens het gezamenlijk gesprek dat ze een verkeerde chemie met elkaar hebben. Dat hetgeen de verdachte zegt verkeerd valt bij het slachtoffer en omgekeerd. En dan sluiten de deelnemers zich weer en is het niet dat mooie herstelproces dat het in het begin leek te worden.'* Mediators grijpen op dat moment in om te kijken of ze het kunnen keren. Mocht dit niet lukken dan stoppen zij de mediation.

2.9 Conclusie

Dit hoofdstuk heeft aan de hand van interviews en focusgroepen met stakeholders inzicht gegeven in wat zij verstaan onder verantwoordelijkheid nemen door een verdachte in de verschillende fasen in het mediationtraject (deelvraag 1). In deze concluderende paragraaf beantwoorden we de subvragen 1a tot en met 1c.

1 a) Hoe speelt bij het verzoek om mediation in strafzaken het 'nemen van verantwoordelijkheid door de verdachte' een rol bij het besluiten tot mediation bij rechters en OvJ's (fase 1), mediationfunctionarissen (fase 2) en mediators (fase 3)?

Rechters en OvJ's verwijzen in fase 1 met name door naar 'relationele' zaken en verkeerszaken. Zij achten het belang van mediation in dit soort zaken groter omdat een al bestaande relatie hersteld kan worden. Bij het verwijzen houden zij sterk rekening met wat het slachtoffer wil. Als deze graag het gesprek aan wil met

de verdachte zal een verwijzer onderzoeken of mediation toch mogelijk is. Zij ondervinden wel belemmeringen bij het doorverwijzen. Het inpassen van het mediationtraject in het eigen werkproces en de vertraging van het strafproces voor slachtoffers worden als struikelblokken gezien.

Verwijzers nemen verantwoordelijkheid nemen mee als criterium om door te verwijzen naar fase 2. Het erkennen van enige betrokkenheid is voor hen het startpunt en per zaak zal het verschillen hoe zwaar het daadwerkelijk erkennen van de feiten weegt. Soms is het kwetsief wie precies wat heeft gedaan. In alle gevallen moeten verdachten erkennen een rol te hebben gespeeld in het ten laste gelegde. Welk rol precies wordt in de strafzaak bepaald. Ontkennen is een no-go om door te verwijzen naar mediation. Het juridische feit mag ontkend worden, als de feiten wel gedeeltelijk erkend zijn. Bijvoorbeeld een verdachte die bij het delict mishandeling wel erkent dat hij de klap heeft gegeven (waardoor mogelijk schade is ontstaan). Afhankelijk van de verwijzer is het soort zaak bepalend voor de gewenste verantwoordelijkheid die verdachten moeten laten zien. Sommige verwijzers nemen mee dat een verdachte bij een schuld delict of zwaardere zaak meer verantwoordelijkheid moet laten zien. Zij noemen daarbij bijvoorbeeld het tonen van berouw en een gesprek willen met het slachtoffer om wat te herstellen. Wanneer een verdachte wordt bijgestaan door een advocaat speelt deze een rol bij de keuze voor mediation. Zij zijn over het algemeen positief over mediation omdat dit helend kan zijn voor de verdachte alsook doorgaans een positief effect heeft op de uitspraak van rechter of OvJ. Wel vinden strafrechtadvocaten het van belang dat er dan voldoende bewijslast is voordat wordt gekozen voor mediation waarbij een verdachte (een deel van) de feiten erkent.

Mediationfunctionarissen voeren in fase 2 een telefonisch gesprek met zowel verdachte als slachtoffer. Voor hen geldt dat verantwoordelijkheid nemen door een verdachte belangrijk is om groen licht te geven voor de mediation. Net als verwijzers zien zij het erkennen van de feiten/betrokkenheid bij het incident als essentieel: dat wat is gebeurd mede door hun handelen is gekomen en waarbij geen sprake is van een totale ontkenning en de schuld compleet bij de ander leggen. Daarnaast stellen zij als voorwaarde dat de verdachte het gesprek wil aangaan, en het wil hebben over datgene dat gebeurd is. Naar aanleiding van het gesprek met de mediationfunctionaris moet de verdachte weten dat de mediation gaat over herstel en dat hij bereid is om zich daarvoor in te zetten. Wel is er wat variatie per mediationbureau. Sommige stellen dat het vooral gaat over wat het slachtoffer wil en of de verdachte hieraan kan voldoen. Zij stellen dat het aan de mediator is om dit verder uit te vinden. Andere functionarissen daarentegen willen echt spijt zien bij de verdachte om door te verwijzen naar fase 3. Er zijn ook mediationbureaus die meenemen dat verantwoordelijkheid laten zien lastiger is bij al bestaande relaties omdat dader en slachtofferrollen diffuser zijn; voor hen weegt het dan mee dat deze mensen toch met elkaar in gesprek komen en zullen hierbij dus eerder doorverwijzen.

Mediators in fase 3 (intakegesprek) onderzoeken of een verdachte verantwoordelijkheid wil nemen. Een volledige ontkenning van het strafbare feit is een no-go. Daarnaast is het belangrijk dat een verdachte erkent hij betrokken was bij het delict en dat hij een gesprek met het slachtoffer wil aangaan waarbij luistert en vragen wil beantwoorden van het slachtoffer. Verdachten moeten in deze fase laten zien dat ze zich echt willen inspannen om tot herstel te komen. Daarbij onderzoeken mediators of dit oprecht is. Mediators onderzoeken ook of verdachte in staat is om empathie te tonen als ook berouw te laten zien. De wensen en behoeften van het slachtoffer zijn vaak doorslaggevend. Als slachtoffers aangeven toch een gesprek te willen, ondanks weinig verantwoordelijkheid, laten de meeste mediators het gesprek doorgaan omdat dit regie geeft aan het slachtoffer en helend kan werken. Wel bereiden ze het slachtoffer goed voor. Toch zijn het uiteindelijk de mediators die bepalen of een gemeenschappelijk gesprek kan plaats vinden. Als zij van mening zijn dat het gesprek te schadelijk zal zijn voor het slachtoffer, omdat de kans groot is op secundaire victimisatie, dan gaat het gesprek niet door. Dit wordt echter per zaak bekeken en vaak is dit op intuïtie.

1 b) Zijn er volgens stakeholders gradaties in verantwoordelijkheid nemen en verschilt dit per fase waarin een mediation zich bevindt?

Stakeholders zien gradaties in verantwoordelijkheid nemen en het verschilt per fase wat een verdachte moet laten zien (zie ook bovenstaande deelvraag). Ook andere stakeholders die niet betrokken zijn bij een bepaalde fase, geven aan dat ze willen dat verdachten in de loop van het proces steeds meer verantwoordelijkheid laat zien. Dit begint met passieve verantwoordelijkheid en daarnaast wordt steeds

meer actieve verantwoordelijkheid genomen (Braithwaite, 2006). Er is een opbouw in het onderzoeken door professionals van de verantwoordelijkheid die de verdachte neemt en dat -parallel hieraan- van de verdachte verwacht wordt dat hij op het moment dat het gezamenlijk gesprek plaatsvindt in staat en bereid is een open gesprek te voeren, schade te herstellen en excuses te maken.

1 c) Wat zijn de opvattingen bij de verschillende stakeholders over de veranderbaarheid van verdachten qua verantwoordelijkheid nemen?

Alle stakeholders zijn unaniem van mening dat verantwoordelijkheid nemen ten positieve kan groeien gedurende het mediationproces en dat verdachten steeds meer actieve verantwoordelijkheid gaan nemen. De confrontatie met het slachtoffer wordt hierbij als belangrijke reden genoemd. Hierdoor ontstaan schaam- en schuldgevoelens bij verdachten, voelen zij empathie en nemen des gevolg meer verantwoordelijkheid (Choi et al., 2010).

Stakeholders zien verantwoordelijkheid nemen als een proces in beweging: *'Het is mooi aan het einde, maar hoeft in het begin nog niet zo te zijn.'* Juist door deze veranderbaarheid is het belangrijk dat ook zaken waarover twijfel is in fase 1, 2 en 3 eerder worden doorgestuurd naar mediation.

3 Interventies om verantwoordelijkheid nemen te stimuleren tijdens fase 3 (intake) en fase 4 (gemeenschappelijk gesprek)

3.1 Inleiding

Een belangrijke taak van de mediators is om ervoor te zorgen dat verdachten gemotiveerd worden om verantwoordelijkheid te nemen en interventies toe te passen op het moment dat dit niet gebeurt tijdens het intakegesprek met partijen (fase 3) of het gemeenschappelijk gesprek (fase 4). ‘Victim blaming’ door de verdachte, de oorzaak bij het slachtoffer neerleggen, vermijden, ontkennen en rationaliseren kunnen een belemmering vormen (zie onder andere Shapland et al., 2008). In dit hoofdstuk wordt antwoord gegeven op de volgende onderzoeksvraag: *‘Welke interventies noemen mediators, slachtoffers en verdachten om verdachten te helpen hun verantwoordelijkheid te nemen?’* Interventies in mediation zijn (gespreks)vaardigheden waarmee een mediator zaken expliciet kenbaar maakt. Het doel is om inzicht bij partijen te vergroten (Prein, 2024). We starten met wat er in de wetenschappelijke literatuur bekend is over hoe verantwoordelijkheid nemen te stimuleren is en betreffende interventies. Vanuit dit theoretisch kader zijn aansluitend bij de onderzoeksvraag kennisvragen geformuleerd en deze worden daarna in het hoofdstuk beantwoord naar aanleiding van de interviews met verdachten en slachtoffers en focusgroepen met mediators. Als laatste sluiten we dit hoofdstuk af met een conclusie waarin we een samenvatting geven van de resultaten.

3.2 Wetenschappelijke inzichten

Mediators in strafzaken hebben een specifieke rol en functie. Zij moeten de volgende taken goed vervullen: (a) faciliteren van een gesprek tussen partijen waarbij partijen zich veilig en op hun gemak voelen; (b) regie bewaken en zorgen dat zij controle houden; (c) bewaren van neutraliteit; (d) demonsteren van respect naar partijen toe; (e) creëren van een slachtoffer-gevoelige omgeving; en (f) samenwerken met andere mediators. Daarbij is een niet-directieve en niet- opdringerige stijl van belang (Choi & Gilbert, 2010; Van Geenen et al., 2019). Mediators maken gebruik van algemene gesprekstechnieken om deze taken goed te vervullen. LSD (luisteren, samenvatten, doorvragen) is één van de basis mediationstechnieken en is essentieel (Kalff & Uitslag, 2007; Prein, 2024). Mediators in strafzaken moeten goed kunnen luisteren omdat partijen zich vaak niet begrepen voelen en onderliggende pijnpunten naar boven moeten komen. Daarbij geldt dat zij durven door te vragen om ‘scherper’ te mediaten zodat verdachten een reality-check krijgen en verantwoordelijkheid kunnen nemen. Omdat MiS een kortlopende interventie is, is het belangrijk dat een mediator goed doorvraagt. Zeker daar waar er ingezoomd moet worden op de verantwoordelijkheid (Van Geenen et al., 2019). Andere ‘algemene mediation’ gespreksvaardigheden die ook in de toolbox van de mediator in strafzaken zitten zijn gevoelsreflecties (bespreekbaar maken van emoties), positief heretiketteren (waaronder neutraliseren, normaliseren en gemeenschappelijk maken waarbij datgene wat partijen zeggen genuanceerd of positiever wordt gebracht) en meta-communicatie (het communiceren over communiceren, bespreken door de mediator wat deze aan tafel ziet en hoort gebeuren). Dit draagt bij aan een veilig klimaat waarbij partijen een gesprek met elkaar aan durven te gaan (Boulle et al., 2008; Prein, 2024; Whatling, 2012). Door de confrontatie met het slachtoffer (en begeleiding van het gesprek door mediators) worden daders aangemoedigd om goed te maken wat zij fout hebben gedaan (Smeenk, 2022). Hierdoor ontstaat niet alleen herstel voor het slachtoffer, maar ook voor de dader. Herstel voor daders kent vier belangrijke lagen: 1) zelfherstel; 2) herstel met het slachtoffer; 3) herstel met het eigen netwerk; en 4) herstel met de maatschappij (Van Hoek & Slump, 2013). In de intake en het gemeenschappelijk gesprek worden met name de eerste twee lagen aangesproken. Dit impliceert dat om te kunnen werken aan herstel met het slachtoffer, het zelfbeeld van daders ook hersteld moet worden en dat ze in het reine moeten komen met zichzelf (Fein & Spencer, 1997; Tesser, 2000). Mediators kunnen hierbij helpen door daders op een respectvolle, niet stigmatiserende manier te behandelen waarbij aandacht is voor het herstellen van het sociaal-morele beeld dat zij van zichzelf hebben (zie ook paragraaf 2.1, re-integratieve schaamte theorie van Braithwaite, 1989). Aandachtspunt hierbij is dat veel daders ook slachtoffers zijn of in het

verleden zijn geweest (Siegel & de Blank, 2010). Het slachtofferschap van de dader kan een ingang zijn om de gevolgen voor het slachtoffer te laten zien. Erkenning van het slachtofferschap van de dader en het daardoor ervaren leed kunnen de brug vormen naar het leed van het slachtoffer (Bosker & Vogel, 2019). Naast de humanistische benadering van daders door mediators kunnen zij zelfherstel stimuleren door verdachten te laten reflecteren op belangrijke kernwaarden en het bespreken/herinneren van belangrijke aspecten van zichzelf en betekenisvolle relaties met anderen (Crocker et al., 2008). Door het nadenken over belangrijke waarden, wordt een brede, positieve kijk op het zelf geactiveerd. Het nadenken over eigen wangedrag wordt dan minder bedreigend en dit kan verantwoordelijkheid nemen stimuleren (Schumann, 2014; Zebel et al., 2025). Daarbij is het belangrijk dat mediators bewustwording bij daders creëren, onder andere erkenning van het daderschap en het delict. Zij moeten bewust worden van wat de ander is aangedaan: de consequenties van hun foute gedrag. Hierdoor ontstaan gevoelens van empathie en schaamte en dit draagt bij aan verantwoordelijkheid nemen (Braithwaite, 1989; Melendez, 2015). Mediators kunnen dit bevorderen door daders aan te moedigen het perspectief van de ander in te nemen (Oliveira-Silva & Gonçalves, 2011). Dit heeft als effect dat slachtoffers zien dat daders begrijpen wat zij fout hebben gedaan. Slachtoffers kunnen hierdoor ook morele emoties (zoals berouw) toeschrijven aan daders waardoor zij meer geneigd zijn zich coöperatiever op te stellen (Berndsen et al., 2018; Oatley, 1999). Bijvoorbeeld tijdens het gemeenschappelijk gesprek kunnen mediators doorvragen op negatieve gevoelens die het slachtoffer heeft ervaren ten tijde van het delict, om vervolgens aan de verdachte te vragen of hij zich realiseerde dat zijn gedrag dit allemaal zou oproepen. Om empathie te vergroten kunnen mediators stil staan bij de emoties en gedachten van het slachtoffer en verdachten vragen hierop te reageren (Abu-Akel et al., 2015; Batson et al., 1997; Lamm et al., 2007). Dit creëert bewustwording bij verdachten waarbij aandacht is voor zelfherstel en empathie voor het slachtoffer. Op het moment dat verdachten geneigd zijn om geen verantwoordelijkheid te nemen en defensieve strategieën toe passen zoals ontkennen, rechtvaardigen, victim blaming en minimalisatie van gevolgen (Henning & Holdford, 2006; Smyth et al., 2024), kunnen mediators interventies toepassen die gericht zijn op confronteren en het perspectief innemen van de ander. Wat betreft het aanmoedigen van verantwoordelijkheid nemen bij verdachten, is het voor mediators ook belangrijk om de opstelling van slachtoffers mee te nemen. In welke mate 'accepteren' zij wat verdachten aan verantwoordelijk laten zien en wat hebben zij daarbij nodig? Het hangt van slachtoffers af of excuses als oprecht worden ervaren (Bonensteffen et al., 2020). Een open en coöperatieve houding van slachtoffers is belangrijk: serieus genomen worden en het accepteren van excuses door slachtoffers hangen samen met verantwoordelijkheid nemen door daders (Jonas-Van Dijk, 2024). Mediators moeten dus niet alleen interventies toepassen bij verdachten, maar ook interveniëren bij slachtoffers als het gaat om accepteren van verantwoordelijkheid.

Onduidelijk is hoe interveniëren op verantwoordelijkheid nemen tot uiting komt in de praktijk. Welke interventies passen mediators daadwerkelijk toe? Wat zien slachtoffers en verdachten zelf als wenselijk hierbij? De vraag is of mediators andere interventies toepassen in het intakegesprek dan tijdens het gemeenschappelijk gesprek. Denk bijvoorbeeld aan meer confronteren tijdens een intakegesprek ten opzichte van het gezamenlijk gesprek. Vanuit de onderzoeksvraag '*Welke interventies noemen mediators, slachtoffers en verdachten om verdachten te helpen hun verantwoordelijkheid te nemen?*' komen we tot de volgende deelvragen:

- a) Welke interventies zetten mediators in om verdachten te bewegen verantwoordelijkheid te nemen en slachtoffers te bewegen dit te accepteren?
- b) Op welke manier hangen deze interventies samen met het type zaak?
- c) In welke mate hangen de interventies van mediators samen met de fase waarin de mediation zich bevindt?
- d) Hoe ervaren slachtoffers en verdachten de interventies van mediators wat betreft verantwoordelijkheid nemen?

3.3 Werken aan zelfherstel bij de verdachte

Tijdens de focusgroepen komt duidelijk het beeld naar voren dat mediators aandacht hebben voor zelfherstel bij verdachten (Bullens, 2003). Zij benadrukken 'de mens achter de dader' en benaderen verdachten op de

eerste plaats als persoon. Een mediator geeft het volgende voorbeeld: *‘Dan vraag ik aan de verdachte: ‘Hoe is het met jou?’ en dan reageert hij al verbaasd ... ‘met mij?’ Dan zeg ik: ‘Het lijkt me voor jou ook een nare tijd te zijn geweest.’ Een andere mediator zegt: ‘Ik maak verdachten duidelijk dat ze iets hebben gedaan wat niet oké was, maar dat dit niet betekent dat zijzelf niet oke zijn.’ of ‘Ieder mens maakt fouten, en wat gebeurd is, is gebeurd, maar nu heb je de kans om te herstellen.’ Verdachten worden op hun gemak gesteld en gevraagd naar hun wensen en behoeften. Van daaruit vragen mediators naar de redenen om het gesprek met de ander aan te gaan. Wat hebben zij nodig om dit gezamenlijk gesprek goed vorm te geven? Mediators vragen naar wat verdachten zelf kunnen bijdragen. Op deze manier werken zij ook aan herstel met het slachtoffer. Mediators noemen het belang van bewustwording. Confrontatie is belangrijk zodat verdachten beseffen wat ze hebben gedaan en wat de consequenties daarvan zijn (Jacobsson et al., 2012). Dit geldt met name voor defensiemechanismen zoals minimaliseren, ontkennen, rationaliseren of victim blaming (Di Giuseppe & Perry, 2021). Mediators stellen dan – in de intake en in het gezamenlijke gesprek – vragen hierover. Vragen over wat het moeilijk maakt, vragen over wat de bedoeling is en vragen die confronterend zijn. Een mediator zegt: *‘Het gevecht – zoals jij dat noemt – was getalsmatig een ‘ongelijke wedstrijd.’ Jullie waren met z’n achten en het slachtoffer was in zijn eentje en jullie hebben hem met z’n allen aangepakt. Hoe kijk je daarop terug?’* Het helpt als de vragen tegelijkertijd ‘liefdevol’ zijn waarbij begrip is voor verdachten. Een mediator geeft als voorbeeld de volgende interventie: *‘Ik kan me niet voorstellen hoe zwaar het is om je te realiseren dat je eraan bijgedragen hebt, dat de ander heeft geleden ... en toch heb jij hierin een rol gespeeld. Hoe kijk je naar jouw rol?’**

Geïnterviewde verdachten benoemen het belang van de humanistische benadering van mediators waarbij mediators neutraal overkomen. Een verdachte: *‘Ze waren heel erg neutraal. Voor mij was het essentieel dat ik gewoon mijn verhaal kon vertellen. Dat er niet bevooroordeeld naar mij werd gekeken. Omdat ik een kleur heb, omdat ik een dader ben, in het strafstelsel. Dat zij gewoon naar mij keken als: daar zit een mens en die zit in een nare situatie en gaat daar nu iets over vertellen.’* Verdachten ervaren inderdaad confronterende vragen van mediators. Op het moment dat ze het gevoel hebben als mensen benaderd te worden, mediators neutraal overkomen en er interesse is, vinden ze het prima om hierop in te gaan. Ook slachtoffers vinden het sterk dat mediators verdachten verantwoordelijkheid laten nemen door confronterende vragen te stellen op een respectvolle manier. Een slachtoffer geeft aan: *‘Dat soort vragen waardoor je de ander toch meer verantwoordelijkheid laat nemen in een bepaald gedeelte van het gesprek. Niet zo van: ‘Wat verkeerd dat je dat gedaan hebt’, maar meer van: ‘Hoe kijk je daar nu naar? Ja, heel open en heel respectvol.’* Ook zij vinden het belangrijk dat mediators neutraal zijn omdat dit bijdraagt aan een open sfeer. Een slachtoffer: *‘Het was een heel goed gesprek, ook heel confronterend en dat was ook nodig. De mediators waren neutraal. Dat was voor ons allebei heel belangrijk. Daarom liep het ook zo goed.’* Zowel slachtoffers als verdachten benoemen de humanistische benadering van de mediators. Zij zien dat werken aan zelfherstel bij verdachten ook bijdraagt aan herstel bij slachtoffers (Meijer, 2024; Van Hoek & Slump, 2013).

3.4 Toegepaste interventies bij het nemen van verantwoordelijkheid

Mediators noemen in de focusgroepen algemene mediationvaardigheden zoals luisteren, samenvatten, doorvragen, herformuleren, metacommunicatie en gevoelsreflecties als belangrijke tools om verantwoordelijkheid nemen te stimuleren (Prein, 2024). Luisteren gaat over de deelnemers de gelegenheid bieden hun verhaal te vertellen: zij er mogen zijn en zij doen ertoe. Samenvatten is in de kern weergeven wat er is verteld en dat betekent aansluiting door de mediators bij de deelnemers. Dat gaat niet alleen over de inhoud, maar ook over de emotie en de intentie die door partijen is weergegeven. Een krachtig middel hierbij is dat mediators aansluiten bij de door partijen gebruikte ‘toonhoogte.’ Doorvragen is een laagje dieper gaan: *‘Vertel eens iets meer? Waarom was dat belangrijk? Hoe komt het dat jij daar gevoelig voor bent?’* Herformuleren gaat veelal over de wens of de onderliggende behoefte: *‘Sinds het incident slaap je heel slecht. Is de wens dat je na dit gesprek wat meer rust krijgt?’* Geïnterviewde verdachten benoemen deze interventie als prettig. Een verdachte: *‘Ik deed heel hard mijn best om het goed uit te leggen, wat ik niet kon op dat moment. En ze zeiden: Bedoel je dit? Boem. Precies wat ik bedoelde.’* Metacommunicatie is het beschrijven van hoe de communicatie verloopt: *‘Het valt mij op dat erover en weer scherpe woorden worden gebruikt en dat het een het ander lijkt op te roepen. Is dat de manier waarop jullie het gesprek willen voeren? Of willen jullie*

iets anders proberen? Mediators maken gebruik van herstelgerichte vragen om te bespreken of en hoe de verdachte verantwoordelijkheid kan en wil nemen. Deze vragen worden op de eerste plaats in de intake gesteld. Vaak worden ze daarna in het bijzijn van de ander (dus in het gemeenschappelijk gesprek) nogmaals gesteld. Door ze eerst in de intake te stellen zijn partijen voorbereid en kan het al een beetje 'voorgekookt' worden. Dit doen mediators bijvoorbeeld door in te gaan op bepaalde antwoorden die een verdachte geeft. Een mediator: *'Stel dat je dit zou zeggen als je in gesprek bent met de ander? Hoe zou het dan voor haar zijn om dat te horen?'*

De volgende vragen worden genoemd (of een variant hierop):

- Wat is er gebeurd? (feiten)
- Hoe heeft het geraakt? (beleving)
- Wat (en wie) is er nu nog geraakt?
- Wat is jouw aandeel? (passieve verantwoordelijkheid)
- Wat kan jouw inzet zijn? (actieve verantwoordelijkheid)
- Wat verwacht je van de ander? (relatie)
- Wat wil je dat de ander doet? (relatie)

Andere vragen die mediators noemen zijn:

- Wat zou je de ander willen vragen?
- Wat heb jij te geven?
- Zou je dat ook tegen de ander kunnen zeggen?
- Durf je wat je aan ons laat zien straks ook aan de ander te laten zien?
- Welke onderwerpen zijn van belang?
- Welke vragen wil je stellen?
- Wat moet aan bod komen?
- Wat ga je straks tegen de ander zeggen om te voorkomen dat het conflict weer opblaait?

Mediators maken een onderscheid tussen terugkijkvragen, hier en nu vragen en toekomstgerichte vragen. De terugkijkvragen hebben veelal een connectie met het onderwerp 'verantwoordelijkheid.' Vragen als *'Als je nu terugkijkt, wat zou je dan anders doen'* of *'Wat vind je van wat je hebt gedaan?'* of *'Hoe denk je dat de ander zich voelde op dat moment?'* worden veelvuldig gesteld. Een geïnterviewde verdachte geeft aan: *'Zij stelden vragen over wat er was gebeurd, wat mijn aandeel was en hoe ik daarop terugkeek. Dat hielp. Zeker in het begin.'* Dit zijn vragen die met name ingaan op passief verantwoordelijkheid nemen (Braithwaite, 2006). Enkele mediators geven aan dat zij heel concreet vragen aan verdachten of zij zich schamen voor wat ze hebben gedaan. Als het vervolgens stil valt, dan benoemen ze dit. Niet elke verdachte kan zichzelf goed verwoorden en dan helpt het om te benoemen dat woorden ontbreken of om te benoemen hoe iemand erbij zit (bijvoorbeeld geslagen, verdrietig). Een mediator stelt dat hij geregeld tentatieve vragen stelt als er weinig gebeurt wanneer er wordt teruggekeken op het gebeurde. Hij zegt bijvoorbeeld: *'Laatst sprak ik met iemand die in een vergelijkbare situatie zat als jij nu en die zei 'ik schaam me kapot', hoe is dat voor jou?'* Deze vragen spreken schaamtegevoelens aan die verdachten helpen verantwoordelijkheid te nemen (Jackson & Bonacker, 2006). De hier en nu vragen gaan over het inleven in de ander en het inleven in jezelf (perspective taking, reflecteren) (Berndsen et al., 2018). Mediators geven voorbeelden van vragen als: *'Weet jij wat de gevolgen voor het slachtoffer zijn van deze gebeurtenis?'*, *'Wist jij dat zij heel slecht slaapt sinds het gebeurde?'* *'Hoe is dat voor jou nu je dit weet?'* *'Wat denk je dat het met de ander doet om jou te zien en te spreken?'* *'Als de verdachte dan zegt 'Geen idee', dan kun je zeggen, 'Stel dat hij bang is?' of 'Stel dat hij boos is?'* *'Wat doet het met jou om die ander te ontmoeten?'* *'Wat gebeurt er met je als je terugdenkt aan het moment van het delict?'* *'Wat denk je dat er met de ander gebeurt?'* Maar ook tijdens het gesprek kan de mediator ingaan op wat hij ziet of hoort bij de verdachte en hier reflecterende vragen over stellen. Als een verdachte dichtklapt of een bijzondere reactie geeft zoals ongepast lachen, dan kan de mediator de vraag stellen *'Wat gebeurt er nu?'* Toekomstgerichte vragen gaan veelal over herstel en sluiten daarom aan bij actief verantwoordelijkheid nemen (Braithwaite, 2006). Verdachten zijn op de eerste plaats degene, die moeten herstellen (Umbreit, 2023). Aan de herstellvraag wordt dan ook veel aandacht besteed door mediators. Zo stellen zij vaak de vraag: *'Wat moet er volgens jou hersteld worden en wat wil jij hieraan bijdragen?'* Of *'Wil jij een bijdrage leveren aan het verbeteren*

van deze situatie voor de ander? Als praten moeilijk is, is tekenen ook een optie, geeft een aantal mediators aan: *‘Kun jij tekenen hoe het volgens jou is gegaan bijvoorbeeld door middel van een life-line?’* Kleurtjes kunnen hierbij helpen. Rood voor heftigheid en zwart voor ellende. Een mediator vertelt dat zij – bijvoorbeeld in het geval van een burenruzie of een verkeersongeval – de situatie uitprint en op tafel legt zodat de betrokkenen zelf één en ander kunnen intekenen. *‘Dat verheldert en zorgt soms letterlijk voor een andere kijk op de zaak’*, aldus deze mediator. Ook zijn er mediators die de deelnemers wat laten uitbeelden met, wat er ook maar op tafel ligt (of met meegenomen lego-poppetjes). *‘Kun je uitbeelden hoe jij de situatie ziet? Waar je zelf staat, waar de ander staat en wat je anders had willen doen?’* In therapiesessies wordt ‘tekenen’ of het uitbeelden van een situatie al veelvuldig gebruikt. Het kan helpen bij het zichtbaar maken van (onbewuste) dynamieken en is vaak minder bedreigend om te doen dan het uit te leggen in woorden (Oster & Crone, 2024). Metaforen worden daarom ook vaak gebruikt om deze reden (Malkomsen et al., 2022). Een overzicht van bovenstaande interventies is te vinden in bijlage 4.

Een belangrijk thema dat terugkomt in de focusgroepen is aandacht voor de slachtoffer-daderdynamiek (Umbreit & Armour, 2011). Hierbij gebruiken mediators vaak de interventie van perspectief innemen van de ander en vervolgens te confronteren. Dit speelt daar waar betrokkenen elkaar ontmoeten maar kan ook in de intakegesprekken al rol een spelen. Bijvoorbeeld door te vragen aan de verdachte: *‘Heb jij enig idee welk beeld de ander (slachtoffer) van jou heeft? Hoe hij zich heeft gevoeld terwijl jij hem in elkaar sloeg? Hoe kijk jij hiernaar? ‘Hoe kijk jij naar jezelf? Naar degene, die dit heeft gedaan?’ En hoe zou jij de ander kunnen helpen?’* Tijdens het gezamenlijk gesprek kan de mediator aan het slachtoffer vragen: *‘Kun jij vertellen wat het met jou heeft gedaan toen je in elkaar werd geslagen? Wat voor een beeld had je van die ander? Hoe is dit nu je hem in levenden lijve ziet en hij heeft verteld hoe zeer het hem spijt.’* Van belang is om op te merken dat de rollen niet altijd identiek zijn aan het gedrag. Zo kan een slachtoffer dadergedrag vertonen of een dader slachtoffergedrag. Het is de taak van de mediators om deze gedragingen te zien en bespreekbaar te maken. Een slachtoffer dat bijvoorbeeld scherp het gesprek ingaat, en heel beschuldigend is richting de verdachte, vertoont ‘dadergedrag.’ Mediators moeten de ‘woede’ van het slachtoffer bespreken en deze kalmeren. Dit kunnen zij doen door een gevoelsreflectie te geven (Prein, 2024). Omgekeerd kan het ook voorkomen dat een verdachte ‘slachtoffergedrag’ vertoont. Bijvoorbeeld door te stellen dat hij heel erg heeft geleden en dus ook slachtoffer is. Het is dan aan de mediators om duidelijk te maken dat de verdachte mogelijk ook heeft geleden maar dat tijdens MIS hij ook iets moet brengen om te herstellen richting slachtoffer en toch een andere positie bekleedt (Umbreit, 2002). Als een verdachte geen of weinig verantwoordelijkheid neemt, wordt dit letterlijk besproken. De mediator zegt dan bijvoorbeeld: *‘Ik hoor dat jij vindt dat je er eigenlijk niet zoveel aan kon doen, of dat die ander het over zichzelf heeft afgeroepen, klopt dat?’ En dan ... als dit wordt bevestigd: ‘Wat wil je dan in dit gesprek?’ ‘Wat denk je dat het slachtoffer zou willen?’ ‘Wat zou jij willen van de verdachte als jouw broertje of zusje het slachtoffer was in deze kwestie?’* Als ultimatum remedie kunnen de mediators aangeven dat zij te weinig basis zien voor een gemeenschappelijk gesprek omdat beide partijen daar iets aan moeten hebben en dat dit in ieder geval ook betekent dat de verdachte iets ‘moet brengen’ richting het slachtoffer.

3.5 Interventies bij psychologische defensiemechanismen

Aan mediators in de focusgroepen zijn 5 casusbeschrijvingen voorgelegd waarin verdachten verschillende defensiemechanismen laten zien waarbij ze geen of minder verantwoordelijkheid nemen (zie bijlage 3 voor de protocollen met daarin de casusbeschrijvingen). Het gaat om defensiemechanismen zoals victim blaming, vermijden, (gedeeltelijk) ontkennen, rationaliseren en minimaliseren (Di Giuseppe & Perry, 2021; Shapland, 2006). Mensen passen deze defensieve strategieën toe op het moment dat hun (positieve) zelfbeeld bedreigd wordt (Turner et al., 1979) en zij hebben dan de neiging om geen verantwoordelijkheid te nemen. Het is dan aan mediators om interventies toe te passen. Deze cases zijn als kapstok gebruikt om te achterhalen welke interventies mediators toepassen afhankelijk van het defensiemechanisme. Duidelijk is dat de toegepaste interventies – in ieder geval grotendeels – worden bepaald door de wijze waarop verantwoordelijkheid wordt ontkend. Het verschilt per defensiemechanisme welke vragen gesteld worden. Wel is de gemene deler dat dit confronterende vragen zijn.

Als de verdachte doet aan victim-blaming, dan zal de nadruk liggen op de vraag wat het slachtoffer dan heeft gedaan en of de verdachte denkt dat het ook daadwerkelijk de bedoeling van het slachtoffer was dat

de verdachte het strafbare feit zou begaan en zo ja, wat het slachtoffer daarmee te winnen had. Tegelijkertijd is er aandacht voor het feit dat de verdachte kennelijk gevoelig was voor iets wat het slachtoffer heeft gedaan. Een voorbeeld dat een mediator geeft: *‘Als de verdachte zegt: ‘Hij keek de hele tijd zo vervelend naar mij, ja dan vraag je erom? Dan zeg ik: ‘Hoe keek hij dan? En als ik nu naar je kijk, vind je dat dan ook vervelend?’ ‘Wat gebeurt er met jou als iemand jou de hele tijd aankijkt?’ ‘Wat denk je dan?’ ‘Waar vraagt de ander dan volgens jou om?’ ‘Heb je dat ook gecheckt of dat is wat het slachtoffer wilde?’*

Als het gaat om vermijden wordt het volgende voorbeeld gegeven: *‘Als de verdachte zegt: ‘Het was niet de bedoeling ... Ik kon er ook niets aan doen?’ dan zal de interventie gaan over wat wel de bedoeling was. ‘Als jij er niets aan kon doen, wie dan wel?’ ‘Hoe denk je dat het voor de ander is, als jij zegt: ik kon er niets aan doen of dat was niet de bedoeling. Je bent in een strafrechtelijk traject belandt ondanks dat dit niet de bedoeling was of jij van mening bent dat je er niets aan kunt doen ... en nu?’*

Bij (gedeeltelijk) ontkenning speelt de vraag wat er wordt ontkend. En wat verdachten dan willen in de mediation. De basis is immers de strafzaak en als het delict wordt ontkend, wordt de mediation ingewikkeld. Als de zaak gedeeltelijk wordt ontkend, wordt de vraag gesteld wat dit voor het slachtoffer betekent en dat deze gedeeltelijke ontkenning hypothetisch aan het slachtoffer voorgelegd zal gaan worden en dat dan de vraag is of deze het mediationstraject nog wil aangaan.

Wanneer er sprake is van rationaliseren, bijvoorbeeld een verdachte zegt: *‘Ieder mens begrijpt toch dat je iemand in het donker niet aan het schrikken moet maken ... Als de ander dan uit schrik verkeerd reageert, tsja ...’* Ook dan zal er terug gegaan worden naar de situatie. *‘Waarom schrok je en wat gebeurt er met je als je schrikt’,* maar ook naar de vraag: *‘Waarom denk je dat die ander jou aan het schrikken zou willen maken en stel dat de helemaal niet zijn bedoeling was? En is het akkoord om ‘verkeerd’ te reageren als je schrikt.’*

Minimaliseren betekent dat de verdachte zijn eigen aandeel kleiner maakt en in die zin kan dat grenzen aan een geheel of gedeeltelijke ontkenning. Wanneer er sprake is van minimaliseren geeft een mediator het volgende voorbeeld aan: *‘Als de verdachte zegt: ‘Zo hard sloeg ik niet, daar kun je nooit een gebroken kaak aan overhouden’, dan bevraag ik de verdachte hierop. ‘Hoor ik het goed, dat jij niet de intentie had om de ander een gebroken kaak te slaan?’ En vervolgens: ‘Stel je eens voor – al was dat absoluut niet jouw bedoeling – dat een gebroken kaak toch het effect is geweest van jouw klap. Wat dan?’*

Tijdens een van de focusgroepen wordt ‘goed praten’ benoemd als defensiemechanisme en hoe dit te hanteren. Wanneer er sprake is van ‘goed praten’, bijvoorbeeld *‘Ik kon niet anders; ik wist zeker dat hij mij zou slaan, dus ja moet ik me dan laten slaan?’*, dan zal het gaan over wat er goed gepraat wordt en waarom. Een mediator geeft als voorbeeld: *‘Is dat zo, was er geen andere mogelijkheid?’ ‘Jij weet zeker dat hij jou wilde slaan, hoe weet je dat zo zeker?’ ‘Stel je nou voor dat hij straks zegt dat hij dat helemaal niet van plan was, hoe kijk je dan terug op je actie?’ ‘Wat vind je – los van wat de ander wel of niet heeft gedaan – van wat je zelf hebt gedaan?’*

3.6 Interventies gericht op het slachtoffer: accepteren van verantwoordelijkheid door verdachte

Als het gaat om herstel is het van belang dat er verantwoordelijkheid wordt genomen door de verdachte maar ook dat dit landt bij het slachtoffer en deze hier welwillend tegenover staat. Het accepteren van excuses en de mate waarin een slachtoffer luistert hangen positief samen met de mate van verantwoordelijkheid nemen door een verdachte (Jonas-Van Dijk, 2024). Mediators in de focusgroepen beamen dit en vragen hierop uitdrukkelijk door bij het slachtoffer. Een mediator zegt: *‘Hij maakt zijn excuses, zegt dat hij zich schaamt en dat hij dit nooit had mogen doen. Hoe is dit voor jou om te horen?’* In veel gevallen zegt het slachtoffer: *‘Dat vind ik fijn of dat doet me goed’,* maar soms zegt het slachtoffer: *‘Ja, dat lijkt me wel het minste.’* Dan is een vervolgvraag: *‘En wat verwacht jij dan nog meer?’* Een mediator vult aan: *‘Het komt ook weleens voor dat het slachtoffer zegt: ‘Ja, dat zou ik ook zeggen, dat is goed voor zijn zaak.’ Dan kun je hierop ingaan door bijvoorbeeld te vragen: ‘Jij zegt ‘dat is goed voor zijn zaak’ ... wat zeg je hiermee over de gemaakte excuses?’ of door te zeggen: ‘Wat zou hij volgens jou moeten doen of zeggen om voor enig herstel te zorgen bij jou?’* Dat het van belang is dat slachtoffers open staan naar verdachten toe en excuses accepteren wordt beaamd door geïnterviewde verdachten. Een verdachte zegt: *‘Dat gesprek liep heel goed. Ik wilde ook empathie van haar en dat kreeg ik ook’* terwijl een andere verdachte aangeeft: *‘Hij kreeg wat hij wilde en was toen ook tevreden en vertelde dat*

hij daarop had gewacht. Hij zei ook dat hij zich kon voorstellen dat hij direct na het incident intimiderend was overgekomen. Een enkele keer komt het voor dat het slachtoffer naar aanleiding van alle herstpogingen van de verdachte zegt dat het niets voorstelt of dat hij daar geen boodschap aan heeft. De vraag die de mediator dan moet stellen is of de verdachte überhaupt kan bijdragen aan enige herstel voor het slachtoffer, met andere woorden: of er wat hersteld kan worden voor het slachtoffer. Mocht het slachtoffer rigide blijven en te veel in een slachtofferrol blijft hangen (Strobl, 2024), dan geven mediators aan dat het gesprek erg ingewikkeld wordt en dat zij de mediation mogelijk blokkeren of stopzetten (afhankelijk van het moment waarop dit duidelijk wordt in de intake of in het gezamenlijk gesprek).

3.7 Interventies en soort delict

Tijdens de focusgroepen blijkt dat dit geen thema is dat bij mediators speelt. Mediators zeggen geen andere interventies toe te passen bij een mishandeling dan wel een diefstal. Voor hen is dit niet aan orde. Zij richten zich op personen, niet op het soort zaak waar een verdachte bij betrokken is. Naar voren komt dat de personen aan tafel bepalend zijn. *'Zij geven aan wat wel en niet kan met betrekking tot het herstelgesprek.'* Een mediator zegt: *'Je voert het gesprek met de deelnemers. In die zin is de zaak van ondergeschikt belang. In elke zaak kijken we of het gesprek iets positiefs op kan leveren. Dat wordt bepaald door de bereidheid en de mogelijkheden van de mensen aan de tafel. Het idee is dat als iemand onrustig is, je daar wat mee gaat doen als mediator.'* Ingezette interventies worden doorgaans door een persoon bepaald en welke defensiemechanismen hij laat zien en staan los van het soort delict. Wel is het zo dat de thema's die besproken worden verband houden met het type delict en de daaruit voortkomende wensen die slachtoffers hebben. In het geval van relationeel geweld (huiselijk geweld, burenruzie) zal de nadruk niet op het strafbare feit liggen, maar op afspraken die gericht zijn op het voorkomen van het gedrag in de toekomst. Reden hiervoor is dat de dynamiek tussen partijen heeft geleid tot het strafbare feit en dat het soms 'toevallig' is wie slachtoffer en wie verdachte is geworden. Er zijn vragen en zorgen richting de toekomst, zeker als de betrokkenen in elkaars omgeving blijven. Bij geweld waarbij partijen elkaar niet van tevoren kenden (bijvoorbeeld uitgaansgeweld) zijn er juist veel vragen over het strafbare feit. Met name vragen als *'Waarom ik, waarom zoveel geweld?'* worden veelvuldig door slachtoffers gesteld. Het slachtoffer heeft antwoorden nodig om zich weer veilig te voelen en mediators zullen hier zodoende stil bij staan. Bij verkeerszaken gaan de gesprekken veelal over het ongeval zelf en het afhandelen van schade en is recidive minder van belang. Vaak willen slachtoffers/nabestaanden informatie over hoe het precies is gegaan.

3.8 Interventies en de fase waarin de mediation zich bevindt

Mediators geven aan dat tijdens het intakegesprek alle lastig kwesties aan bod moeten komen zodat de verdachte goed is voorbereid op wat in het gezamenlijke gesprek kan gebeuren. In de intake kunnen de mediators verdachten confronteren met de mogelijke vragen die het slachtoffer zal stellen. Bijvoorbeeld *'Waarom ging je maar door met slaan ook toen ik je smeekte om te stoppen?'* Veel van de interventies die mediators benoemen in het intakegesprek wat betreft verantwoordelijkheid nemen komen ook terug tijdens het gemeenschappelijk gesprek. Denk hierbij aan vragen zoals: *'Wat is er met elk van jullie gebeurd tijdens en naar aanleiding van het strafbare feit?'*, *'Hoe kijk je hierop terug en hoe zie je je eigen rol?'*, *'Wat zou je willen zeggen of doen om iets goed te maken?'* Maar daar waar de intakegesprekken vooral bedoeld zijn om vast te stellen of het gezamenlijke gesprek mogelijk is, vindt in het gezamenlijke gesprek de confrontatie plaats tussen verdachte en slachtoffer en die elkaar vaak voor het eerst – sinds het incident – weer treffen. In het gezamenlijke gesprek wordt dan ook voortgebouwd op wat er in de intakegesprekken is gezegd. Doorgaans geven de mediators in het gezamenlijke gesprek de verdachte als eerste het woord. Bij navraag blijkt dat de gedachte hierbij is dat de verdachte door 'goed te starten' (bijvoorbeeld door excuses aan te bieden en te zeggen dat hij het heel erg vindt) de toon en sfeer van het gesprek kan bepalen. Tegelijkertijd kwam ook meermalen – in de verschillende focusgroepen – 'de magie' van het gezamenlijke gesprek terug. Hierover werd gezegd dat de confrontatie tussen verdachte en slachtoffer kan leiden tot begrip, verzoening en vergeving op een manier die vooraf niet (altijd) voorspelbaar is. Ook kwamen woorden als 'verzachten', 'een last van de

schouders' en 'lichter' regelmatig terug in dit verband. Zo sprak een mediator over *'Het menselijk' worden van het contact. Daders worden 'ontdaderd' en slachtoffers worden 'ontslachtofferd.'* Er zitten weer twee mensen tegenover elkaar. Extra aandacht vraagt de dynamiek tussen de deelnemers: wat zien de mediators aan tafel gebeuren tussen de partijen? Dat betekent dat er scherp geluisterd moet worden door de mediators en ook doorgevraagd op gevoelens, ideeën en verwachtingen. Er moet ook goed gekeken worden naar de reactie van de ander op wat de een meldt of uitstraalt. Een mediator gaf als voorbeeld de volgende interventie: *'Het gesprek wordt almaar scherper, hoe komt dat nu? Of jij praat heel luid en als het nu stil wordt. Welke boodschap zit dan onder jouw harde woorden?'* Soms komt het voor dat een gezamenlijk gesprek een negatieve draai krijgt omdat verdachten geen verantwoordelijkheid kunnen nemen, terwijl dit wel aan bod was gekomen tijdens de intake. Mediators kunnen dit benoemen: *'Het valt mij op dat jij daarnet zeer bereid was je excuses te maken en nu zeg je 'Als je maar niet denkt dat ik mijn excuses ga maken'. 'Wat is er gebeurd?'* Zij kunnen ook een time-out inlassen en dit separaat met de betrokkenen bespreken en kijken of het gesprek toch door kan gaan. Als dat niet lukt, dan wordt de mediaton gestopt. Het feit dat MiS een snelle en kortdurende interventie is, waarin snel helderheid moet komen, speelt hierbij ook een rol. De (duur van de) strafrechtprocedure is leidend en dat beperkt de ruimte en mogelijkheden binnen het MiS traject.

Om te bepalen of er verschillende interventies worden gebruikt in de intake en het gemeenschappelijk gesprek hebben we ook gebruik gemaakt van een casussimulatie in de focusgroepen deel 2 (zie bijlage 3). Wij vroegen mediators om zowel in een intake als in een gemeenschappelijk gesprek te bemiddelen in een rollenspel. Dit liet zien dat mediators gebruik maken van allerlei interventies om onderwerpen te bespreken die nodig zijn voor herstel. Het valt op dat mediators de intake gebruiken om te 'bonden' en een samenwerkingsrelatie creëren met de deelnemers, naast dat het een voorbereiding is op het gezamenlijke gesprek. Dit betekent dat het enerzijds wat geruststellender kan zijn (ruimte voor het eigen verhaal) maar juist ook wat meer confronterend (wanneer de verdachte de defensiemechanismen inzet) dan tijdens het gezamenlijke gesprek. Mediators stelden vaak de vraag – los van wie welke rol heeft – met welk doel de deelnemers naar de mediation komen, wat zij willen bereiken, wat zij daarbij van de ander nodig hebben en wat zij zelf kunnen bijdragen. Het thema 'verantwoordelijkheid nemen' krijgt niet altijd expliciet aandacht in de simulaties maar is wel aanwezig in de vraag *'Wat kun jij bijdragen?'* en komt ook terug in vragen als *'Wat is jouw aandeel?'*, *'Wat wil jij goedmaken?'* Wanneer een van de deelnemers erg met de vinger naar de ander wijst, wordt dat vaak een onderwerp van gesprek. *'Jij zegt dat hij het zelf heeft uitgelokt. Laten we aannemen dat dit zo is, dan ben jij toch degene, die is ingegaan op deze 'uitlokking. Had jij ook iets anders kunnen doen? Waarom heb je dat niet gedaan?'* Het gezamenlijke gesprek gaat om de verbinding tussen de partijen tot stand te brengen met als doel om wat gebeurd is te bespreken en de onderlinge verhouding te 'levelen.' Dit kan betekenen dat de onderlinge relatie in de toekomst niet problematisch is dan wel om - als er geen toekomstig contact meer zal zijn - dit op een goede wijze te ontvlechten. De ingezette interventies door mediators in het gezamenlijke gesprek zijn dan ook enerzijds gericht op het verhaal aan de ander te vertellen en het verhaal van de ander te ontvangen, als ook op de toekomst. *'Wat moet er gebeuren om de onderlinge relatie niet langer als problematisch te ervaren?'* Het feit dat de verdachte in het rollenspel wat slachtoffergedrag vertoonde en het slachtoffer meer dadergedrag, laat zien dat het gedrag van partijen- ook als het gaat om verdachten en slachtoffers - soms bepalender is voor de interventies van mediators dan de oorspronkelijke dader en slachtofferrollen van partijen.

3.9 Conclusie

Dit hoofdstuk heeft aan de hand van focusgroepen met mediators en interviews met verdachten en slachtoffers inzicht gegeven in interventies die mediators toepassen om verantwoordelijkheid te stimuleren. In deze concluderende paragraaf beantwoorden we de subvragen 2a tot en met 2d.

2 a) Welke interventies zetten mediators in om verdachten te bewegen verantwoordelijkheid te nemen en slachtoffers te bewegen dit te accepteren?

Mediators zetten verschillende interventies in om ervoor te zorgen dat verdachten verantwoordelijkheid nemen. Zij passen interventies toe gericht op zelfherstel om vandaar uit te werken aan herstel voor slachtoffers (Van Hoek & Slump, 2013). Dit doen zij vanuit een mensgerichte benadering die tegelijkertijd confronterend is, het 'liefdevol confronteren.' Confronteren is volgens mediators nodig om ervoor te zorgen dat verdachten verantwoordelijkheid nemen, zeker als er sprake is van defensiemechanismen die dit beletten.

Zij passen daarbij algemene mediationvaardigheden toe zoals LSD (luisteren, samenvatten, doorvragen), gevoelsreflecties en meta-communicatie (Prein, 2024). Veelvuldig passen zij 'het perspectief innemen van de ander' toe. Dit is een belangrijke interventie binnen MiS omdat het én ervoor zorgt dat verdachten verantwoordelijkheid nemen én slachtoffers zien hierdoor dat daders begrijpen wat de impact is van wat zij gedaan hebben (Berndsen et al., 2018; Oatley, 1999). Wat specifiek voor MiS geldt, mede omdat MiS een kortdurende interventie is (en het ijzer gesmeed moet worden terwijl het heet is), is dat vragen ook zeer confronterend zijn. Mediators maken een onderscheid tussen terugkijkvragen, hier en nu vragen en toekomstgerichte vragen. De terugkijkvragen gaan over het eigen aandeel en moedigen verdachten aan om 'passieve verantwoordelijkheid' te nemen: erkennen van wat ze hebben gedaan. Zijn ze ervan bewust wat het effect is geweest op de ander. Hier en nu vragen gaan over het zich kunnen verplaatsen in de ander (perspectief innemen) en moedigen reflectie en empathie aan. Toekomstgericht vragen gaan met name over herstel naar het slachtoffer toe en moedigen actief verantwoordelijkheid nemen aan.

De vragen die mediators stellen worden grotendeels bepaald door de wijze waarop verdachten defensiemechanismen inzetten zoals bijvoorbeeld victim blaming, rationaliseren en minimaliseren (Shapland, 2006). Welke vragen gesteld worden is afhankelijk van het soort defensiemechanisme, al zijn deze wel allemaal confronterend van aard. Als verdachten geen of weinig verantwoordelijkheid nemen kaarten mediators dit aan door confronterende vragen te stellen waarbij zij het perspectief van de ander laten innemen. Mocht uiteindelijk toch geen verantwoordelijkheid genomen worden, dan kunnen de mediators aangeven dat verdachte wel wat moeten brengen aan het slachtoffer en kunnen zij ervoor kiezen de mediation te beëindigen. Mediators besteden veel aandacht aan hoe het nemen van verantwoordelijkheid landt bij slachtoffers. Een open en coöperatieve houding (luisteren slachtoffers naar verdachten en accepteren zij excuses) is belangrijk. Mediators vragen hierop door bij slachtoffers, onder andere wat zij nodig hebben. Mocht het zo zijn dat slachtoffers de genomen verantwoordelijkheid toch niet (willen) accepteren en hierin niet meebewegen, geven mediators aan dat partijen zelf en ook met elkaar voor herstel zorgen en stoppen zij het mediationproces.

2 b) Op welke manier hangen deze interventies samen met het type zaak?

Voor mediators hangen de interventies die ze toepassen niet samen met het type zaak. Hoe een verdachte reageert in de mediation en of deze bepaalde defensiemechanismen laat zien is leidend. Wel is de besproken thematiek in een mediation vaak afhankelijk van het soort delict en worden er andere soort vragen gesteld, bijvoorbeeld bij een relationeel, gewelddadig conflict wordt de nadruk gelegd op afspraken maken ter voorkoming van dit bepaalde gedrag.

2 c) In welke mate hangen de interventies van mediators samen met de fase waarin de mediation zich bevindt?

Veel interventies komen terug in zowel de intake als het gemeenschappelijk gesprek. De interventies in de intake zijn erop gericht om te onderzoeken of een gezamenlijk gesprek tot de mogelijkheid behoort en focussen zich op de verdachte als mens, waarbij de eerste herstell laag wordt aangesproken (Van Hoek & Slump, 2013). De intake richt zich op de persoon in kwestie, op diens wensen en diens mogelijkheden om te herstellen, met zichzelf en met de ander. Mediators zien daarbij de intake ook als kans om te confronteren, zowel bij verdachte als slachtoffer. Dit alles leidt tot een antwoord op de vraag of een gezamenlijk gesprek mogelijk is. Alles wat in het gezamenlijk gesprek gebeurt wordt voorbereid in het intakegesprek. In het gezamenlijk gesprek wordt voor een deel overgedaan wat tijdens de intake aan bod is gekomen; dit omdat de wederpartij niet betrokken is bij de intake en de motieven en drijfveren van de

ander om deel te nemen niet heeft gehoord. Vervolgens kan in het gezamenlijke gesprek het daadwerkelijke herstel plaatsvinden. Dit gesprek wordt – hoe goed voorbereid ook – bepaald door de dynamiek tussen verdachte en slachtoffer. Dit kan bijdragen aan de zogenoemde ‘magie’ van de confrontatie tussen verdachte en slachtoffer en dat maakt het tot een echt herstelgesprek waardoor zowel verdachte als slachtoffer beter uit het gesprek komen. Soms loopt het niet zo goed in het gesprek, dan moeten de mediators hard werken om te voorkomen dat het slachtoffer zich weer slachtoffer voelt en de verdachte weer dader wordt. Dit doen zij op de eerste plaats door te benoemen wat er gebeurt, te refereren aan wat tijdens de intakegesprekken anders liep en dit onderwerp van gesprek te maken.

2 d) Hoe ervaren slachtoffers en verdachten de interventies van mediators wat betreft verantwoordelijkheid nemen?

Zowel verdachten als slachtoffers benoemen neutraliteit en multipartijdigheid van mediators als belangrijk. Delicaat is de verantwoordelijkheid die ook op de mediators rust om secundaire victimisatie te voorkomen (Elders & Becx, 2020). Dit betekent extra zorg voor het slachtoffer. Daarnaast is het van belang dat mediation een proces van zowel verdachte als slachtoffer is (Choi et al., 2010). Het mediationproces biedt, in tegenstelling tot de strafrechtelijke procedure, veel zeggenschap aan de hoofdrolspelers: de verdachte en het slachtoffer. Zo beslissen verdachte en slachtoffer zelf of zij willen deelnemen aan het mediationtraject, en ook als zij na de intake beslissen dat zij toch geen gezamenlijk gesprek wensen, is dit hun eigen besluit (tenzij de mediators hiertoe besluiten). Ook zijn de partijen vrij om de slotovereenkomst al dan niet te delen met Justitie. Wel geldt zowel voor het gezamenlijk gesprek als voor het delen van de slotovereenkomst met Justitie dat wanneer een partij besluit dit niet te willen, de ander hierin mee moet. Immers twee partijen zijn nodig voor een ‘go.’ Doordat mediators dit benadrukken, voelen zowel verdachte als slachtoffer zich serieus genomen. Ook dit draagt bij aan zelfherstel (Van Hoek & Slump, 2013). Daar komt bij dat verdachte en slachtoffer ten opzichte van de ander een cruciale rol spelen bij het herstel. Herstel is dan ook niet alleen een verantwoordelijkheid van verdachten. Slachtoffers zijn als (deels) ‘ontvangende’ partij een even cruciale schakel als de verdachten in deze. Verdachten en slachtoffers zien dat mediators door middel van een combinatie van met name begripvolle en confronterende vragen ervoor te zorgen dat verdachten verantwoordelijkheid nemen. Zij zijn ook van mening dat de mediators ook slachtoffers aanspreken op hun verantwoordelijkheid in dit traject. Zowel verdachten als slachtoffers vinden het belangrijk dat dit op een respectvolle manier gebeurt.

Casus

Om terug te komen op een voorbeeld in de inleiding van deze rapportage kan naar aanleiding van de onderzoeksresultaten het volgende geadviseerd worden. *‘De verdachte die een dodelijk ongeval had veroorzaakt zei dat hij geen excuses aan de nabestaanden van het slachtoffer wilde maken omdat hij ‘niet schuldig was; het was een ongeluk.’ Ja, hoe pak je dat dan aan... dat je die verdachte toch duidelijk kunt maken dat hij toch echt zijn verantwoordelijkheid moet nemen?’* In dit geval kunnen de mediators de verdachte confronterende vragen stellen wat betreft verleden, hier en nu en toekomst. Bijvoorbeeld mediators kunnen vragen ‘wat schuldig zijn’ betekent voor de verdachte en bevestigen dat er sprake was van een ongeluk, zoals de term verkeersongeval al aangeeft. Zij kunnen daarbij vragen aan de verdachte wat dit ongeluk voor hem heeft betekend, wat hij denkt dat het voor de nabestaande(n) betekent (perspective taking) en hoe hij zich voelt over het feit dat hij de auto bestuurde waarmee het ongeluk heeft plaatsgevonden en waarbij iemand het leven heeft gelaten. Tot slot zouden mediators hem kunnen vragen of hij daar iets over zou kunnen zeggen tegen de ander. Zij kunnen ook over excuses vragen stellen en daarbij de koppeling bespreken die de verdachte maakt tussen excuses maken en schuldig zijn. Zij kunnen zeggen dat excuses maken niet hetzelfde is als zeggen dat je schuldig bent. Excuses maken gaan over iets wat fout is gegaan en waarin je een rol hebt gespeeld. Dat je dat betreurt.

4 Het beschrijven van verantwoordelijkheid nemen in de slotovereenkomst

4.1 Inleiding

In fase 5 van het mediationproces stellen mediators een slotovereenkomst op. Na ondertekening hiervan door partijen en toezending naar justitie is de slotovereenkomst een processtuk en onderdeel van het strafdossier. Op grond van artikel 51h lid 2 Sv moet de rechter (en in de praktijk is dit veel vaker de OvJ) rekening houden met deze overeenkomst. In dit hoofdstuk gaan we in op de onderzoeksvraag *‘Wat is volgens stakeholders de wenselijke manier om verantwoordelijkheid nemen door verdachten te beschrijven in de slotovereenkomst?’* We gaan eerst in op wat in de literatuur bekend is over de slotovereenkomst en formuleren vanuit dit theoretisch kader kennisvragen die voortkomen uit de onderzoeksvraag. Daarna beantwoorden we deze vragen naar aanleiding van de interviews met stakeholders en focusgroepen met mediators en mediationfunctionarissen. Als laatste is er een conclusie.

4.2 Wetenschappelijke inzichten

Veel mediations tussen dader en slachtoffer eindigen met een getekende overeenkomst (Umbreit et al., 2004). Een slotovereenkomst is een contract tussen slachtoffer en dader en bevat meestal een samenvatting van de onderwerpen waarbij partijen tot een overeenstemming zijn gekomen (Adrian & Mykland, 2014; Beck et al., 2009). Ideaal gezien staat hierin beschreven hoe de dader de schade aan het slachtoffer herstelt (Wallace & Wylie, 2013). Hoewel beleidsmakers een mediationproces dat eindigt met een ondertekende overeenkomst vaak als een succes beschouwen en een proces dat niet eindigt met een dergelijke overeenkomst als een mislukking, is uit onderzoek gebleken dat slotovereenkomsten voor slachtoffers minder essentieel zijn dan de mogelijkheid om een constructieve dialoog met de dader aan te gaan en met hem te praten over de impact van het incident op hun leven (Umbreit, 1995; Umbreit & Coates, 1993). Bij MiS in Nederland is een overeenkomst echter belangrijk in het strafproces, omdat OvJ's of rechters dergelijke overeenkomsten meewegen bij de beslissing om al dan niet te vervolgen of te bepalen welke straf op te leggen (Claessen et al., 2015). De meeste gestarte MiS-trajecten werden in de periode 2017-2022 afgesloten met een slotovereenkomst waarbij er overeenstemming was tussen partijen (84 %) (Hoekstra et al., 2024). Als partijen niet tot een overeenkomst kunnen komen, is het mogelijk om een eenzijdige of meerzijdige verklaring op te stellen, al komt dit relatief weinig voor. Hiervoor moeten beide partijen dan wel toestemming geven om deze toe te voegen aan het strafdossier (Van Mazijk et al., 2019).

De slotovereenkomst bestaat uit een gestandaardiseerd gedeelte, waarin onder andere staat beschreven op welke wijze justitie al dan niet wordt geïnformeerd. Daarnaast is een specifiek gedeelte wat over de betreffende zaak gaat. Dit kan kort of lang zijn. Er kunnen afspraken tussen partijen worden opgenomen, of het kan alleen een weergave zijn van de sfeer van het gesprek (een korte samenvatting) en alles wat daartussen zit. Het is in ieder geval een terugkoppeling van datgene wat partijen willen vastleggen, ook voor justitie. Het kan betekenen dat een overeenkomst ook kan zijn dat men het erover eens is dat het een constructief gesprek was en verdere afspraken niet nodig zijn. De slotovereenkomst is de enige informatiebron voor een rechter of OvJ over dat wat tussen partijen is gebeurd tijdens de mediation en wat zij daarvan willen terugkoppelen. Alle betrokkenen bij een mediation in strafzaken zijn immers gehouden aan de geheimhoudingsplicht. Alle relevante informatie die slachtoffer en verdachte willen delen met justitie, moeten er ook daadwerkelijk in staan. Dit betekent dat de mediator een goed beeld moet schetsen van hoe de mediation is verlopen en de afspraken tussen partijen duidelijk en goed moet verwoorden (Van Geenen et al., 2019). Het is niet de bedoeling dat de slotovereenkomst gebruikt kan worden als bewijs in de strafzaak. In de landelijke model-mediation overeenkomst in strafzaken staat dan ook: *‘Deelname aan de mediation kan niet worden uitgelegd als bekentenis van een strafbaar feit.’* Echter, wat wordt vastgelegd in de slotovereenkomst zou mee kunnen wegen als bewijs in de verdere strafprocedure. De mediator moet er dus op letten dat zij geen

zaken in de slotovereenkomst beschrijven die, ongewild, negatieve gevolgen kunnen hebben voor de positie van de verdachte in het strafproces (Van Mazijk, 2019). Er zijn zaken bekend waarbij een rechter op basis van de slotovereenkomst heeft besloten dat het strafbaar feit is bewezen met als reden dat ‘de slotovereenkomst als ander geschrift ook mag gelden als bewijsmiddel’ (zie art. 344 lid 1 sub 5 Sv) (Van der Wilt, 2021). In een onderzoek naar de inhoud van de slotovereenkomst (Van Geenen et al., 2019) geven geïnterviewde rechters en officieren van justitie aan dat zij graag in de slotovereenkomst zien dat een verdachte verantwoordelijkheid heeft genomen (Van Geenen et al., 2019). Ook uit jurisprudentieonderzoek komt naar voren dat de mate van verantwoordelijkheid nemen in de slotovereenkomst een matigend effect heeft op de straf, evenals excuses maken, schuldbewust zijn, berouw tonen, bereidheid om tot een oplossing te komen, afspraken over onderlinge omgang, schadevergoeding betalen of verandering van gedrag van de verdachte (Van der Wilt, 2021). Het is echter de vraag of verantwoordelijkheid nemen niet een vorm van bekennen is en hoe dit dan moet worden opgeschreven in de slotovereenkomst. Welke woorden en formuleringen moet een mediator dan kiezen bij het opschrijven van dat wat partijen beweegt en wat partijen overeenkomen. Een mediator heeft namelijk een zorgplicht voor zowel slachtoffer als verdachte (Van Mazijk, 2019). We komen daarom tot de volgende deelvragen:

- a) Hoe kan volgens rechters en OvJ's uit de slotovereenkomst blijken dat een verdachte verantwoordelijkheid heeft genomen en wat zien zij hierbij als wenselijk? In welke mate is dit afhankelijk van het type strafzaak?
- b) In welke mate wegen rechters en OvJ's de mate van verantwoordelijkheid nemen zoals beschreven in de slotovereenkomst mee bij het bepalen van vervolging of strafmaat?
- c) Op welke manieren beschrijven mediators verantwoordelijkheid nemen door een verdachte in een slotovereenkomst zonder dat dit kan dienen als bewijs voor het strafbare feit?
- d) Hoe willen strafrechtadvocaten, slachtoffers en verdachten terugzien in de slotovereenkomst dat verantwoordelijkheid is genomen?

4.3 Visie van OvJ's en rechters over verantwoordelijkheid nemen door verdachte in de slotovereenkomst

Uit de interviews komt duidelijk naar voren dat zowel OvJ's als rechters het belangrijk vinden dat de mate van verantwoordelijkheid terugkomt in de slotovereenkomst. Een rechter: *‘Natuurlijk, dat moet in de overeenkomst staan. Waar dat dan uit blijkt, wat hij heeft beloofd te zullen doen vanuit zijn verantwoordelijkheid.’* Zij zien vooral het komen tot afspraken als een teken dat de verdachte verantwoordelijkheid heeft genomen omdat er stappen zijn gezet naar het slachtoffer voor herstel. Zij stellen dan ook de afspraken die in de slotovereenkomst staan centraal. Voor rechters geldt dat de slotovereenkomst een kort en bondig, helder beschreven verhaal moet zijn, waar de gemaakte afspraken goed in staan. Een rechter zegt: *‘Natuurlijk moet verantwoordelijkheid nemen in de overeenkomst staan, en ik herhaal: Doe dit zo concreet mogelijk. Waar dat dan uit blijkt, wat hij heeft beloofd te doen.’* OvJ's geven daarbij aan een sfeertekening te willen zien van de mediation. Soms is het voor rechters moeilijk te duiden wat ze precies willen zien wat verantwoordelijkheid betreft, los van de gemaakte afspraken. Een rechter: *‘Maar het gaat er wel om of de verdachte verantwoordelijkheid neemt, want daarin zit dan de meerwaarde van die mediation en dan kan je zeggen: één van de doelen van straffen is daarmee bereikt. Dus ik zou willen dat daar iets over wordt opgeschreven. Alleen als je dan vraagt hoe en wat precies, dan vind ik dat heel moeilijk.’* Rechters vinden het fijn dat de beschrijving van het nemen van verantwoordelijkheid zoveel mogelijk aansluit bij de woorden van de verdachte. *‘Goed aansluiten bij de woorden die mensen zelf gebruiken. Dus het niet herformuleren als je een verdachte hebt die zegt: ‘Ik heb geen spijt, maar ik wil wel sorry zeggen.’ Schrijf dat dan op.’* Daarbij noemen zij dat dit vooral niet te feitelijk mag zijn, zodat zij niet in de verleiding komen om er in de bewijssfeer iets mee te doen. Soms geven rechters aan ook nog tijdens de zitting aandacht te hebben voor verantwoordelijkheid nemen. Een rechter zegt: *‘Ik denk dat ik het op de zitting dan ook even wil horen. Dat hangt er ook vanaf hoe dat in zo'n overeenkomst wordt beschreven. Dat kan je meer of minder uitgebreid doen, met een enkele zin: ‘Verdachte neemt verantwoordelijkheid voor wat die heeft gedaan.’ Dan denk ik ‘dat is mooi.’ Ik ga ervanuit dat het een mooi gesprek is geweest onder leiding van de mediators, maar nu zit je bij mij. En dan wil ik ook nog even horen wat*

je ervan vindt.’ Dat wat hij bij mij zegt weegt minstens zoveel mee, hoe hij tegenover mij verantwoordelijkheid neemt voor zijn gedrag.’ Inzicht wat betreft de gevolgen van het handelen wordt vaak genoemd door rechters. Een rechter: ‘Eén van belangrijke strafdoelen is preventie, zowel speciaal als algemeen. Speciaal betekent dat deze persoon niet opnieuw dit gedrag gaat vertonen. En voor mij is de uitkomst van de mediation in die zin belangrijk dat als ik merk dat door de confrontatie, de ontmoeting die er is geweest in de mediation, dat dat indruk heeft gemaakt op de verdachte, dat de verdachte beter inzicht heeft gekregen wat zijn handelen voor gevolgen heeft gehad. Dat vind ik het belangrijkste. Mijn aanname is dat door dat inzicht er minder kans is op recidive.’ Opvallend is dat meeste OvJ’s graag spijt en berouw beschreven willen zien in de slotovereenkomst waarbij er een mate van zelfreflectie is. Dit in tegenstelling tot rechters die dit over het algemeen niet expliciet benoemen als wens. Een OvJ zegt: ‘Ik let inderdaad op wat de verdachte zegt en wat er uitkomt. Vaak staat er: ‘Ik vind het vervelend wat er is gebeurd en het is niet mijn bedoeling geweest om hem zo bang te maken.’ Dat is wat ik wil lezen natuurlijk. ‘Of ik heb er spijt van.’, ‘Ik ben gestopt met alcohol drinken, want ik ben ook bewust van de schade die ik heb toegebracht.’ Dat zijn allemaal zinnen die ik wil lezen.’

4.4 Mate van verantwoordelijkheid die verdachten moeten laten zien afhankelijk van type strafzaak

Op de vraag of de mate van verantwoordelijkheid die verdachten moeten laten zien in de slotovereenkomst afhankelijk moet zijn van het type strafzaak maken rechters en OvJ’s een onderscheid tussen opzet- en schuld delicten. Zij benoemen dat zij meer verantwoordelijkheid willen zien bij opzetdelicten in slotovereenkomsten dan bij schuld delicten. Zo zegt een OvJ: *‘Ik denk dat dat ook wel meeweegt. Iemand een mes tussen de ribben steken doe je echt bewuster dan, over het algemeen, dan iemand aanrijden in de auto. Dat kan gewoon, een ongeluk zit in een klein hoekje. Een rechter zegt hierover: ‘Bij opzetdelicten, dan moeten die excuses wel wat doorleefder zijn want het gaat over een grotere brok aan schuld. Dan moet je wel wat dieper door het stof. Dan heb je meer uit te leggen en meer verantwoordelijkheid te nemen. Als je dan alleen maar ‘sorry’ zegt, dat is een beetje mager, want je hebt dingen wel bewust gedaan.’* Dat opzetdelicten over het algemeen gepaard moeten gaan met meer verantwoordelijkheid nemen dan schuld delicten is niet verbazingwekkend en ook maatschappelijk aanvaard. Het is immers op deze wijze in ons Wetboek van Strafrecht vastgelegd. De OvJ’s en rechters moeten uiteindelijk beslissen over deze strafrechtelijke kwesties en de mate van opzet en schuld speelt een rol bij de straftoedeling.

4.5 Mate van verantwoordelijkheid nemen bij het bepalen van vervolging of strafmaat

Vrijwel alle OvJ’s geven aan dat zij de wijze waarop de verdachte verantwoordelijkheid laat zien in de slotovereenkomst meenemen, afhankelijk van de zwaarte van het misdrijf en de richtlijnen van het Openbaar Ministerie, in hun beslissing aangaande de strafzaak: afdoening van de strafzaak, seponeren en/of het inbrengen van voorwaarden of overgaan tot verdere vervolging. Wanneer een verdachte verantwoordelijkheid laat zien heeft dat een gunstig effect op de afwikkeling van de strafzaak. Ook rechters geven aan de verantwoordelijkheid mee te nemen. Voor zowel OvJ’s als rechters geldt dat ze willen zien dat verdachten stappen hebben gezet naar het slachtoffer toe voor herstel. Daarbij willen ze dat de verdachte zelfinzicht toont en laat zien dat hij wat geleerd heeft. Een OvJ geeft aan: *‘Als ik vind dat het echt heel positief is, maar vind dat er nog wel een straf moet volgen, dan wil ik daar nog wel een fors deel van afhalen. Zeker bij mishandelingen, zeker met jongeren, dan denk ik vooral in de voorwaardelijke sfeer. Ik vind het belangrijk dat iemand er dan veel van heeft geleerd. Dat vind ik dan voorop staan.’* De meerderheid van de OvJ’s en rechters geeft aan rekening te houden met wat het slachtoffer wil. Een rechter: *‘Ja, dat kan bij de strafmaat zeker een rol spelen. En dat zit meer in de vergeldingssfeer, want straf is vergelden. Als het slachtoffer zegt: ‘Goed gesprek gehad. Ik aanvaard zijn excuses.’ Dan is de behoefte aan vergelding wat minder groot. Dan kom je op een wat lagere straf uit. Of geen straf, dat kan allemaal.’* Rechters benadrukken wel dat ze rekening houden met de overeenkomst, maar dat dit erg afhankelijk is van de zaak. Ook is het van belang wat het OM ermee wil. Een rechter: *‘Je wil een verdachte ook wel belonen, voor het feit dat hij moeite heeft genomen om voor mediation open te staan. Maar het mag niet een vrijbrief zijn, dat je dan geen straf meer geeft. In de wet staat: de rechter houdt rekening - ook*

heel algemeen- met de gesloten overeenkomst. Het hangt erg af van waar het over gaat. Het is te casuïstisch, maar wat ook een rol speelt, is natuurlijk wat het Openbaar Ministerie wil met die overeenkomst. Die zegt misschien: Deze overeenkomst ligt er, ik eis geen straf meer. Dat beïnvloedt ons ook erg, want die eis is gewoon een belangrijk element in de hele strafzaak.'

OvJ's en rechters moeten de slotovereenkomst van een mediation meewegen bij het behandeling en afdoening van de strafzaak (conform art. 51h Sv). OvJ's en rechters hechten hierbij veel waarde aan de stappen die een verdachte heeft gezet richting het slachtoffer om te komen tot goede herstelaafspraken, zelfreflectie en lerend vermogen van de verdachte.

4.6 Beschrijven van verantwoordelijkheid in de slotovereenkomst door mediators

Mediators in de focusgroepen realiseren zich dat het feit dat een mediation in strafzaken onderdeel is van een lopende strafzaak met zich meebrengt dat het taalgebruik in de slotovereenkomst nauw luistert. Zij willen en moeten niet bijdragen aan het bewijzen of ontkrachten van de bewijslast. Het is daarbij belangrijk dat mediators goed weten wat de verdachte heeft verklaard (tijdens het verhoor) en dat zij dus ook weten of tijdens het mediationstraject meer of anders is verklaard door de verdachte. Dit laatste kunnen zij alleen beschrijven in de slotovereenkomst als zij goed hebben gecheckt bij de verdachte (en het liefst ook bij diens advocaat) of het daadwerkelijk de bedoeling is om meer of anders te bekennen en of deze overziet wat dat betekent. Zo niet, dan moet er over het strafbare feit niets concreets worden beschreven.

Mediators geven het volgende aan:

- Blijf dicht bij wat de partijen zeggen. Gebruik hun woorden. Dus als de een de ander steeds 'Miss Perfect' noemt dan herhaal je deze woorden met mogelijk een toelichting en het effect hiervan op de ander.
- Beschrijf – als dat zo is – dat er excuses worden gemaakt, hoe deze worden gemaakt (liefst in de bewoordingen van de degene die ze maakt), waarvoor de excuses worden gemaakt en hoe deze bij de ander landen.
- Schrijf over het verloop van het gesprek en over de sfeer. De sfeer veranderde ... het werd gemoedelijker of het lukt de deelnemers niet om nader tot elkaar te komen. Ze bleven bij hun standpunten, al is het wel gelukt om iets af te spreken over.
- Beschrijf de afspraken: concrete afspraken worden zo duidelijk mogelijk omschreven. Dan is ook duidelijk wanneer er niet aan wordt voldaan en de verantwoordelijkheid alsnog wordt ontdoken. Bijvoorbeeld: het schadebedrag, ter grootte van euro is d.d. overgemaakt op rekeningnummer ten name van Er is volledige kwijting over en weer afgesproken. Relatieve afspraken worden ook zo concreet mogelijk beschreven opdat deze dan het meeste houvast bieden aan partijen. Bijvoorbeeld *'Als wij elkaar tegenkomen, negeren we elkaar en we laten elkaar verder met rust.'*
- Als tijdens de mediation meer verantwoordelijkheid wordt genomen dan tijdens de verhoren, bijvoorbeeld door iets te bekennen wat voorheen ontkend werd dan checken of de gevolgen door partijen worden overzien. En indien mogelijk, de advocaat laten meelezen.
- Beide partijen moet rechtgedaan worden. Bijvoorbeeld: 'Verdachte zag dat slachtoffer de poes over de schutting gooide. Slachtoffer geeft aan dat dit echt niet het geval is. Ze komen hier niet uit maar hebben wel gehoord wat de ander zegt en staan hier wat meer open. En kijken met tevredenheid terug op dit gesprek.'
- Wat beschreven wordt in de slotovereenkomst is afhankelijk van wat partijen nodig hebben. Stel dat het slachtoffer erg bang is, en de behoefte aan geruststelling groot is, is het van belang dat verdachten hier verantwoordelijkheid nemen door niet alleen schade te vergoeden, maar ook door te zeggen dat hij dit het slachtoffer nooit meer aan zal doen. Dit moet dan terugkomen in de slotovereenkomst. Daarnaast verschilt het ook per type delict wat terugkomt in de overeenkomst. Elk type delict kent een eigen thematiek. Bij relationeel geweld (huiselijk geweld, burenruzie) ligt de nadruk op de gemaakte afspraken ter voorkoming van geweld in de toekomst. Daar waar er sprake is van een 'onbekend slachtoffer' bijvoorbeeld bij uitgaansgeweld of een overval is een beschrijving van de feiten essentieel, omdat er vaak verschillende versies bestaan en slachtoffers dan niet weten wat er precies is gebeurd.

Deze onzekerheid speelt hun parten. Daarbij is ook een sfeertekening belangrijk en nadruk op de vraag van het slachtoffer ‘Waarom ik?’ en daarbij een beschrijving van het effect van het misdrijf op het slachtoffer. Afspraken moeten gemaakt worden voor ‘betrokkenen en geschrokkenen’ (om-of bystanders, die niet direct slachtoffer zijn van het gebeurde, maar hier wel last van hebben). Bij verkeerszaken gaat het gesprek over het ongeval zelf en worden er vaak afspraken gemaakt over het afhandelen van de schade.

4.7 Het herstellen van schade

Het herstellen van schade is tijdens de interviews en focusgroepen met mediators en mediationfunctionarissen een veelbesproken thema. In beginsel is elke mediator van mening dat de verdachte de veroorzaakte schade moet herstellen. Of dit nu gaat om psychische of immateriële schade (ik ben bang als ik jou of jouw vrienden tegenkom) of om materiële schade. Het feit dat een verdachte instemt met het betalen van een schadevergoeding impliceert een bepaalde mate van verantwoordelijkheid. Een mediator: *‘Slachtoffers hebben vaak het gevoel dat de schadeclaim de lakmoesproef is. Als hij echt meent wat hij zegt, dan betaalt hij ook de schade die is veroorzaakt. Dan voegt hij de daad bij het woord.’* Tegelijkertijd is het regelmatig een heikel punt. Het vergoeden van de gevorderde schade is ingewikkeld als de verdachte gedeeltelijk ontkent en de vraag die meermalen opdook was *‘Wordt het betalen van een schadevergoeding als een indirecte bekentenis gezien? Je betaalt toch geen schade als je het niet gedaan hebt?’* Bijvoorbeeld in het geval dat een vechtpartij op camera is vastgelegd, het slachtoffer een stevige klap heeft gekregen en hersenletsel heeft opgelopen. De verdachte ontkent niet wat er is gebeurd en erkent dat hij betrokken was, maar stelt dat niet hij maar iemand anders de klap heeft gegeven. Hij is echter wel bereid een (gedeeltelijke) schadevergoeding te betalen. De vraag die dan rijst is of een verdachte op deze wijze toch bekend. Mediators moeten in een dergelijke situatie heel duidelijk en zorgvuldig beschrijven waarom de verdachte schadevergoeding wil betalen en dat dit niet gelezen moet worden als een schuldbeekentenis. Dit laatste speelt uiteraard alleen als een verdachte (deels) ontkent. Er kan dan bijvoorbeeld worden vermeld dat de verdachte op basis van zijn betrokkenheid verantwoordelijkheid voelt en om die reden schade wil vergoeden. Ook veelbesproken tijdens de focusgroepen is de omvang van de schadeclaim. Directe en aantoonbare schade is helder en vaak ook geen reden tot discussie maar waar het gaat om de immateriële schade wordt het lastiger. Deze is voor de gemiddelde leek veel moeilijker vast te stellen. De rol van Slachtofferhulp, die slachtoffers informeert en adviseert ook waar het gaat om hun vordering inzake schadevergoeding in een strafzaak kwam in alle focusgroepen met mediators voorbij. Mediators hebben de ervaring dat de immateriële schadeclaims vaak veel te hoog worden ingeschat door Slachtofferhulp, dat de slachtoffers zich daaraan vastklampen waardoor - zoals een mediator het verwoordde- *‘De verdachte het idee krijgt dat hij nu slachtoffer wordt van de schadeclaim van het slachtoffer en het slachtoffer ‘een slaatje wil slaan’ uit het strafbare feit.’* Daar komt bij dat niet elke verdachte over de middelen beschikt om de gevraagde schade te vergoeden, waardoor dit tot financiële problemen zou kunnen leiden. De schade is ook een complex thema als de verdachte van mening is dat niet alleen hij (maar bijvoorbeeld ook het slachtoffer of medeverdachten) verantwoordelijk is voor het gepleegde feit.

4.8 Visie van strafrechtadvocaten op verantwoordelijkheid nemen beschrijven in de slotovereenkomst

Advocaten geven unaniem aan dat wat opgeschreven wordt het belang van de cliënt goed genoeg moet dienen. Zij zien daarbij ook een eigen verantwoordelijkheid voor het goed informatie verstrekken aan de client. Een advocaat: *‘In beginsel is het mijn taak als advocaat om ervoor te zorgen dat de rechten van de verdachte worden geëerbiedigd en dat hij er met geen of zo weinig mogelijk straf vanaf komt. En dat kan anders zijn als een cliënt tegen mij zegt: ‘Ik heb het gedaan en daar wil ik mijn verantwoordelijkheid voor nemen.’* Voor de meeste geïnterviewde advocaten betekent dit een overeenkomst met zo min mogelijk details. De zorg hierbij is dat een verdachte iets bekent wat hij niet tijdens het politieverhoor heeft bekend, en dat de slotovereenkomst dan kan worden gebruikt als bewijsmateriaal. Het moet daarbij gaan om feiten die al in het verhoor zijn besproken. Een advocaat: *‘Omdat het op camera staat, dan mag je het wel zeggen: ‘Ja, ik heb er echt spijt van*

dat ik je neus heb gebroken.' Nee, niet gebroken, maar dat ik die klap heb gegeven.' Als er iets is waarvan je denkt, dat zou wel eens een bekentenis kunnen worden, blijft er dan bij weg.' Wat er wel in gezet kan worden volgens de geïnterviewde advocaten zijn globale beschrijvingen over de uitkomst en het effect van het gesprek, bijvoorbeeld dat een geslaagde mediation heeft plaats gevonden, dat partijen er zijn uitgekomen, inzicht hebben gekregen, de verdachte aangedaan was, dat het gesprek voor slachtoffer en verdachte heel veel gedaan heeft. Ook geven een aantal advocaten aan dat het erkennen van het gevoel van het slachtoffer beschreven mag worden, zonder dat daarbij de verdachte bekent, maar aangeeft het heel erg te vinden wat er is gebeurd. Een advocaat: 'Dus je zou kunnen zeggen: 'Ik heb het slachtoffer gehoord. Ik heb gehoord dat hij heel erg bang is. Dat vind ik heel erg naar. Voor zover dat door mij veroorzaakt is, bied ik daar ook mijn excuses voor aan. Maar ten aanzien van de tenlastelegging blijf ik stellen dat ik dat niet gedaan heb. Neemt niet weg dat ik daar wel was. En die mevrouw of meneer wel al deze gevoelens heeft gekregen.' Het beschrijven van verantwoordelijkheid nemen in de slotovereenkomst kan vaak het belang van de cliënt dienen, bijvoorbeeld als deze de mediation is aangegaan om wat te herstellen bij het slachtoffer en daar afspraken over heeft gemaakt. Een advocaat: 'Als mijn cliënt verantwoordelijkheid heeft genomen door bijvoorbeeld gratis uren te werken, dan wil ik het er natuurlijk graag in hebben. Hij kon niet betalen, maar hij heeft wel gratis uren gewerkt. Of dat hij bijvoorbeeld mee heeft gewerkt aan het aanleveren van noodzakelijke gegevens bij de verzekeraar. Verantwoordelijkheid genomen door de mediation aan te gaan terwijl hij zelf het goed genoeg kon verwerken, maar wist dat het slachtoffer het nodig had om nachtmerries te laten eindigen.' Advocaten zien een taak voor de mediator om met de desbetreffende advocaat te overleggen op het moment dat de verdachte in de mediation iets bekent dat anders is dan in het proces-verbaal staat. Dit komt overeen met wat mediators zelf hierover zeggen. Ze geven het belang weer van een juridische achtergrond of kennis bij de mediators, waardoor in ieder geval duidelijk is welke effecten bepaalde uitspraken in de slotovereenkomst hebben. In het verlengde van bovenstaande geven advocaten aan dat het beschrijven van verantwoordelijkheid nemen niet afhankelijk is van het type zaak, maar dat het vooral belangrijk is dat het om een globale omschrijving gaat van het gesprek waarbij aangegeven wordt dat partijen het een fijn gesprek vonden. Een advocaat benoemt dat, net als bij hulpverleners, expliciet moet worden gemaakt dat een slotovereenkomst niet als bewijsmiddel mag dienen, terwijl enkele andere advocaten hierover aangeven dat er een soort van formaliteit aan de slotovereenkomst toegevoegd zou kunnen worden om te voorkomen dat deze als bewijslast gaat dienen. De vraag is echter of dit helpend is. Het zijn de partijen die de overeenkomst ondertekenen, niet de OvJ en de rechter. Zij zijn wat dat betreft niet gebonden hieraan en het is ook in strijd met het idee dat de slotovereenkomst onderdeel is van het strafdossier.

4.9 Visie van slachtoffers en verdachten op de slotovereenkomst

Opvallend is dat voor geïnterviewde slachtoffers de slotovereenkomst minder is bijgebleven dan het mediationgesprek. Dit sluit aan bij onderzoek waaruit naar voren komt dat een slotovereenkomst voor een slachtoffer minder belangrijk is dan de mogelijkheid om een constructief gesprek met de dader te voeren wat leidt tot herstel (Umbreit, 1995; Umbreit & Coates, 1993). Voor hen is de betekenis die de slotovereenkomst op de strafzaak heeft van ondergeschikt belang. Straf of geen straf raakt hen minder dan dat dit de verdachte raakt. Zij willen in de slotovereenkomst zien dat een verdachte verantwoordelijkheid heeft genomen door middel van een sfeertekening en concreet gedrag. Een slachtoffer: *'Er zou iets in moeten staan dat uit woord maar ook uit gedrag blijkt wat het algehele beeld en gevoel is wat de hij afgeeft. Of hij verantwoordelijkheid heeft genomen. Dat dat is gebleken door en wat hij dan heeft laten zien.'* Als de verdachte spijt en schuld en lijden laat zien in de mediation, dan willen zij dat dit in ieder geval terugkomt in de slotovereenkomst: *'Dat daar dan in staat dat zij zich schuldig voelde, spijt had en er erg onder leed en dat klopte ook.'* Voor verdachten is de slotovereenkomst veel belangrijker, zeker omdat de uitkomst van de mediation de strafzaak beïnvloedt. Een 'geslaagde' mediation (een mediation met slotovereenkomst) heeft een gunstig effect op de straf (Van der Wilt, 2021). Verdachten willen dan ook graag goed beschreven zien hoe zij verantwoordelijkheid hebben genomen, hoe het slachtoffer hier positief op heeft gereageerd en wat ze beiden naar aanleiding van de mediation willen teruggeven aan de OvJ of rechter. Een verdachte vertelt: *'Er stond in geschreven wat er gezegd is en wat ik gezegd heb en het feit dat ik mijn excuses heb aangeboden en dat deze geaccepteerd zijn.'*

En dan het allerbelangrijkste, dat allebei de partijen het erbij willen laten, dus het advies aan het OM om te seponeren.'

4.10 Conclusie

Dit hoofdstuk heeft aan de hand van interviews en focusgroepen met stakeholders inzicht gegeven in de wenselijke manier om verantwoordelijkheid nemen door verdachten te omschrijven in de slotoverkomst. Naar aanleiding hiervan hebben we criteria opgesteld voor mediators om een slotovereenkomst op te stellen (bijlage 6) alsook een voorbeeld slotovereenkomst met aandacht voor het beschrijven van verantwoordelijkheid nemen (bijlage 7). In deze concluderende paragraaf beantwoorden we de subvragen 3a tot en met 3d.

3 a) Hoe kan volgens rechters en OvJ's uit de slotovereenkomst blijken dat een verdachte verantwoordelijkheid heeft genomen en wat zien zij hierbij als wenselijk? In welke mate is dit afhankelijk van het type strafzaak?

Rechters en OvJ's vinden het belangrijk dat verantwoordelijkheid terugkomt in de slotovereenkomst. Zij willen in de overeenkomst lezen dat er stappen naar het slachtoffer zijn gemaakt om te herstellen en dit zo concreet mogelijk. Zij zien dan ook graag de afspraken die gemaakt zijn als ook de manier waarop verdachten verantwoordelijkheid hebben genomen, beschreven. OvJ's willen daarbij ook graag een sfeertekening van de mediation. Als er verantwoordelijkheid is genomen prefereren OvJ's en rechters dat dit zoveel mogelijk in de letterlijke woorden van verdachten geschreven is. Zij geven zelf aan dat de slotovereenkomst niet te feitelijk mag zijn zodat zij hier niets mee hoeven te doen in de bewijsfeer. Verder willen zij zien dat verdachten een mate van zelfreflectie hebben en tot inzicht zijn gekomen. Met name OvJ's vinden het daarnaast belangrijk dat berouw beschreven wordt. OvJ's en rechters maken een verschil tussen opzet- en schuld delicten in de slotovereenkomst en benoemen dat zij meer verantwoordelijkheid willen zien bij opzetdelicten dan bij schuld delicten omdat hier sprake is van bewust gedrag. Dit volgt uit de wijze waarop het Wetboek van Strafrecht is vastgelegd. De OvJ's en rechters moeten beslissen over strafrechtelijke kwesties en de mate van opzet en schuld speelt een rol bij de straftoedeling.

3 b) In welke mate wegen rechters en officieren van justitie de mate van verantwoordelijkheid nemen zoals beschreven in de slotovereenkomst mee bij het bepalen van vervolging of strafmaat?

OvJ's en rechters nemen de mate van verantwoordelijkheid nemen mee bij het bepalen van de verdere afwikkeling van de zaak. De stappen die gezet zijn naar het slachtoffer en het komen tot goede herstelafspraken zijn hierbij leidend, net als zelfreflectie en lerend vermogen van verdachten. Het is afhankelijk van de zwaarte van het delict en uiteraard ook van gemaakte afspraken hoe een slotovereenkomst wordt meegenomen en van de OvJ en rechters die de zaak behandelen.

3 c) Op welke manieren beschrijven mediators verantwoordelijkheid nemen door een verdachte in een slotovereenkomst zonder dat dit kan dienen als bewijs voor het strafbare feit?

Mediators zijn zich er bewust van dat zij verantwoordelijkheid nemen moeten beschrijven zonder dat dit als bewijs voor een strafbaar feit dient. Zij geven aan zoveel mogelijk de eigen woorden van partijen te gebruiken, ook de manier waarop zij spijt betuigen. Daarbij beschrijven ze hoe dit landt bij het slachtoffer. Belangrijk vinden zij dat de sfeer van het gemeenschappelijk gesprek beschreven wordt waarbij recht wordt gedaan aan hoe het was voor beide partijen. Daarnaast worden afspraken, zo concreet mogelijk beschreven. Indien verdachten in de mediation meer bekennen dan in het proces-verbaal staat, dan moeten mediators nagaan bij verdachten of zij de gevolgen hiervan kunnen overzien en indien mogelijk contact opnemen met de betrokken advocaat. Schadeafdoening is complex. Ten eerste omdat de schadeafwikkeling vaak geassocieerd wordt met het daadwerkelijke nemen van verantwoordelijkheid, niet alleen in woorden maar ook door middel van de daad. Wanneer een verdachte bereid is tot het betalen schadevergoeding terwijl hij tegelijkertijd deels ontkent of in een groepsdelict betrokken is (waardoor er mogelijk van gedeelde verantwoordelijkheid sprake is) kan het betalen van schadevergoeding de gedachte van een impliciete bekentenis oproepen. Daarnaast is de hoogte van met name immateriële schade veelal

een bron van verwarring. Slachtoffers vinden vaak dat zij recht hebben op een hoge schadevergoeding omdat zij hebben geleden. Verdachten en mediators hebben regelmatig het gevoel dat de immateriële schadevordering disproportioneel is. Kortom: de schadeafhandeling aan de mediationtafel baart regelmatig zorgen. Wanneer de schade toch afgewikkeld wordt tijdens de mediation is het van belang dit zo concreet mogelijk te beschrijven en ook de op- en aanmerkingen er omheen mee te nemen. Bijvoorbeeld door op te schrijven: *‘De verdachte vindt dat hij niet verantwoordelijk is voor de klap die aangever heeft gekregen, maar zegt dat hij er wel bij was en zich daardoor verantwoordelijk voelt. Hij wil dan ook bijdragen aan een schadevergoeding.’*

3 d) Hoe willen strafrechtadvocaten, slachtoffers en verdachten terugzien dat verantwoordelijkheid is genomen?

Advocaten vinden dat het belang van hun cliënt goed gediend moet worden in de slotovereenkomst en zien daarbij ook dat zij zelf daar een verantwoordelijkheid in hebben, namelijk het goed informeren van hun cliënt met betrekking tot de gevolgen van het geschrevene. Het liefst zien zij een overeenkomst met zo weinig mogelijk details, waarbij het alleen mag gaan over de feiten die al bekend zijn. Globale beschrijvingen over de uitkomst, het gevoel van partijen en het effect van het gesprek krijgen instemming van advocaten. Het beschrijven van verantwoordelijkheid moet in hun ogen dan ook vooral het belang van verdachten dienen. Verdachten zelf geven aan dat als zij verantwoordelijkheid hebben genomen, bijvoorbeeld herstelafspraken, of als zij excuses hebben gemaakt, dit goed beschreven moet worden in de slotovereenkomst. Daarbij zien zij ook graag dat mediators opschrijven hoe slachtoffers hier (positief) op gereageerd hebben en wat zij naar aanleiding van de mediation verzoeken aan OvJ of rechter met betrekking tot de afwikkeling van de strafzaak (bijvoorbeeld de wens om af te zien van vervolging). Voor slachtoffers is de slotovereenkomst minder belangrijk, al zien zij wel graag een sfeerbeeld van de mediation en hoe de verdachte verantwoordelijkheid heeft genomen en berouw heeft laten zien.

Casus

In de inleiding van deze rapportage werd de volgende casus gegeven: *Een mediator: ‘De verdachte had tijdens zijn verhoor zijn eigen aandeel behoorlijk verkleind tot een afwerend gebaar, maar hij schoot tijdens het gezamenlijke mediationgesprek vol en zei: ‘Ik heb ook zo’n spijt van die schop die ik je tegen je hoofd heb gegeven. Dat had ik nooit mogen doen.’ Het slachtoffer gaf aan dat hij erg blij was met deze ‘verklaring’ en dat hij dit ook graag in de slotovereenkomst beschreven zag. Maar hoe schrijf ik dat dan op zonder dat de verdachte een bekentenis levert?’* Een antwoord hierop, naar aanleiding van onze onderzoeksresultaten kan het volgende zijn: Voor het mediationtraject geldt een geheimhoudingsplicht, dus alles wat besproken is, is geheim behalve als partijen hierover een andere afspraak willen maken. Dat laatste gebeurt als partijen een slotovereenkomst willen delen met justitie. Als een verdachte zijn bekentenis aanpast tijdens de mediation dan is het de vraag of hij dit ook met justitie wil delen. De mediators moeten de verdachte informeren over de betekenis hiervan en – als de verdachte een advocaat heeft – is overleg met diens advocaat van belang. Als de verdachte akkoord gaat met een wijziging in de verklaring dan is er in ieder geval sprake van ‘informed consent’. Het is raadzaam dat de mediators in de slotovereenkomst opnemen dat zij met de verdachte (en diens advocaat) hebben besproken dat hij hier anders verklaart dan tijdens het verhoor. Als verdachte aangeeft – na consultatie – dat hij dit niet wil opnemen in de slotovereenkomst, dan wordt dit niet opgenomen (vanwege de geheimhouding van het mediationtraject). Er is dan wel een kans dat het slachtoffer niet akkoord gaat met een slotovereenkomst waarin een voor hem essentieel element (andere verklaring) ontbreekt.

5 Conclusie en discussie

5.1 Conclusies

Met dit onderzoek is verantwoordelijkheid nemen door een verdachte gedurende het mediationproces in beeld gebracht. In de professionele praktijk is er behoefte aan meer duidelijkheid over dit begrip en hoe dit te hanteren gedurende de verschillende fasen in het mediationtraject. In totaal zijn er vijf verschillende fasen waarin verantwoordelijkheid door een verdachte terugkomt. Tijdens fase 1 beslissen Ovj's en/of rechters of zij een zaak doorverwijzen naar mediation. In fase 2 beslissen mediationfunctionarissen of een mediation wordt opgestart naar aanleiding van een contact met verdachte en slachtoffer. Daarna voeren mediators in fase 3 een afzonderlijk intakegesprek met verdachte en slachtoffer waarbij vervolgens in fase 4 het gemeenschappelijk gesprek tussen verdachte en slachtoffer plaatsvindt onder begeleiding van twee mediators. Tot slot stellen mediators in fase 5 een slotovereenkomst op als partijen met elkaar tot afspraken zijn gekomen. De centrale onderzoeksvraag is: *'Welke criteria kunnen stakeholders (rechters, Ovj's, mediationfunctionarissen en mediators) hanteren bij het vaststellen en stimuleren van 'verantwoordelijkheid nemen door een verdachte' tijdens het mediation in strafzaken traject en welk handelingsrepertoire hiervoor nodig is?'* Daaruit komen de volgende deelvragen: 1) Wat verstaan stakeholders onder verantwoordelijkheid nemen door een verdachte in de verschillende fasen in een mediation in strafzaken proces? 2) Welke mediator interventies noemen slachtoffers, verdachten, en mediators om verdachten te helpen verantwoordelijkheid te nemen? en 3) Wat is volgens stakeholders de wenselijke manier om verantwoordelijkheid nemen door verdachten te beschrijven in de slotovereenkomst?

Om deze vragen te beantwoorden is een literatuurstudie uitgevoerd en zijn 50 interviews met stakeholders gehouden (rechters, Ovj's, mediationfunctionarissen, mediators, strafrechtadvocaten, verdachten en slachtoffers) alsook 10 focusgroepen (expertateliers) met mediators en mediationfunctionarissen. Als eerste hebben we door middel van een literatuurstudie onderzocht hoe verantwoordelijkheid nemen door een verdachte gedefinieerd kan worden. We komen daarbij tot de volgende definitie: *'De verdachte erkent dat hij het misdrijf heeft gepleegd, of dat hij een aandeel hierin heeft en dat dit schade heeft teweeggebracht bij het slachtoffer (passieve verantwoordelijkheid). Daarnaast onderneemt de verdachte acties om de schade of pijn te herstellen bij het slachtoffer (actieve verantwoordelijkheid). De verdachte legt daarbij de schuld van het delict niet eenzijdig bij het slachtoffer (victim-blaming).'*

De onderzoeksresultaten wat betreft vraag 1 over de perceptie van stakeholders inzake verantwoordelijkheid nemen in de verschillende fasen laten zien dat dit een grote rol speelt bij het besluiten om door te verwijzen naar de volgende fase in het mediationtraject. Daarbij ligt een grote nadruk op wat het slachtoffer wil. Stakeholders zien gradaties in verantwoordelijkheid nemen en het verschilt per fase wat zij wenselijk vinden wat een verdachte moet laten zien. Stakeholders willen bij de start van het traject (fase 1) in ieder geval passieve verantwoordelijkheid zien bij verdachten, terwijl in latere fasen van het mediationproces steeds meer actieve verantwoordelijkheid van hen wordt verwacht (Braithwaite, 2006), wat aansluit bij onze definitie van verantwoordelijkheid nemen. Ovj's en rechters in fase 1 zien het erkennen van enige betrokkenheid/erkennen van de feiten als het startpunt en het verschilt per zaak hoe zwaar het daadwerkelijk erkennen van de feiten weegt. Helemaal ontkennen en de schuld geheel bij de andere partij leggen zien zij als geen verantwoordelijkheid nemen en reden om niet door te verwijzen naar mediation. Afhankelijk van de verwijzer is het soort delict bepalend hoeveel verantwoordelijkheid verdachten moeten laten zien om door te verwijzen. Zo nemen sommige verwijzers mee dat een verdachte bij een opzetdelict meer verantwoordelijkheid moet laten zien dan bij een schulddelict. Een opzetdelict kenmerkt zich door bewust handelen, terwijl een schulddelict veelal gaat over nalatigheid en onzorgvuldigheid (Kooijmans, 2015). Dit impliceert dat de mate van verantwoordelijkheid bij schuld- en opzetdelicten in het strafrecht heel anders wordt gekwalificeerd. Net als verwijzers geven mediationfunctionarissen in fase 2 aan dat verdachten in ieder geval hun betrokkenheid bij het gebeurde moeten erkennen. Daarnaast moet de bereidheid er zijn om het gesprek met het slachtoffer aan te gaan en wat te willen herstellen. Mediators zijn van mening dat fase 3 het moment is om verantwoordelijkheid van de verdachte uitgebreid aan de orde te stellen. Zij willen daarbij zien dat verdachten naast passief verantwoordelijkheid nemen (erkennen van betrokkenheid, niet volledig

ontkennen) ook ‘actief verantwoordelijkheid’ nemen. Dit houdt in dat mediators zowel verbaal als non-verbaal willen zien dat verdachten ‘echt’ een gesprek willen aangaan (zowel luisteren als vragen beantwoorden) en dat verdachten zich gaan inspannen om tot herstel te komen. Naast verantwoordelijkheid nemen beoordelen mediators of verdachten in staat zijn om empathie en zelfreflectie te tonen en is ook spijt en berouw een thema dat aan bod komt. In fase 4 (gezamenlijk gesprek) wordt van verdachten verwacht dat zij in staat zijn en bereid zijn om een open gesprek te voeren, erkenning te geven aan het slachtoffer en bij te dragen aan herstel, al dan niet met afspraken en het tonen van spijt. Als laatste wordt in fase 5 (slotovereenkomst) het gesprek tussen verdachte en slachtoffer weergegeven en op welke wijze herstel heeft plaatsgevonden. Ook worden hier de concrete en op herstelgerichte afspraken beschreven. Vaak worden ‘spijt hebben en berouw tonen’ door stakeholders (met name slachtoffers) in één adem genoemd met actief verantwoordelijkheid nemen. Inderdaad laat eerder onderzoek zien dat tijdens het proces van mediation dit hand in hand gaat. Mediation is een leerproces voor daders (Jonas-Van Dijk, 2024) waarbij zij, vooral door interactie met het slachtoffer, meer schaamte en schuld, empathie en verantwoordelijkheid gaan voelen. Hierdoor worden ze gestimuleerd om berouw te tonen en fouten te herstellen (Bouffard et al., 2017; Melendez, 2021). Uit onderhavig onderzoek komt naar voren dat slachtoffers graag zien dat verdachten ‘oprechte’ spijt en berouw tonen. Voor hen hangt verantwoordelijkheid nemen en ‘gebukt gaan onder het gebeuren’ nauw samen. Dit sluit aan bij recent experimenteel onderzoek waarbij excuses als oprechter worden ervaren als slachtoffers zien dat verdachten zowel verantwoordelijkheid nemen als ‘lijden’ onder datgene dat ze hebben gedaan (Zebel et al., 2025). Daarnaast valt op dat hoewel stakeholders aangeven dat zij het belangrijk vinden dat een verdachte verantwoordelijkheid neemt, zij als daadwerkelijke ondergrens voor het al dan niet besluiten tot mediation in fase 1, 2 en 3 met name passieve verantwoordelijkheid noemen (erkennen van een aandeel hebben in de strafbare feiten). Mediators geven aan dat ze – als voorwaarde om tot een gezamenlijk gesprek te besluiten – tijdens het intakegesprek willen zien dat een verdachte actieve verantwoordelijkheid neemt. Echter, de stem van het slachtoffer is van groot belang bij de beslissing of het gemeenschappelijk gesprek plaats vindt, ook als een verdachte geen of slechts in een beperkte mate verantwoordelijkheid neemt. Dit houdt verband met de gedachte dat slachtoffers – als zij dat wensen en daartoe in staat lijken – baat hebben bij het doen van hun ‘zegje’ omdat zij hierdoor de regie weer kunnen herpakken en zich minder slachtoffer voelen (Zebel, 2023). Aansluitend op de gradaties van verantwoordelijkheid nemen doorheen het mediationproces zijn stakeholders van mening dat verantwoordelijkheid nemen ten positieve veranderbaar is gedurende het traject. Inderdaad laat onderzoek van Jonas-Van Dijk en collega’s (2022) zien dat het proces van mediation verdachten aanzet tot meer verantwoordelijkheid nemen. Mediators helpen daarbij verantwoordelijkheid nemen concreet te maken (Pabsdorff et al., 2011).

Bij deelvraag 2 over interventies om verantwoordelijkheid te stimuleren, zetten mediators al hun vaardigheden in om verdachten hierbij te begeleiden. Zij richten zich op zelfherstel van de verdachte om vandaar uit te werken aan herstel voor het slachtoffer (Van Hoek & Slump, 2013). De gedachte is dat een verdachte eerst zichzelf onder ogen moet zien en ten overstaan van zichzelf verantwoordelijkheid moet nemen, en pas daarna de ander onder ogen kan komen en ten overstaan van die ander verantwoordelijkheid kan nemen en aan herstel kan werken (Braithwaite, 1989; Tesser, 2000). Het is daarbij belangrijk dat mediators verdachten op een respectvolle, niet stigmatiserende manier behandelen waarbij aandacht is voor belangrijke kernwaarden van de verdachte. Dit stimuleert een brede, positieve kijk op het zelf waardoor het voor hen minder bedreigend is om te kijken naar eigen negatief gedrag (Schumann, 2014; Zebel et al., 2025). Binnen deze mensgerichte benadering is het nodig om te confronteren, zeker als er sprake is van psychologische defensiemechanismen die verantwoordelijkheid nemen beletten zoals rationaliseren, normaliseren en victim blaming (Shapland, 2006). Veel van de interventies die mediators toepassen om ‘liefdevol te confronteren’ omvatten de standaard mediation interventies zoals luisteren, samenvatten, doorvragen, herformuleren, meta-communicatie, benoemen en gevoelsreflectie (Prein, 2020). Een belangrijke interventie die mediators gebruiken is om verdachten aan te moedigen het perspectief van het slachtoffer in te nemen (Oliveira-Silva & Gonçalves, 2011). Wat specifiek voor MiS geldt, ook omdat hier veel in korte tijd moet gebeuren en de verdachte wat te herstellen heeft, is dat de vragen die mediators stellen zeer confronterend zijn. Mediators maken een onderscheid tussen terugkijkvragen, hier en nu vragen en toekomstgerichte vragen. De terugkijkvragen gaan over het eigen aandeel en moedigen passieve verantwoordelijkheid aan: erkennen van wat ze hebben gedaan en wat het effect is geweest op de ander. Hier en nu vragen gaan vaak over het perspectief innemen van de ander en moedigen reflectie en empathie aan. Toekomstgerichte vragen gaan over

actief verantwoordelijkheid nemen en herstel naar het slachtoffer toe. De wijze van vragen stellen is afhankelijk van het soort defensiemechanisme dat een verdachte laat zien, al zijn deze vragen allemaal confronterend van aard. Als een verdachte ondanks confronterende vragen en het perspectief innemen van de ander geen aanzet geeft om verantwoordelijkheid te nemen, kunnen mediators aangeven dat een verdachte wel wat moet brengen aan het slachtoffer. Als dit niet gebeurt kunnen mediators ervoor kiezen om het mediationproces te beëindigen. Daarenboven moeten mediators aandacht hebben voor de opstelling van slachtoffers wat betreft verantwoordelijkheid nemen. Een open en coöperatieve houding van slachtoffers is belangrijk om het herstel aan beide kanten te stimuleren (Jonas-Van Dijk, 2024). Op het moment dat slachtoffers niet willen meebewegen, interveniëren mediators en geven zij aan dat zij zelf en ook met elkaar voor herstel moeten zorgen. Voor mediators hangen de interventies die ze toepassen niet samen met het soort delict. Hoe een verdachte reageert in de mediation en of deze bepaalde defensiemechanismen laat zien is leidend. Wel is de thematiek in een mediation vaak gebonden aan het soort zaak en worden andere soort vragen gesteld. Bijvoorbeeld bij inbraak speelt vaak het aangetaste veiligheidsgevoel in de eigen (veilige) omgeving een rol en gaan de vragen hierover. Interventies die worden ingezet tijdens de intakegesprekken en het gezamenlijke gesprek tonen veel overlap. Wel is het accent anders. Het intakegesprek met de verdachte focust zich op de persoon, de wensen en mogelijkheden om te herstellen, met zichzelf en met het slachtoffer. Het moet voldoende informatie geven om te kunnen besluiten of een gezamenlijk gesprek zinvol is. De intake geeft mediators de kans om te confronteren in een veilige setting en het gezamenlijk gesprek voor te bereiden. In het gezamenlijk gesprek wordt voor een deel overgedaan wat bij de intake is besproken zoals het bespreken van motieven en drijfveren. Het accent ligt op de onderlinge dynamiek van de betrokken deelnemers en is leidend voor de interventies die mediators toepassen. Als een gesprek minder goed loopt kunnen zij benoemen wat er gebeurt, verwijzen naar hoe het anders liep in het intakegesprek en dit bespreken. Naast verantwoordelijkheid nemen door een verdachte wordt ook de verantwoordelijkheid van het slachtoffer benoemd waarbij het slachtoffer wordt aangemoedigd om ook naar het eigen aandeel te kijken, met name daar waar het gaat over misdrijven binnen langdurige relaties (arbeids-, liefdes- of burenerelaties) die wisselende dader- en slachtofferrollen kennen. Verantwoordelijkheid nemen is wat dat betreft gekoppeld aan slachtoffer- en daderrol (die niet altijd parallel hoeft te lopen met slachtoffer- en daderschap). Interventies tijdens het gemeenschappelijk gesprek zijn er dan ook op gericht om de verdachte te 'ontdaderen' en het slachtoffer te 'ontslachtofferen' en hen een gesprek te laten voeren van mens tot mens. Verdachten en slachtoffers benoemen, wat interventies betreft, neutraliteit en multipartijdigheid van mediators als essentieel. Zij zien dat mediators door middel van een combinatie van begripvolle, maar tegelijkertijd confronterende vragen verdachten stimuleren om verantwoordelijkheid te nemen waarbij ook aandacht is voor verantwoordelijkheid nemen door slachtoffers.

Wanneer het gaat over de slotovereenkomst bij deelvraag 3, vinden OvJ's en rechters het belangrijk dat verantwoordelijkheid nemen door een verdachte terugkomt. Zij nemen de overeenkomst mee in de verdere afwikkeling van de strafzaak. Het komt vaak voor dat een mediation leidt tot een sepot of het opleggen van een minder zwaardere sanctie of straf. In de regel heeft een mediation een positief effect op de strafmaat (als in dat deze minder wordt). OvJ's en rechters willen in de overeenkomst lezen dat er concrete stappen zijn gemaakt naar het slachtoffer toe om te herstellen en willen daarom zo concreet mogelijk gemaakte afspraken zien terugkomen. Als er verantwoordelijkheid is genomen, dan willen zij dit zoveel mogelijk in de eigen woorden van de partijen teruglezen. De overeenkomst mag daarbij niet te feitelijk zijn, zodat men niets hoeft te doen in de bewijssfeer. Wenselijk is een beschrijving van zelfreflectie en inzicht. Vooral OvJ's vinden het daarnaast belangrijk dat berouw beschreven wordt. Rechters en OvJ's kijken naar de mate van verantwoordelijkheid nemen en het soort delict. Zij maken over het algemeen een verschil tussen opzet- en schuld delicten en willen meer verantwoordelijkheid zien bij opzetdelicten in de slotovereenkomst omdat hier sprake is van bewust gedrag. Soms bevragen ze daarom de verdachte hierover tijdens de zitting. Het opzetvraagstuk is een belangrijk onderwerp in het strafrecht. De mate van opzet is heel bepalend voor de strafmaat en bepaalt ook mede hoe er wordt gekeken naar de verantwoordelijkheid van de verdachte. Dit onderwerp speelt hoe dan ook in elke strafzaak. Het is dan ook logisch dat zowel OvJ als rechter dit meenemen in de strafzaak en dat zij ook willen weten hoe-conform de slotovereenkomst- de verdachte zijn verantwoordelijkheid heeft genomen.

Strafrechtadvocaten geven aan dat de slotovereenkomst het belang van hun cliënt goed genoeg moet dienen. Voor de meeste advocaten betekent dit een overeenkomst met zo min mogelijk details waarbij het

moet gaan om feiten die al bekend zijn uit het strafdossier (geen nieuwe feiten), en een globale beschrijving over de uitkomst en het effect van het gesprek. Het is belangrijk om te vermelden dat advocaten geen inspraak hebben op wat in de slotovereenkomst wordt beschreven. Wel hebben strafrechtadvocaten een grote stem bij de vraag of deze al dan niet kan worden ingestuurd naar Justitie (en daarmee onderdeel wordt van het strafdossier). Wanneer de verdachte geen advocaat heeft, ontbreekt er een extra check op de slotovereenkomst en rust er op de mediator - nog meer dan wanneer er wel een strafrechtadvocaat meekijkt - de verplichting om ervoor te zorgen dat het niet bijdraagt aan de bewijsvoering. Verdachten zelf geven aan dat als zij verantwoordelijkheid hebben genomen, bijvoorbeeld door herstelafspraken of als zij excuses hebben gemaakt, dit goed moet terugkomen in de slotovereenkomst. Ook willen zij graag dat mediators opschrijven hoe slachtoffers hier (positief) op gereageerd hebben en wat zij vragen aan de rechter of OvJ (bijvoorbeeld een verzoek om af te zien van vervolging). Voor slachtoffers is de slotovereenkomst minder essentieel, zeker als hier geen afspraken tot schadevergoeding in staan of andere concrete afspraken die voor allebei van belang zijn. Zij zien wel graag een sfeerbeeld terugkomen en hoe de verdachte verantwoordelijkheid heeft genomen of berouw heeft getoond. Een slotovereenkomst is voor een verdachte van groter belang omdat dit een effect heeft in de strafzaak.

Mediators zelf zijn zich ervan bewust dat het taalgebruik in de slotovereenkomst erg belangrijk is omdat zij niet willen en mogen bijdragen aan extra bewijslast. Zij benoemen een aantal manieren om de slotovereenkomst op te stellen, afhankelijk van de personen aan de tafel en de kwestie die voorligt. Zo zorgen zij dat beschrijvingen zoveel mogelijk aansluiten bij de woorden van zowel verdachten als slachtoffers. Ze beschrijven de sfeer van de mediation en doen hierbij recht aan beide partijen. Afspraken worden zo duidelijk mogelijk weergegeven. Indien een verdachte in de mediation meer bekend dan in het proces-verbaal staat, dan checken mediators bij verdachten of zij de gevolgen hiervan kunnen overzien en nemen indien mogelijk contact op met de betrokken advocaat.

Een heikel punt, zowel in het mediationtraject als ook in de slotovereenkomst is de schadevergoeding. Schadevergoeding is vaak voor slachtoffers van groot belang omdat zij dit zien als de daad bij het woord voegen. Voor verdachten is het vaak slecht te overzien, zeker waar immateriële schade wordt gevorderd. Dit proces wordt nog ingewikkelder als verdachten gedeeltelijk ontkennen, wanneer zij bijvoorbeeld in een groepsdelict betrokken zijn of wanneer de medische eindtoestand bij het slachtoffer nog niet duidelijk is. Wanneer de schade toch afgewikkeld wordt tijdens de mediation is het van belang dit zo concreet mogelijk te beschrijven en ook de op- en aanmerkingen er omheen mee te nemen.

Samenvattend kunnen we de hoofdvraag van dit onderzoek *‘Welke criteria kunnen stakeholders (rechters, OvJ’s, mediationfunctionarissen en mediators) hanteren bij het vaststellen en stimuleren van ‘verantwoordelijkheid nemen door een verdachte’ tijdens een mediation in strafzaken traject en welk handelingsrepertoire is hiervoor nodig?’* op de volgende manier beantwoorden: Stakeholders zijn van mening dat passieve verantwoordelijkheid in fase 1, 2 en 3 de ondergrens is om een mediationtraject te starten. Passieve verantwoordelijkheid wordt veelal als een ‘hard’ criterium gezien (of als een *conditio sine qua non*). In fase 4 is actieve verantwoordelijkheid een zacht en wenselijk criterium (en daar wordt in de voorgaande fasen naar toegewerkt) maar het gezamenlijk gesprek kan ook plaatsvinden als het slachtoffer akkoord is met de passieve verantwoordelijkheid die de verdachte laat zien. Mediators werken in fase 3 met zowel verdachte als slachtoffer om ze van hun slachtoffer- en daderrol te ontdoen zodat in fase 4 de daadwerkelijke ontmoeting kan plaatsvinden. Zij werken aan ‘lagen van herstel’ (Van Hoek & Slump, 2013) met aandacht voor zelfherstel bij de verdachte om dan ook te komen tot herstel voor het slachtoffer. De interventies zijn ‘liefdevol confronterend’, waarbij mediators vaak starten met het laten innemen van het perspectief van de ander om daarna te confronteren. Zij maken gebruik van ‘terugkijk’ vragen, ‘hier en nu’ vragen en ‘toekomstgerichte vragen’ waarbij zij verdachten aanmoedigen om zowel passieve als actieve verantwoordelijkheid te nemen. In de slotovereenkomst kunnen zij verantwoordelijkheid nemen door een verdachte op zo’n manier omschrijven dat dit niet leidt tot bewijslast bijvoorbeeld door dicht bij de woorden van verdachten te blijven. Als een verdachte toch onverhoopt meer bekend in de mediation dan in het proces-verbaal, dan zorgt de mediator ervoor dat de verdachte alle consequenties kan overzien en neemt waar mogelijk contact op met de desbetreffende strafrechtadvocaat.

5.2 Onderzoeksbependingen en suggesties voor vervolgonderzoek

Omdat dit om een explorerend onderzoek gaat waarbij percepties van verschillende stakeholders aangaande verantwoordelijkheid nemen door een verdachte in kaart zijn gebracht, hebben we gekozen voor de kwalitatieve onderzoeksmethoden interviews en focusgroepen. Hierbij hebben we aandacht gehad voor representativiteit en betrouwbaarheid. Desalniettemin heeft het onderzoek methodologische beperkingen waardoor resultaten op sommige punten voorzichtig moeten worden geïnterpreteerd. Een sterkte van het onderzoek is dat we zicht hebben gekregen in de percepties van vrijwel alle belangrijke beroepsgroepen/deelnemende partijen die te maken hebben met verantwoordelijkheid nemen door een verdachte gedurende de verschillende fasen in een mediationtraject. Er zijn steeds 8 interviews afgenomen per subgroep (rechters, OvJ's, mediators, mediationfunctionarissen en strafrechtadvocaten) en 6 interviews met slachtoffers, waarbij er sprake was van saturatie in de dataset. Helaas hebben we uiteindelijk maar 4 verdachten kunnen interviewen, waardoor we bij deze subgroep maar een beperkt beeld hebben gekregen over hoe zij verantwoordelijkheid nemen zelf ervaren. Daarnaast zijn er ook andere instanties of beroepsgroepen die voorafgaand aan de mediation of na afloop ervan te maken hebben met verantwoordelijkheid nemen en/of de implementatie die wij niet hebben meegenomen. Hierbij gaat het bijvoorbeeld om (jeugd) reclasseringambtenaren, politie, slachtofferhulp, onderzoeksjuristen, de Raad voor de Kinderbescherming en andere hulpverleners. In een vervolgonderzoek zouden deze perspectieven, naast een grotere dataset van verdachten, meegenomen kunnen worden. Voor zowel de interviews als de focusgroepen geldt dat wij hebben geworven door middel van oproepen bij verschillende mediationbureaus, de Vereniging voor Mediators in Strafzaken, alsook individuele mediators. Ook hebben de onderzoekers (waarvan een aantal zeer ervaren mediators in strafzaken is) uit hun persoonlijk netwerk professionals benaderd met verzoek tot deelname. Door het grote netwerk en goede reputatie van deze mediators/onderzoekers was het mogelijk om in relatief korte tijd genoeg deelnemers uit de verschillende subgroepen (behalve verdachten) te vinden die bereid waren mee te werken. Het was echter niet mogelijk om hierbij een aselechte steekproef te trekken uit een database van professionals en verdachten en slachtoffers. Hierdoor kan er een selectiebias zijn ontstaan waarbij respondenten die mondiger zijn, al interesse hadden in het onderwerp of sterke negatieve of positieve ervaringen hadden eerder geneigd waren om deel te nemen aan de interviews en focusgroepen (Levitt et al., 2017; Robinson, 2014). Om zoveel mogelijk sociaal wenselijke antwoorden te vermijden hebben de onderzoekers met een MiS achtergrond geen voor hen bekende respondenten zoals collega mediators geïnterviewd, maar hebben andere onderzoekers binnen het onderzoeksteam deze interviews afgenomen. Dit was echter niet mogelijk bij de focusgroepen. Hierbij begeleidde de mediator-onderzoekers de focusgroepen, daarbij ondersteund door andere onderzoekers en studenten. Dit had als voordeel dat de mediator-onderzoekers door hun inhoudelijke expertise goed konden doorvragen en veel relevante informatie boven tafel kregen. Dit had als nadeel dat er misschien sociaal wenselijke antwoorden werden gegeven, al is dit met deze onderzoeksmethode moeilijk te vermijden. Naast dat de begeleiders van focusgroepen voor een deel uit onderzoekers bestonden met een mediationachtergrond, waren de deelnemers van de focusgroepen (mediators en mediationfunctionarissen) vaak ook bekend met elkaar wat de kans op sociaal wenselijke antwoorden kan hebben vergroot. Wat dat betreft is de strafrechtmediationwereld in Nederland erg klein (de groep mediators in strafzaken die door de rechtbanken worden ingezet, bestaat uit zo'n 90 mediators) waarvan er in totaal 40 verschillende mediators in strafzaken hebben meegewerkt aan ons onderzoek. Om sociaal wenselijke antwoorden te vermijden bij zowel interviews als focusgroepen hebben we bij de deelnemers benadrukt dat alles wat binnenskamers werd besproken niet naar buiten zou komen. Naast deze vertrouwelijkheid hebben we verteld dat alle data anoniem worden verwerkt en opgeslagen op de veilige HU research drive. Ook is uitdrukkelijk gezegd dat gegevens uit de dataset niet kunnen worden herleid naar individuele deelnemers of hun cliënten onder andere doordat we geen specifieke door hen vertelde casuïstiek gebruiken bij citaten in het onderzoeksrapport. Daarnaast hebben onderzoekers vragen zo 'open' mogelijk gesteld (Bergen & Labonte, 2020). Een andere bias die wellicht is opgetreden door de aard van het onderzoek is de herinneringsbias (recall bias) (Pouwer et al., 1998). Respondenten zoals slachtoffers en verdachten werden tijdens de interviews bevraagd over de mediation nadat deze had plaats gevonden. Hierdoor konden deelnemers zich wellicht niet precies herinneren welke interventies een mediator bijvoorbeeld had toegepast. Het uiteindelijk resultaat van de mediation kan herinneringen aan het mediationproces gekleurd hebben. We hebben deze herinneringsbias zoveel mogelijk proberen te ondervangen door partijen in een mediation in de

weken na afloop van een mediation te bevragen (met een maximum van 6 weken na afloop van de mediation). Wat dit betreft is een suggestie voor vervolgonderzoek om gebruik te maken van triangulatie, dat een deel van de bovenstaande beperkingen kan ondervangen. Dit is onderzoek met verschillende dataverzamelmethode (Carter, 2014) waarbij niet alleen kwalitatief onderzoek wordt gedaan, maar ook kwantitatief onderzoek zoals vragenlijsten waarbij respondenten zich wellicht wat anoniemer voelen. Een onderzoeksmethode die we met name aanraden, maar wellicht moeilijk te realiseren is bij mediationonderzoek vanwege het vertrouwelijke karakter, is observatie van daadwerkelijke mediations in strafzaken. In het huidige onderzoek is bijvoorbeeld tijdens focusgroepen gevraagd aan mediators hoe zij verantwoordelijkheid nemen door een verdachte hanteren en welke interventies zij toepassen. Dit hebben zij ook laten zien tijdens een simulatie. Het observeren en coderen van 'echte' mediations kan meer inzicht bieden hoe dit er daadwerkelijk uitziet in de praktijk. Omdat een meekijkende onderzoeker van invloed kan zijn op het gesprek doordat partijen en mediators zich minder vrij voelen om te praten, kan een video-opname gemaakt worden waarbij de onderzoeker kan coderen en een tweede observator de mogelijkheid heeft om te controleren op interbeoordelaarsbetrouwbaarheid (Jonas-Van Dijk, 2024; Shapland et al., 2008). Een onderzoeksmethode die wellicht ook geschikt is voor het onderwerp van huidige studie is dagboekonderzoek (bijvoorbeeld Rispens & Demerouti, 2016). Mediators kunnen bijvoorbeeld een dagboek bijhouden tijdens 10 opeenvolgende mediations waarin zij specifiek in gaan op wat zij zien qua verantwoordelijkheid nemen tijdens het intakegesprek en het gemeenschappelijk gesprek, op welke manier het slachtoffer hierop reageerde en welke interventies de mediator heeft toegepast.

Tijdens het onderzoek kwamen een aantal aandachtsgebieden naar voren wat betreft verantwoordelijkheid nemen die in vervolgonderzoek nader onderzocht kunnen worden. Hierbij gaat het om jeugdige verdachten, (verschillende) culturele achtergronden en psychische of licht verstandelijke beperkingen. Verantwoordelijkheid nemen bij jeugdige verdachten wordt regelmatig genoemd door mediators omdat jongeren vaak nog niet in staat zijn om dit te nemen, zeker daar waar het gaat om jongeren uit achterstandsgezinnen. Verantwoordelijkheid kunnen nemen is een proces dat meestal nog niet tot wasdom is gekomen bij adolescenten (Munn, 2012; Wood et al., 2009). Adolescenten zitten midden in hun cognitieve en psychosociale ontwikkeling, wat hun besluitvorming kan ondermijnen en waardoor zij minder goed in staat zijn het perspectief van een ander in te nemen. Dit geldt met name voor jongens (Van der Graaff et al., 2013; Steinberg & Scott, 2003). Jongeren zijn ook vaker in groepsdelicten betrokken dan volwassenen (Richards, 2011) en de vraag is hoe de individuele verantwoordelijkheid zich tot de groepsverantwoordelijkheid verhoudt. Ook (verschillende) culturele achtergronden kunnen een impact hebben op het nemen van verantwoordelijkheid (Frerks, 2011). Culturele waarden en normen beïnvloeden percepties, attitudes en gedrag en dit kan soms botsen als er sprake is van verschillende culturele achtergronden (Samovar et al., 2013). Zo geven mediators in ons onderzoek aan dat iets willen herstellen en excuses maken in sommige culturen niet eenvoudig is, omdat er andere normen en waarden zijn, of in ieder geval verantwoordelijkheid nemen op een andere manier wordt ingevuld dan wat in Nederland de gewoonte is. Daarnaast rijst de vraag of mensen met een psychische of verstandelijke beperking in staat zijn om verantwoordelijkheid te nemen (Vogelvang et al., 2005). Een verstandelijke beperking wordt door sommige verwijzers en advocaten om die reden zelfs genoemd als contra-indicatie voor mediation. Dit terwijl mediationbureaus de basisgedachte hanteren dat er gekeken wordt of er met ondersteuning of met hulp van een begeleider een gesprek gevoerd kan worden. Vervolgonderzoek kan bovenstaande thematiek verder uitwerken en oplossingen hiervoor in kaart brengen.

Uit het onderzoek blijkt dat rechters en Ovj's de slotovereenkomst meenemen in de verdere afwikkeling van de strafzaak (wat vaak leidt tot een sepot of het opleggen van een minder zware straf of sanctie). Bij de beslissing hierover nemen zij mee dat een verdachte verantwoordelijkheid heeft genomen door bijvoorbeeld goede herstelafspraken. Ook maken rechters en Ovj's een verschil tussen opzet- en schuld delict en de mate van verantwoordelijkheid die zij willen zien. Zij houden rekening met de oriëntatiepunten waar het gaat om de strafbepaling, maar de algehele tendens is dat een slotovereenkomst waarin afspraken tussen verdachten en slachtoffer zijn gemaakt, doorgaans een voor de verdachte gunstig effect op de strafzaak heeft. Hoe Ovj's en rechters de slotovereenkomst laten meewegen in hun besluitvorming is echter niet altijd duidelijk omdat soms alleen in de uitspraak wordt aangegeven dat bij het bepalen van de strafmaat 'rekening is gehouden met mediation', ook al worden soms wel strafmatigende factoren genoemd (Wilt, 2021). Wanneer het nieuwe Wetboek van Strafvordering wordt ingevoerd is de rechter verplicht om te motiveren hoe de slotovereenkomst van de mediation heeft meegewogen in zijn oordeel. In vervolgonderzoek kan verder

uitgewerkt worden wat OvJ's en rechters precies van belang vinden en op welke wijze zij de slotovereenkomst meenemen in de verdere afwikkeling van de strafzaak. Bijvoorbeeld door middel van kwantitatief onderzoek naar een grote dataset van daadwerkelijke slotovereenkomsten en naar de beslissingen van OvJ's en de vonnissen van rechters in relatie tot deze slotovereenkomsten.

5.3 Praktische implicaties en aanbevelingen

Dit onderzoek geeft invulling aan het begrip 'verantwoordelijkheid nemen' en maakt ook duidelijk welke elementen een rol spelen hierbij. De verdachte is niet de enige persoon die verantwoordelijkheid heeft en moet nemen om een MiS traject succesvol te laten zijn. Alle stakeholders van de OvJ, de rechter, de strafrechtadvocaat, de mediationfunctionaris, de mediator tot aan het slachtoffer en de verdachte hebben een rol in dit traject en daarmee verantwoordelijkheid. OvJ's en de rechters, dé verwijzers wanneer het gaat om een MiS zien over het algemeen, naast het nemen van passieve verantwoordelijkheid door de verdachte, het bestaan van een relatie tussen verdachte en slachtoffer als een belangrijk criterium voor doorverwijzing naar MiS. Dit vanuit de gedachte dat deze mensen elkaar in de toekomst weer tegen kunnen komen en het dus van belang is dat, naast dat er aandacht is voor herstel, er ook oog is voor het doorbreken van het negatieve patroon (dat veelal ten grondslag ligt aan een strafbaar feit in een langlopende relatie). Het is echter onjuist om een bestaande relatie tussen betrokkenen als het enige of belangrijkste verwijzingscriterium te gebruiken en als gevolg daarvan niet door te verwijzen naar MiS wanneer er geen relatie bestaat tussen de hoofdrolspelers in een strafbaar feit. Het herstelproces kan namelijk ook heel goed worden bevorderd wanneer er geen relatie tussen verdachte en slachtoffer bestaat. De thematiek die dan aan de mediationtafel wordt besproken zal dan mogelijk wat anders ingekleurd zijn en niet gaan over een negatief onderling patroon maar veel meer over het hoe, wat en waarom van het strafbare feit en mogelijk ook de vraag waarom het slachtoffer tot slachtoffer is geworden. Een slachtoffer in een delict met een onbekende verdachte heeft doorgaans een heel ander soort angst (diffuser en algemener) dan een slachtoffer in een delict met een verdachte, die bekend is. Een belangrijke rol van een hersteltraject zoals MiS in dergelijke situaties is het op een goede manier ontvlechten van de 'relatie' die- ongewild- is ontstaan als gevolg van het strafbare feit. Zodat slachtoffer en verdachte weer verder kunnen gaan als mens, bevrijd van de 'slachtoffer' en 'dader' rol.

Mediationfunctionarissen hebben als hoofdtaak om te verifiëren of verdachte en slachtoffer daadwerkelijk willen deelnemen aan een MiS traject. Daarnaast is het van groot belang dat zij verdachte en slachtoffer goed informeren over de vrijwilligheid van het mediationtraject, het doel, het verloop en de mogelijke gevolgen hiervan. Een goede voorbereiding door de mediationfunctionaris helpt de mediators om het mediationtraject goed te managen. De mediationfunctionarissen maken ook duidelijk dat MiS een hersteltraject is en dat er een zekere inspanning wordt verwacht van beide deelnemers. Ook hier is de minimale check dat zowel verdachte als slachtoffer betrokken zijn bij het strafbare feit en het feit niet volledig ontkennen. Omdat de mediationfunctionarissen de deelnemers ook informeren over het verloop van het traject wordt daarbij duidelijk gemaakt dat het de bedoeling is dat er een gesprek ontstaat tussen de betrokkenen.

Uit ons onderzoek is gebleken dat schade vaak een heikel punt is. Voor slachtoffers die schadevergoeding door een verdachte verwachten, geldt dat zij het vergoeden van de (materiële en immateriële) schade als de (spreekwoordelijke) daad zien, die aan de (herstel)woorden moet worden toegevoegd. Verdachten schrikken soms van de hoge bedragen (met name waar het om immateriële schade gaat) en dit kan hen het idee geven dat het slachtoffer een slaatje uit het strafbare feit wil slaan. De mediators achten het, met het oog op verwachtingenmanagement, van groot belang dat de deelnemers voorafgaand aan het intakegesprek (fase 3) goed geïnformeerd zijn over de mogelijkheden en onmogelijkheden van de schadevergoeding. Het maakt het gemakkelijker om het onderwerp 'schade' in goede banen te leiden als de mediators vooraf weten of er schade wordt gevorderd en hoe groot het gevorderde bedrag is. Het is fijn als mediationfunctionarissen hier al wat voorwerk kunnen verrichten. Een vraag die mediators graag aan de mediationfunctionarissen willen meegeven om te gebruiken tijdens fase 2, is de vraag aan beide deelnemers: *'Is er iets waar de mediators rekening mee moeten houden?'* Deze vraag is breed en kan bijvoorbeeld gaan over psychiatrische aandoeningen, angst voor de ander. Het antwoord op deze vraag kan mediators helpen om

tegemoet te komen aan de behoeften van de deelnemers en waardoor zij het gesprek beter kunnen begeleiden.

De intakes (fase 3) blijken cruciaal voor het verdere verloop van het MiS traject. Tijdens de intakes kan de mediator ondersteunen, bevragen maar ook confronteren. Dit alles ter voorbereiding op het gezamenlijke gesprek. Essentieel is hier de vraag of dit gesprek kan plaatsvinden en hierbij speelt de mate waarin de verdachte verantwoordelijkheid neemt een belangrijke rol. Of het gesprek kan plaatsvinden gebeurt in samenspraak met de verdachte en het slachtoffer. Wanneer een verdachte blijft steken in het nemen van passieve verantwoordelijkheid en het niet waarschijnlijk lijkt dat hij ook enige vorm van actieve verantwoordelijkheid neemt, is het de vraag of er een gezamenlijk gesprek kan plaatsvinden. De mediators kunnen hun twijfels aan de verdachte voorleggen en met hem bespreken. Zij zullen ook hun twijfels met het slachtoffer bespreken. Het slachtoffer heeft een zeer belangrijke stem in de vraag of het gezamenlijke gesprek zal plaatsvinden. Stel dat het slachtoffer – ook als de verdachte niet bereid is tot het nemen van actieve verantwoordelijkheid, geen schade wil vergoeden en/of spijt wil betuigen – toch graag in gesprek wil met de verdachte, dan is de autonomie van het slachtoffer ook een zwaarwegende factor in deze. Wel zijn de mediators degenen, die de uiteindelijke beslissing nemen omdat zij worden geacht dit gesprek in goede banen te leiden.

De ‘ondergrens’ waar het gaat over het al dan niet starten van een MiS in de beginfasen is de zogenoemde ‘passieve verantwoordelijkheid.’ Het mediationtraject zelf blijkt een middel om verdachten aan te zetten (meer) verantwoordelijkheid te nemen. Dit roept vragen op naar het selectie- en verwijzingstraject. Immers wanneer het mediationtraject verantwoordelijkheid nemen bevordert, moeten er dan startvereisten worden gesteld worden aan de deelname van een verdachte aan dit traject en zo ja welke? Het minimale vereiste is dat een verdachte enige betrokkenheid erkent bij het strafbare feit, dan wel de feiten (gedeeltelijk) erkent. Dit omdat het strafbare feit de basis is van het mediationtraject. Daarnaast maakt de herstelgedachte die aan MiS is gekoppeld het noodzakelijk dat de betrokkenen op de een of andere manier bereid zijn om met elkaar in gesprek te gaan. ‘Met ‘elkaar in gesprek gaan’ kan ook betekenen dat dit niet rechtstreeks gebeurt, maar door middel van een pendelmediation, waarbij mediators als intermediair tussen beide partijen fungeren. Echter het rechtstreeks gesprek heeft de voorkeur, juist omdat dit verdachten stimuleert verantwoordelijkheid te nemen. Mediators zijn dan ook van mening dat elke verdachte, die bereid is aan mediation deel te nemen, welkom is. Betrokkenheid erkennen bij het strafbare feit is het minimale vereiste en dan blijkt tijdens de intake wel of een gezamenlijk gesprek haalbaar is. Opmerkelijk is dat uit ons onderzoek naar voren komt dat niet alle spelers in het verwijzingstraject er op deze manier naar kijken. Of rechters en OvJ’s doorverwijzen lijkt vaak persoonsgebonden en zaakafhankelijk. Sommige verwijzers zijn bijvoorbeeld van mening dat een verdachte in fase 1 bij een opzetdelict al meer verantwoordelijkheid moet laten zien dan bij een schuld delict om door te verwijzen naar mediation. Bijvoorbeeld door te tonen dat ze het echt goed willen maken of berouw laten zien. Al eerder werd de relationele band tussen verdachte en slachtoffer genoemd, naast het nemen van passieve verantwoordelijkheid als reden voor verwijzing. Als dit impliceert dat wanneer deze band er niet is er niet verwezen wordt, dan slinkt het aantal verwijzingen drastisch. Wij zien dan ook de mogelijkheid om veel meer zaken door te verwijzen naar mediation in strafzaken als het criterium wordt: De verdachte moet enige betrokkenheid bij het strafbare feit erkennen en het mediationtraject aan willen gaan. Dit sluit ook aan bij het WODC-rapport ‘Plan-en procesevaluatie Mediation in Strafzaken’ (Hoekstra et al., 2024) waarin wordt vermeld dat er veel meer naar MiS doorverwezen zou mogen worden. Dit vraagt wel van de verwijzers dat er veel vertrouwen is in de kunde van de mediators, die -indien noodzakelijk- verder bouwen aan het nemen van verantwoordelijkheid door de verdachte. Nader onderzoek kan duidelijk maken hoe dit vertrouwen van de verwijzers in de mediators versterkt kan worden.

Literatuurlijst

- Abu-Akel, A., Palgi, S., Klein, E., Decety, J., & Shamay-Tsoory, S. (2015). Oxytocin increases empathy to pain when adopting the other-but not the self-perspective. *Social Neuroscience*, 10(1), 7-15. <http://dx.doi.org/10.1080/17470919.2014.948637>
- Adrian, L., & Mykland, S. (2014). Creativity in Court-Connected Mediation: Myth or Reality? *Negotiation Journal*, 30(4), 421-439. <https://doi.org/10.1111/nejo.12069>
- Aertsen, I. (2019). Een nieuwe Aanbeveling van de Raad van Europa: naar een duurzame verankering van het herstelrecht? *Tijdschrift voor Herstelrecht*, 19(1), 33-47.
- Armour, M., & Sliva, S. (2018). How does it work? Mechanisms of action in an in-prison restorative justice program. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 62(3), 759-784. <https://doi.org/10.1177/0306624X16669143>
- Armour, M. P., & Umbreit, M. S. (2005). *The paradox of forgiveness in restorative justice. Handbook of Forgiveness*. Brunner-Routledge.
- Armour, M., & Umbreit, M. S. (2018). *Violence, Restorative Justice, and Forgiveness: Dyadic Forgiveness and Energy Shifts in Restorative Justice Dialogue*. Jessica Kingsley Publishers.
- Batson, C. D., Early, S., & Salvarani, G. (1997). Perspective taking: Imagining how another feels versus imaging how you would feel. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 23(7), 751-758. <https://doi.org/10.1177/0146167297237>
- Baumeister, R. F., Stillwell, A. M., & Heatherton, T. F. (1994). Guilt: an interpersonal approach. *Psychological Bulletin*, 115(2), 243-267.
- Bergen, N., & Labonté, R. (2020). 'Everything is perfect, and we have no problems': detecting and limiting social desirability bias in qualitative research. *Qualitative health Research*, 30(5), 783-792. <https://doi.org/10.1177/104973231988>
- Berndsen, M., Wenzel, M., Thomas, E. F., & Noske, B. (2018). I feel you feel what I feel: Perceived perspective-taking promotes victims' conciliatory attitudes because of inferred emotions in the offender. *European Journal of Social Psychology*, 48(2), 103-120. <https://doi.org/10.1002/ejsp.2321>
- Blagden, N., Winder, B., Gregson, M., & Thorne, K. (2014). Making sense of denial in sexual offenders: A qualitative phenomenological and repertory grid analysis. *Journal of Interpersonal Violence*, 29(9), 1698-1731. <https://doi.org/10.1177/0886260513511530>
- Bonensteffen, F., Zebel, S., & Giebels, E. (2020). Sincerity Is in the Eye of the Beholder: Using Eye Tracking to Understand How Victims Interpret an Offender's Apology in a Simulation of Victim-Offender Mediation. *Frontiers in Psychology*, 11. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2020.00835>
- Boriboonthana, Y., & Sangbuangamlum, S. (2013). Effectiveness of the restorative justice process on crime victims and adult offenders in Thailand. *Asian Journal of Criminology*, 8(4), 277-286. <https://doi.org/10.1007/s11417-013-9160-8>
- Bosker, J., & Vogel, V. (2019). Slachtofferbewust en herstelgericht werken in de reclasseringspraktijk. *Tijdschrift voor Herstelrecht*, 19(2), 47-56.
- Boulle, L., Colatrella, M. T., & Picchioni, A. P. (2008). *Mediation: Skills and techniques* (Vol.1). LexisNexis.
- Bradshaw, W., & Roseborough, D. (2005). Restorative justice dialogue: The impact of mediation and conferencing on juvenile recidivism. *Federal Probation*, 69(2), 15-21.

- Braithwaite, J. (1989). *Crime, shame and reintegration*. Cambridge University Press.
- Braithwaite, J. (2006). Accountability and responsibility through restorative justice. *Public accountability: Designs, dilemmas and experiences*, 33-51.
- Brenninkmeijer, A. (2011). Soorten rechtvaardigheid en hun invloed op een mediation. *Tijdschrift Conflicthantering*, 4, 23-25.
- Bullens, F. (2003). Herstel en bemiddeling: spreken is goud? *Orde van de Dag*, (22), 7-22
- Carter, N. (2014). The use of triangulation in qualitative research. *Oncology Nursing Forum*, 41(5), 545-547. <https://doi.org/10.1188/14.ONF.545-547>
- Choi, J. J., Bazemore, G., & Gilbert, M. J. (2012). Review of research on victims' experiences in restorative justice: Implications for youth justice. *Children and Youth Services Review*, 34(1), 35-42. <https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2011.08.011>
- Choi, J. J., & Gilbert, M. J. (2010). "Joe everyday, people off the street": A qualitative study on mediators' roles and skills in victim-offender mediation. *Contemporary Justice Review: Issues in Criminal, Social, and Restorative Justice* 13(2), 207-227. <https://doi.org/10.1080/10282581003748305>
- Choi, J. J., Green, D. L., & Kapp, S. A. (2010). Victimization, victims' needs, and empowerment in victim offender mediation. *International Review of Victimology*, 17(3), 267-290. <https://doi.org/10.1177/026975801001700302>
- Claes, B., & Shapland, J. (2017). Herstelbemiddeling in twee gevangenissen: positieve effecten op stoppen met misdaad. *Tijdschrift voor Herstelrecht*, 17(4), 12-28. <https://doi.org/10.5553/tvh/1568654x2017017004003>
- Claessen, J. (2024). Een korte geschiedenis van herstelrecht en mediation in strafzaken. In *Handboek mediation in strafzaken: Handleiding voor de strafmediationpraktijk* (pp. 15-32). Hogeschool Utrecht.
- Claessen, J., & Slump, G. J. (2022). De invoering van de voorwaardelijke eindezaakverklaring als mogelijke einduitspraak in het kader van mediation in strafzaken. *Tijdschrift voor Herstelrecht*, 22(1), 94. <https://doi.org/10.5553/TvH/1568654X2022022001012>
- Claessen, J., Zeles, G., Zebel, S., & Nelen, H. (2015). Bemiddeling in strafzaken in Maastricht II. Onderzoek naar de samenhang tussen bemiddeling en recidive. *Nederlands Juristenblad*, 29, 2015-2025.
- Claessen, J., & Roelofs, K. J. M. M. (2020). Herstelrecht (voorzieningen) en mediation in strafzaken. In *Handboek Strafzaken-online*. Wolters Kluwer.
- Crocker, A. G., Martin, M. S., Leclair, M. C., Nicholls, T. L., & Seto, M. C. (2018). Expanding the early and late starter model of criminal justice involvement for forensic mental health clients. *Law and Human Behavior*, 42(1), 83-93. <https://doi.org/10.1037/lhb0000269>
- Decety, J., & Jackson, P. L. (2004). The functional architecture of human empathy. *Behavioral and Cognitive Neuroscience Reviews*, 3(2), 71-100. <https://doi.org/10.1177/1534582304267>
- Di Giuseppe, M., & Perry, J. C. (2021). The hierarchy of defense mechanisms: assessing defensive functioning with the defense mechanisms rating scales Q-sort. *Frontiers in Psychology*, 12, 718440. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2021.718440>
- Dierx, J. (2009). Mediation en Strafrecht: Een proces naast een proces. *Proces: Tijdschrift voor Strafrechtpleging*, 88(6), 344-355.

Dierx, J., Jonas-van Dijk, J. & Van der Wilt, C. (2024). Mediation in strafzaken. In D. Bonenkamp, J. Elferink, H. Prein, M.S. Thomas, S. Zebel (Red), In *Handboek mediation* (pp. 671-704). Sdu.

Dijcks, A. (2013). *Mediaton in strafzaken 'Een onderzoek naar de positie van slachtoffer en verdachte.'* Masterscriptie Tilburg University.

Ebesu Hubbard, A. S., Hendrickson, B., Fehrenbach, K. S., & Sur, J. (2013). Effects of timing and sincerity of an apology on satisfaction and changes in negative feelings during conflicts. *Western Journal of Communication*, 77(3), 305-322. <https://doi.org/10.1080/10570314.2013.770160>

Elbers, N., & Becx, I. (2020). *Secundaire victimisatie als probleem. Herstelrecht als oplossing? Een onderzoek naar de reikwijdte van secundaire victimisatie en herstelrecht in het straf-, civiel-en bestuursrecht in Nederland.* Boom juridisch.

Fein, S., & Spencer, S. J. (1997). Prejudice as self-image maintenance: Affirming the self through derogating others. *Journal of Personality and Social Psychology*, 73(1), 31-44. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.73.1.31>

Frerks, G. E. (2011). *Interculturele mediation.* Maklu

Gausel, N., Vignoles, V. L., & Leach, C. W. (2016). Resolving the paradox of shame: Differentiating among specific appraisal-feeling combinations explains pro-social and self-defensive motivation. *Motivation and emotion*, 40(1), 118-139. <https://doi.org/10.1007/s11031-015-9513-y>

Geenen, van M., Kalter, M., Mazijk, van T., Uitslag, M., & Lamkaddem, M. (2019). *Mediation in strafzaken: Geborgd in kwaliteit. Een onderzoek naar kwaliteitseisen voor mediators in strafzaken.* Hogeschool Utrecht.

Gerkin, P. M. (2009). Participation in victim-offender mediation: Lessons learned from observations. *Criminal Justice Review*, 34(2), 226–247. <https://doi.org/10.1177/0734016808325058>

Giner-Sorolla, R., Zebel, S., & Kamau, C. (2017). Suffering and responsibility-taking inferences explain how victim group members evaluate wrongdoers' expressions of negative feelings. *European Journal of Social Psychology*. Unpublished manuscript.

Van der Graaff, J., Branje, S., De Wied, M., Hawk, S., Van Lier, P., & Meeus, W. (2014). Perspective taking and empathic concern in adolescence: gender differences in developmental changes. *Developmental Psychology*, 50(3), 881-888. <https://doi.org/10.1037/a0034325>

Gunnison, E., & Helfgott, J. B. (2011). Factors that hinder offender reentry success: A view from community corrections officers. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 55(2), 287-304. <https://doi.org/10.1177/0306624X09360>

Hansen, T., & Umbreit, M. (2018). State of knowledge: Four decades of victim-offender mediation research and practice: the evidence. *Conflict Resolution Quarterly*, 36(2), 99–113. <https://doi.org/10.1002/crq.21234>

Henning, K., & Holdford, R. (2006). Minimization, denial, and victim blaming by batterers: How much does the truth matter? *Criminal Justice and Behavior*, 33(1), 110-130. <https://doi.org/10.1177/0093854805282322>

Van Hoek, A., & Slump, G. J. (2013). Restorative justice in Europa slachtoffers, herstelrecht en herstelgerichte (jeugd) detentie: bespreking van Nederlandse en Vlaamse literatuur. Restorative Justice Nederland, maart 2013. Te downloaden via [http:// is.gd/UmtKCq](http://is.gd/UmtKCq).

Hoekstra, M.S., & den Bak, R.R. (2021). *Cahier 2021-26 Herstel in detentie.* WODC Wetenschappelijk onderzoek.

Hoekstra M.S., Riezen-den Bak, R.R. & van Teeuwen, G. (2024). *Cahiers 2024-07 Plan- en procesevaluatie Mediation in Strafzaken*. WODC Wetenschappelijk onderzoek.

Howell, A. J., Turowski, J. B., & Buro, K. (2012). Guilt, empathy, and apology. *Personality and Individual Differences*, 53 (7), 917-922. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2012.06.021>

Jackson, A. L., & Bonacker, N. (2006). The effect of victim impact training programs on the development of guilt, shame and empathy among offenders. *International Review of Victimology*, 13(3), 301-324. <https://doi.org/10.1177/026975800601300304>

Jacobsson, M., Wahlin, L., & Andersson, T. (2012). Victim-offender mediation in Sweden: Is the victim better off? *International Review of Victimology*, 18(3), 229-249. <https://doi.org/10.1177/0269758012446>

Jonas-van Dijk, J., Zebel, S., Claessen, J., & Nelen, H. (2020). Victim-Offender Mediation and Reduced Reoffending: Gauging the Self-Selection Bias. *Crime and Delinquency*, 66(6-7), 949-972. <https://doi.org/10.1177/0011128719854348>

Jonas, J., Zebel, S., Claessen, J., & Nelen, H. (2022). The psychological impact of participation in victim-offender mediation on offenders: evidence for increased compunction and victim empathy. *Frontiers in Psychology*, 12. <https://doi.org/https://doi.org/10.3389/fpsyg.2021.812629>

Kalter, M. (2020). *Mediating in hierarchical workplace conflict*. Dissertatie, Katholieke Universiteit Leuven.

Kenney, J. S., & Clairmont, D. (2009). Using the victim role as both sword and shield: The interactional dynamics of restorative justice sessions. *Journal of Contemporary Ethnography*, 38(3), 279-307. <https://doi.org/10.1177/0891241608322814>

Kooijmans, T. (2015). Door roekeloosheid getriggerd. *Ars Aequi*, 2015(2), 130-135.

Lamm, C., Batson, C. D., & Decety, J. (2007). The neural substrate of human empathy: effects of perspective-taking and cognitive appraisal. *Journal of Cognitive Neuroscience*, 19(1), 42-58. <https://doi.org/10.1162/jocn.2007.19.1.42>

Latimer, J., Dowden, C., & Muise, D. (2005). The effectiveness of restorative justice practices: A meta-analysis. *The Prison Journal*, 85(2), 127-144. <https://doi.org/https://doi.org/10.1177/0032885505276969>

Lauwaert, K., & Aertsen, I. (2016). With a little help from a friend: desistance through victim-offender mediation in Belgium. *Restorative Justice-an International Journal*, 4(3, SI), 345-368. <https://doi.org/10.1080/20504721.2016.1245913>

Lens, K. M. E., Pemberton, A., & Cleven, I. (2015). *Tussenrapportage onderzoek pilots herstelbemiddeling: een eerste evaluatie*. Tilburg University/Intervict, Tilburg.

Levitt, H. M., Motulsky, S. L., Wertz, F. J., Morrow, S. L., & Ponterotto, J. G. (2017). Recommendations for designing and reviewing qualitative research in psychology: Promoting methodological integrity. *Qualitative Psychology*, 4(1), 2-22. <https://doi.org/10.1037/qup0000082>

Lewicki, R. J., Polin, B., & Lount Jr, R. B. (2016). An exploration of the structure of effective apologies. *Negotiation and Conflict Management Research*, 9(2), 177-196. <https://doi.org/10.1111/ncmr.12073>

Malkomsen, A., Røssberg, J. I., Dammen, T., Wilberg, T., Løvgren, A., Ulberg, R., & Evensen, J. (2022). How therapists in cognitive behavioral and psychodynamic therapy reflect upon the use of metaphors in therapy: a qualitative study. *BMC Psychiatry*, 22(1), 433- 445. <https://doi.org/10.1186/s12888-022-04083-y>

Mazijk, T. van, Uitslag, M., Claessen, J., Wisseborn, E., Wijngaards, D., Dierx, J. (2019). *Handboek mediation in strafzaken. Handleiding voor de strafmediationpraktijk*. Hogeschool Utrecht.

- Meijer, S. (2024). Herstel bij de tenuitvoerlegging van (levens) lange gevangenisstraffen. *Tijdschrift voor Herstelrecht*, 2024(1), 35-43. <https://doi.org/10.5553/TvH/1568654X2024024001005>
- Meléndez Peretó, A. (2015). *Restorative justice and desistance. The impact of victim-offender mediation on desistance from crime*. Universitat Autònoma de Barcelona.
- Menger, A., Hanrath, J., Van Vliet, J. (m.m.v.) Stam, D. (2014). *Slachtofferbewust werken bij de reclassering. Deel 1: Een verkenning en aanknopingspunten voor het handelen*. Hogeschool Utrecht.
- Miller, S. L., & Hefner, M. K. (2015). Procedural justice for victims and offenders? Exploring restorative justice processes in Australia and the US. *Justice Quarterly*, 32(1), 142-167. <https://doi.org/10.1080/07418825.2012.760643>
- Morgan, D. L. (1996). Focus groups. *Annual Review of Sociology*, 22(1), 129-152. <https://doi.org/10.1146/annurev.soc.22.1.129>
- Munn, N. J. (2012). Reconciling the criminal and participatory responsibilities of the youth. *Social Theory and Practice*, 38(1), 139-159. <http://www.jstor.org/stable/23562158>.
- Nugent, W. R., Williams, M., & Umbreit, M. S. (2004). Participation in victim-offender mediation and the prevalence of subsequent delinquent behavior: A meta-analysis. *Research on Social Work Practice*, 14(6), 408-416. <https://doi.org/10.1177/1049731504265831>
- Oatley, K. (1999). Why fiction is twice as true as fact: Fiction as cognitive and emotional simulation. *Review of General Psychology*, 3(2), 101-117. <https://doi.org/10.1037/1089-2680.3.2.101>
- Orth, U. (2002). Secondary victimization of crime victims by criminal proceedings. *Social Justice Research*, 15, 313-325. <https://doi.org/10.1023/A:1021210323461>
- Oster, G. D., & Crone, P. G. (2004). *Using drawings in assessment and therapy: A guide for mental health professionals*. Routledge.
- Pouwer, F., Van Der Ploeg, H. M., & Bramsen, I. (1998). Dwalingen in de methodologie. II. Bias door vragenlijsten. *Nederlands tijdschrift voor geneeskunde*, 142(27), 1556-1558.
- Presser, L., & Van Voorhis, P. (2002). Values and evaluation: Assessing processes and outcomes of restorative justice programs. *Crime and Delinquency*, 48 (1), 162-188. <https://doi.org/10.1177/0011128702048001007>
- Retzinger, S., & Scheff, T. J. (1996). Strategy for community conferences: Emotions and social bonds. *Restorative Justice: International perspectives*. Criminal Justice Press.
- Richards, K. (2011). What makes juvenile offenders different from adult offenders? *Trends and Issues in Crime and Criminal Justice*, (409), 1-8. <https://search.informit.org/doi/10.3316/informit.711470983756861>
- Rispens, S., & Demerouti, E. (2016). Conflict at work, negative emotions, and performance: A diary study. *Negotiation and Conflict Management Research*, 9(2), 103-119. <https://doi.org/10.1111/ncmr.12069>
- Robinson, O. C. (2014). Sampling in interview-based qualitative research: A theoretical and practical guide. *Qualitative Research in Psychology*, 11(1), 25-41. <https://doi.org/10.1080/14780887.2013.801543>
- Rypi, A. (2016). The feeling rules of victim offender mediation. *International Journal of Work Organisation and Emotion*, 7(2), 83-97. <https://doi.org/10.1504/IJWOE.2016.078074>
- Samovar, L.A., McDaniel, E.R., Porter, R.E., & Roy, C.S. (2013). *Communication between cultures*. Wadsworth.

- Shafa, S., Harinck, F., & Ellemers, N. (2017). Sorry seems to be the hardest word: Cultural differences in apologizing effectively. *Journal of Applied Social Psychology*, 47(10), 553-567. <https://doi.org/10.1111/jasp.12460>
- Shapland, J., Atkinson, A., Atkinson, H., Dignan, J., Edwards, L., Hibbert, J., Howes, M., Johnstone, J., Robinson, G., & Sorsby, A. (2008). Does restorative justice affect reconviction? The fourth report from the evaluation of three schemes. Ministry of Justice Research Series, 10(8), 1-88.
- Shaver, K. G. (1970). Defensive attribution: Effects of severity and relevance on the responsibility assigned for an accident. *Journal of Personality and Social Psychology*, 14, 101.
- Sherman, L. W., Strang, H., Mayo-Wilson, E., Woods, D. J., & Ariel, B. (2015). Are restorative justice conferences effective in reducing repeat offending? Findings from a Campbell systematic review. *Journal of Quantitative Criminology*, 31(1), 1-24. <https://doi.org/10.1007/s10940-014-9222-9>
- Shnabel, N. (2018). Addressing the psychological needs of conflicting parties as a key to promoting reconciliation: the perspective of the Needs-based Model. *Journal of Self-regulation and Regulation*, 4, 75-87.
- Shnabel, N., & Nadler, A. (2008). A needs-based model of reconciliation: satisfying the differential emotional needs of victim and perpetrator as a key to promoting reconciliation. *Journal of Personality and Social Psychology*, 94 (1), 116-132. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.94.1.116>
- Shnabel, N., & Nadler, A. (2015). The role of agency and morality in reconciliation processes: The perspective of the needs-based model. *Current Directions in Psychological Science*, 24(6), 477-483. <https://doi.org/10.1177/0963721415601625>
- Siegel, D., & De Blank, S. (2010). Women who traffic women: the role of women in human trafficking networks—Dutch cases. *Global Crime*, 11(4), 436-447. <https://doi.org/10.1080/17440572.2010.519528>
- Sijtsma, P., & Kool, R. (2023). Eind goed, al goed? De eindezaakverklaring na mediation in het strafrecht. *Tijdschrift voor Herstelrecht*, 2023(1), 11-23. <https://doi.org/10.5553/TvH/1568654X2023023001003>
- Smeenk, N. (2022). *Affirming Yourself as Imagined Offender: Its Impact on Victim Empathy, Responsibility-Taking and Apology Intention* (Masterthesis, University of Twente).
- Smithson, J. (2008). Focus groups. In P. Alasuutari, L. Bickman, & J. Brannen (Eds.), *The SAGE Handbook of Social Research Methods*, (pp. 357-370). SAGE Publications.
- Smyth, M. R., Teicher, S., & Wilde, D. J. (2024). How does denial, minimization, justifying, and blaming operate in intimate partner abuse committed by men: A systematic review of the literature. *Trauma, Violence, & Abuse*, 25(3), 1853-1870. <https://doi.org/10.1177/1524838023119>
- Steinberg, L., & Scott, E. S. (2003). Less guilty by reason of adolescence: developmental immaturity, diminished responsibility, and the juvenile death penalty. *American Psychologist*, 58(12), 1009-1018. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.58.12.1009>
- Strobl, R. (2004). Constructing the victim: Theoretical reflections and empirical examples. *International Review of Victimology*, 11(2-3), 295-311 <https://doi.org/10.1177/026975800401100206>
- Tesser, A. (2000). On the confluence of self-esteem maintenance mechanisms. *Personality and Social Psychology Review*, 4(4), 290-299. https://doi.org/10.1207/S15327957PSPR0404_1
- Top, B. (2013). *De impact van slachtoffer-daderbemiddeling op het leven van de dader*. Ongepubliceerde masterthesis. Universiteit Twente.

- Uitermark J.J.M (2017). *Mediation in Strafzaken: handleiding verwijzing naar mediation in strafzaken door openbaar ministerie en zittende magistratuur*.
- Umbreit, M. (1994). *Victim meets offender: The impact of restorative justice in mediation*. Criminal Justice Press.
- Umbreit, M. S. (1999). Victim-offender mediation in Canada: The impact of an emerging social work intervention. *International Social Work*, 42(2), 215-227. <https://doi.org/10.1177/002087289904200209>
- Umbreit, M. S. (2002). *The handbook of victim offender mediation: An essential guide to practice and research*. John Wiley & Sons.
- Umbreit, M. S., & Armour, M. P. (2011). *Restorative justice dialogue: An essential guide for research and practice*. Springer.
- Umbreit, M. S., Coates, R. B., & Vos, B. (2001). Victim impact of meeting with young offenders: Two decades of victim offender mediation practice and research. *Restorative Justice for Juveniles: Conferencing, mediation and circles*, 121-143.
- Umbreit, M. S., Coates, R. B., & Vos, B. (2004). Victim-offender mediation: Three decades of practice and research. *Conflict Resolution Quarterly*, 22, 279-309.
- Vanhoeck, K., & Daele, E. V. (2011). Denial of sexual crimes: A therapeutic exploration. In D. P. Boer, R. Eher, L. A. Craig, M. H. Miner, & F. Pfäfflin (Eds.), *International perspectives on the assessment and treatment of sexual offenders: Theory, practice, and research* (pp. 355–372). Wiley. <https://doi.org/10.1002/9781119990420.ch18>
- Vogelvang, B., Rutten, E., de Jong, B., & van den Braak, J. (2012). *Reclasseren met adolescenten en jongvolwassenen: een methodische handreiking voor de jeugdreclassering en reclassering*. Van Montfort Collegio.
- Ware, J., Blagden, N., & Harper, C. (2020). Are categorical deniers different? Understanding demographic, personality, and psychological differences between denying and admitting individuals with sexual convictions. *Deviant Behavior*, 41(4), 399-412. <https://doi.org/10.1080/01639625.2018.1558944>
- Ware, J., & Mann, R. E. (2012). How should ‘acceptance of responsibility’ be addressed in sexual offending treatment programs? *Aggression and Violent Behavior*, 17(4), 279-288. <https://doi.org/10.1016/j.avb.2012.02.009>
- Whatling, T. (2012). *Mediation skills and strategies: A practical guide*. Jessica Kingsley Publishers.
- Wilt, van der, C. (2021). Tien jaar mediation in de strafrechtelijke jurisprudentie. *Tijdschrift voor Herstelrecht*, 21(2), 8 -28. <https://doi.org/10.5553/TvH/1568654X2021021002003>
- Wilt, van der, C. (2023). Mediation in de strafrechtspraak. Over drill rap, de eindezaakverklaring, discriminatie op de arbeidsmarkt en andere ontwikkelingen. *Tijdschrift voor Herstelrecht*, 23(2), 10-28. <https://doi.org/10.5553/TvH/1568654X2023002003>.
- Wood, D., Larson, R. W., & Brown, J. R. (2009). How adolescents come to see themselves as more responsible through participation in youth programs. *Child Development*, 80(1), 295-309. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.2008.01260.x>
- Wright, R. C., & Schneider, S. L. (2004). Mapping child molester treatment progress with the FoSOD: Denial and explanations of accountability. *Sexual abuse: A journal of Research and Treatment*, 16, 85-105. <https://doi.org/10.1023/B:SEBU.0000023059.91691.fa>
- Zebel, S. (2012). Een quasi-experimentele studie naar de effecten van de Nederlandse slachtoffer-dadergesprekken: in de schaduw van het strafrecht. *Bemiddeling Na Strafbare Feiten: De Nederlandse Slachtoffer-Dadergesprekken*, 21–44.

Zebel, S. (2023). *Het belang van behoeften-gedreven mediation*. Vrije Universiteit Amsterdam.

Zebel, S., Doosje, B., & Spears, R. (2009). How perspective-taking helps and hinders group-based guilt as a function of group identification. *Group Processes & Intergroup Relations*, 12(1), 61-78.
<https://doi.org/10.1177/1368430208098777>

Zebel, S., Kamau, C. Kazarivyt'ska, Giner-Sorilla, R. (2025). [Hoe slachtoffers aankijken tegen verschillende uitingen van verantwoordelijkheid nemen]. Artikel in voorbereiding.

Zebel, S., Vroom, M., & Ufkes, E. G. (2016). Herstelgerichte cursussen in detentie: *Evaluatie van Puinruimen, SOS en DAPPER*. University of Twente. Retrieved from <https://www.wodc.nl/onderzoeksdatabase/2574-maatschappelijk-herstel>. Aspx.

Zehr, H. (2015). *The little book of restorative justice: revised and updated*. Good books.

Bijlagen

Bijlage 1 Methodische verantwoording interviews en focusgroepen

Afname interviews

De interviews zijn afgenomen in de periode van april 2023 tot februari 2025 op locatie bij de respondent, online, of telefonisch, de keuze was aan de respondent. Online interviews zijn afgenomen via een licensed versie van Teams, waarbij de respondenten vooraf een link naar de online afspraak en het toestemmingsformulier voor deelname aan en opname van het interview toegestuurd kregen. Interviews zijn door vier verschillende onderzoekers afgenomen. Twee van de onderzoekers zijn zelf mediator in strafzaken. In het risico van bias is tegemoetgekomen door de instrumenten (topiclijst, analysekader) ook met anderen te ontwikkelen. Voorafgaand aan de interviews zijn er twee proefinterviews afgenomen met een mediator en een mediationfunctionaris. Aan de hand hiervan zijn onduidelijke en dubbele vragen verwijderd. Bij de semigestructureerde interviews werd een interviewleidraad gebruikt met topics en vragen (zie bijlage 2). Voorafgaand aan de daadwerkelijke interviews werd het doel van het onderzoek nader toegelicht en werd de achtergrond van de onderzoekers besproken. Ook was het toestemmingsformulier dat voorafgaand aan het interview is toegestuurd en door de respondenten zijn voorzien van een handtekening (informed consent) onderwerp van gesprek. Alle deelnemers zijn akkoord gegaan met een geluidsopname van het interview.

De interviews duurden ongeveer 3 kwartier tot 6 kwartier. De interviews zijn opgenomen met een beveiligde voice-recorder en de audio-opnames werden ad verbatim uitgetypt door een externe organisatie. De onderzoekers controleerden deze transcripten daarna op juistheid. Respondenten zijn in de gelegenheid gesteld om hun transcript na te lezen, onjuistheden te corrigeren en aanvullingen te geven. Enkele respondenten hebben kleine nuancerings- en aanvullingen gegeven op wat zij hebben gezegd in het interview. Dit is aangepast in de betreffende transcripten. Respondenten zijn gewezen op de mogelijkheid om na het interview af te zien van deelname, tot het moment van publicatie van het rapport. Dit kwam niet voor.

Analyse interviews

Aangezien de interviews op een semigestructureerde wijze zijn uitgevoerd, is er ook doorgevraagd op de onderwerpen die respondenten zelf in hun antwoorden aandroegen, waardoor sommige onderwerpen niet bij elke respondenten hetzelfde zijn, of waarbij respondenten bij sommige onderwerpen langer stil stonden dan andere respondenten dit deden. Voor de analyse van de interviews hebben we gegevens geanalyseerd in Excel. Hierin konden tekstfragmenten gecodeerd worden en vergeleken. Op basis van deductieve codering hebben we de interviews geanalyseerd. Codes zijn van tevoren bepaald door middel van het theoretisch kader en de daaruit voortkomende onderzoeksvragen. Deze codes zijn daarna getest op drie interviews en daarna waar nodig aangepast. Twee onderzoekers hebben de interviews gecodeerd. Om de betrouwbaarheid te verhogen was er daarna overleg over de wijze van coderen en vragen die hierover waren.

Afname focusgroepen

De focusgroepen werden georganiseerd in de periode oktober 2023-september 2024 en vonden plaats op de Hogeschool Utrecht. De duur was telkens 4 uur. De begeleiding van de focusgroepen werd door 4 verschillende onderzoekers verzorgd, steeds in tweetallen waarbij 1 onderzoeker een achtergrond heeft als mediator in strafzaken.

De onderzoekers maakten gebruik van een protocol met topics en vragen bij het begeleiden van de focusgroepen (zie bijlage 3). In de tweede ronde focusgroepen vond een simulatie plaats van een MIS, waarbij de onderzoekers beiden een partij speelden die aan de mediationtafel zat en de deelnemers om beurten de rol van mediator op zich namen (voor een nadere omschrijving van de casus zie bijlage 3). Ook vond een focusgroep plaats met mediators specifiek om de slotovereenkomst te bespreken en een focusgroep met mediationfunctionarissen met als doel een handreiking voor hen te ontwikkelen voor doorverwijzen naar mediation in fase 2. Alle bijeenkomsten werden opgenomen met een beveiligde voice recorder en deze opnames werden getranscribeerd door een extern bureau. Voorafgaand aan de focusgroepen gaven alle deelnemers toestemming voor opname, transcriberen en verwerken van de onderzoeksgegevens (informed consent).

Analyse focusgroepen

Ter voorbereiding op de focusgroepen was een protocol met topics en vragen opgesteld, op basis van het theoretisch kader, onderzoeksvragen en de eerste resultaten uit de interviews (zie bijlage 3). Onderzoekers vroegen door op antwoorden en discussies die ontstonden naar aanleiding van de topics en vragen. Bij de analyse is gebruik gemaakt van

Excel om fragmenten te coderen en te vergelijken. Codes werden van tevoren bepaald door het theoretisch kader, onderzoeksvragen en resultaten uit de eerdergenoemde interviews. De codes zijn getest op transcripten van twee focusgroepen en aangepast waar nodig. Twee onderzoekers hebben de transcripten gecodeerd en overleg hierover gevoerd. De analyse is uitgevoerd door één van de onderzoekers.

Bijlage 2 Topics en vragen interviews stakeholders

Topic	Interviewvragen	Stakeholders
Algemeen (demografisch)	Leeftijd, gender, opleidingsniveau, hoe lang werkzaam als, welke regio werkzaam	Mediationfunctionarissen, rechters, officieren van justitie, strafrechtadvocaten
	+ aantal strafzaken op jaarbasis	Mediators
	Leeftijd, gender, opleidingsniveau, korte beschrijving delict, relatie partijen (kenden partijen elkaar voorafgaand aan incident?)	Slachtoffers, verdachten
Motivatatie/verwachtingen deelname aan mediation	- Kunt u vertellen waarom u aan de mediation meedeed? - Wat waren uw verwachtingen hierbij? - Welke behoeften had ten aanzien van de mediation - Ervaren vrijwilligheid mediation; mogelijkheid om ieder moment te stoppen?	Slachtoffers, verdachten
Selectiecriteria MiS	- Op welke wijze selecteert u of een strafzaak geschikt is voor mediation? - Welke criteria hanteert u hiervoor?	Rechters, OvJ's, Mediationfunctionarissen
	- Idem als bovenstaande, maar dan tijdens intakegesprek	Mediators
Gedrag bij verantwoordelijkheid nemen verdachte	- Een van de criteria om een mediation te kunnen starten is dat een verdachte verantwoordelijkheid neemt voor datgene dat gebeurd is. Hoe ziet u dit? - Wanneer neemt een verdachte verantwoordelijkheid volgens u? Waaruit blijkt dit? (wat laat hij/zij zien? Of juist niet zien?) - Waardoor gaat u twijfelen aan verantwoordelijkheid verdachte?	Mediationfunctionarissen, rechters, officieren van justitie,
Gedrag bij verantwoordelijkheid nemen verdachte	- Idem als bovenstaande, maar dan tijdens intakegesprek	Mediators
Gedrag bij verantwoordelijkheid nemen verdachte	- Idem als bovenstaande - + Zijn er voor u- vanuit het oogpunt van de verdediging- criteria om een mediation niet te starten, ook al is de verdachte bereid om zijn verantwoordelijkheid te nemen?	Strafrechtadvocaten
Gedrag bij verantwoordelijkheid nemen verdachte en gevoelens daarbij.	- Heeft u verantwoordelijkheid genomen voor datgene dat gebeurd is? Zo ja, hoe liet u dit zien? Wat vertelde u? Hoe voelde u zich hieronder?	Verdachten

Gedrag bij verantwoordelijkheid nemen verdachte	- Heeft de verdachte volgens u verantwoordelijkheid genomen voor datgene dat gebeurd is? Zo ja, hoe liet de verdachte dit zien? Was dit voldoende voor u? Had u graag nog andere zaken willen zien wat dat betreft? Zo ja, wat precies?	Slachtoffers
Verantwoordelijkheid nemen verdachte essentieel voordat mediation gestart wordt/doorgegaan wordt naar gezamenlijk gesprek/doorgaan met mediation	- Is het nemen van verantwoordelijkheid door een verdachte essentieel om een mediation te laten starten volgens u? Waarom wel/niet? Wat moet hij/zij minimaal laten zien om te mogen starten met het traject? - Kunt u voorbeelden geven van zaken die u niet door hebt laten gaan naar mediation/gemeenschappelijke gesprek omdat de verdachte geen verantwoordelijkheid nam? Hoe vaak komt het voor dat dit gebeurt? (hier verder op doorvragen). Wanneer had u deze zaak wel door laten gaan? Wat had een verdachte dan moeten laten zien?	Mediationfunctionarissen, mediators, rechters, officieren van justitie, strafrechtadvocaten
Verantwoordelijkheid nemen verdachte essentieel voordat mediation gestart wordt/doorgegaan wordt naar gezamenlijk gesprek/doorgaan met mediation	- Kunt u voorbeelden geven van zaken die u niet door hebt (zou) laten gaan naar mediation/gemeenschappelijke gesprek omdat de verdachte geen verantwoordelijkheid nam? Hoe vaak komt het voor dat dit gebeurt? (hier verder op doorvragen). Wanneer had u deze zaak wel door laten gaan? Wat had een verdachte dan moeten laten zien? Is dit afhankelijk van schuld of opzetdelict?	Rechters, officieren van justitie
Veranderbaarheid verantwoordelijkheid nemen	In welke mate is verantwoordelijkheid nemen veranderbaar gedurende het mediationtraject. Hoe ziet u dit?	Mediationfunctionarissen, mediators, rechters, officieren van justitie, strafrechtadvocaten, slachtoffers, verdachten
Gradaties verantwoordelijkheid nemen door verdachte gedurende mediationproces.	- Bent u van mening dat een verdachte op dezelfde manier verantwoordelijkheid moet nemen in fase 2 (besluiten of een zaak geschikt is voor mediation door mediationfunctionaris) als in fase 3 (intake gesprek) en fase 4 (gemeenschappelijk gesprek) of mag dit verschillen per fase? Leg uit. Wat moet volgens u een verdachte minimaal laten zien aan verantwoordelijkheid nemen om het een voor u succesvolle mediation te laten zijn? (doorvragen wanneer ze de mediation zelf geslaagd vinden).	Mediationfunctionarissen, mediators, rechters, officieren van justitie, strafrechtadvocaten
Gradaties verantwoordelijkheid nemen door verdachte: met daarbij aandacht voor (gedeeltelijke)	- Wat had u minimaal van de verdachte willen zien wat verantwoordelijkheid nemen betreft? Linken aan... <i>victim blaming</i>,	Slachtoffers

ontkenningen, victim blaming, minimaliseren, excusus (voor zichzelf) en rechtvaardigen gedrag.	<i>minimaliseren, excuses (voor zichzelf), rechtvaardigen)</i>	
Gradaties verantwoordelijkheid nemen door verdachte: met daarbij aandacht voor (gedeeltelijke) ontkenningen, victim blaming, minimaliseren, excusus (voor zichzelf) en rechtvaardigen gedrag.	- Is verantwoordelijkheid nemen voor u veranderd gedurende het mediationproces (fase 1,2,3,4) Kunt u daar wat meer over vertellen? Op welke manier was dit anders? (ter ondersteuning kan interviewer voorbeelden gebruiken van ontkennen, victim blaming, minimalisering, excuses voor zichzelf, gedeeltelijk verantwoordelijkheid nemen etc.)	Verdachten
Rol mediationfunctionaris/mediator bij verantwoordelijkheid nemen verdachte	- Hoe ziet u de rol van de mediationfunctionaris/ mediator wat betreft verantwoordelijkheid nemen door een verdachte in het verdere verloop van het mediationtraject a) telefonisch gesprek b) tijdens intakegesprekken c) tijdens gemeenschappelijk gesprek Wat is belangrijk dat een mediationfunctionaris/ mediator hierbij laat zien?	Mediationfunctionarissen, mediators
Gehoord en serieus genomen worden door mediators Respect door mediators Herstel zelfbeeld	- In welke mate voelde u zich als een 'verdachte' behandeld door de mediators? - Heeft u uw verhaal kunnen vertellen aan de mediators. Leg eens uit? - Werd u op uw gemak gesteld door de mediators zodat u niet het idee had dat u hier zat als verdachte, maar vooral als mensen? Leg eens uit. - Voelde u zich begrepen/gehoord door de mediators? (zelfbeeld) Leg eens uit. Zo ja, hoe lieten de mediators dit zien? Zo nee, wat had u graag willen zien? - Voelde u zich gerespecteerd door de mediators? Zo ja, hoe lieten de mediators dit zien? Zo nee, wat had u graag willen zien? (zelfbeeld)	Verdachten
Gehoord worden door mediators en verdachten	- Heeft u uw verhaal kunnen vertellen aan de mediators. Leg eens uit - Werd u op uw gemak gesteld door de mediators? Leg eens uit. Voelde u zich bijvoorbeeld ook veilig? Leg eens uit. - Voelde u zich begrepen/gehoord door de mediators en verdachte? Leg eens uit. Zo ja, hoe lieten zij dit zien? Zo nee, wat had u graag willen zien? (uitsplitsen mediators, verdachten)	Slachtoffers

Rol van de mediator/interventies/gewenste interventies	- Kunt u vertellen wat de mediator heeft gedaan om u te helpen om verantwoordelijkheid te nemen? (noot voor interviewer, benoem hier gedrag dat slachtoffer eerder heeft genoemd bij voorbeelden verantwoordelijkheid nemen). Hoe had de mediator u hierbij nog meer kunnen helpen?	Verdachten
Rol van de mediator/interventies/gewenste interventies	- Kunt u vertellen wat de mediator deed om ervoor te zorgen dat de verdachte zijn verantwoordelijkheid nam (note voor interviewer, benoem hier gedrag dat slachtoffer eerder heeft genoemd bij voorbeelden verantwoordelijkheid nemen). - Wat had u graag (nog meer) willen zien van de mediator om ervoor te zorgen dat de verdachte verantwoordelijkheid nam?	Slachtoffers
Beschrijven van verantwoordelijkheid nemen door verdachte in slotovereenkomst	- Hoe beschrijft u hoe een verdachte verantwoordelijkheid heeft genomen in de slotovereenkomst? Kunt u daarbij voorbeelden geven? - In hoeverre houdt u er rekening mee dat dit niet gebruikt kan worden als bewijs voor het strafbare feit?	Mediators
Beschrijven verantwoordelijkheid nemen in slotovereenkomst, niet als strafbaar feit. Gewenste manier van omschrijven	- In welke mate vindt u het belangrijk dat verantwoordelijkheid nemen door verdachte terugkomt in de slotovereenkomst? Hoe ziet dit eruit? - Hoe kan verantwoordelijkheid volgens u omschreven worden zonder dat dit gebruikt kan worden als bewijs voor het strafbare feit? - Hoe zou een mediator dit moeten beschrijven? Kunt u hierbij voorbeelden geven?	Rechters, officieren van justitie, strafrechtadvocaten
Beschrijving verantwoordelijkheid nemen in slotovereenkomst. Gewenste manier van omschrijven.	- In welke mate zag u in de slotovereenkomst terugkomen dat u/de verdachte verantwoordelijkheid heeft genomen? Waar leidde u dit uit af? Was u hier tevreden over? Zo nee, wat had u graag anders willen zien?	Verdachten, slachtoffers
Belang verantwoordelijkheid nemen verdachte door officier van justitie of rechter. Omschrijving verantwoordelijkheid nemen bij bepaling vervolging of strafmaat.	- Weet u in welke mate een officier van justitie of een rechter belang hecht aan verantwoordelijkheid nemen door een verdachte? Zo ja, hoe dan? - In welke mate wordt dit meegenomen in hun beslissingen omtrent de strafzaak?	Mediationfunctionarissen

Omschrijving verantwoordelijkheid nemen bij bepaling vervolging of strafmaat.	- In welke mate neemt u mee bij de bepaling van strafmaat of vervolging in hoeverre uit de slotovereenkomst blijkt of een verdachte verantwoordelijkheid heeft genomen? Kunt u hierbij voorbeelden geven? Maakt u hierbij een onderscheid tussen schuld of opzet delict?	Rechters en officieren van justitie
Afsluitende vraag	- Is er nog iets wat ontbreekt of wat u kwijt wilt?	Alle stakeholders

Bijlage 3 Protocollen focusgroepen

Focusgroepen ronde 1 (mediators)

Doel: kennis delen en ervaringen uitwisselen rond de thematiek van ‘verantwoordelijkheid van de verdachte’. Komen tot interventies om verdachten te stimuleren om verantwoordelijkheid te nemen (fase 3 intakegesprek en fase 4 gezamenlijk gesprek) en het beschrijven hiervan in de slotovereenkomst.

Rol mediationfunctionaris

Van mediationfunctionaris (fase 2) naar mediator intakegesprek (fase 3)

-Waarop moeten mediationfunctionarissen volgens jullie op letten (criteria bij het doorsturen naar de mediators? Wat specifiek voor wat betreft verantwoordelijkheid nemen?

-Zijn er volgens jullie ook contra indicaties?

-Welke invloed heeft wat het slachtoffer wil op de selectie (ook als de verdachte niet helemaal aan de criteria voldoet kan deze dan toch doorgestuurd worden als slachtoffer dit wil? Wanneer neem je het slachtoffer tegen zichzelf in bescherming?

Intakegesprek met mediator

-Als je let op wat de mediationfunctionaris moet doen (zie vorige vragen), wat doe jij als mediator extra of anders wat criteria en verantwoordelijkheid nemen betreft? Is er iets voor jullie dat voorwaardelijk is?

-Is je uitgangspunt dat het nemen van verantwoordelijkheid door de verdachte al aanwezig moet zijn bij het intakegesprek? Waarom wel waarom niet? (vraag over de veranderbaarheid).

Interventies

-Hoe zie je de rol van de mediator wat betreft verantwoordelijkheid nemen door een verdachte a) intakegesprek b) tijdens gemeenschappelijk Wat is belangrijk dat een mediator hierbij laat zien/Wat doet de mediator dan? (vragen naar voorbeelden).

-Heb je wel eens geïntervenieerd/bepaalde vaardigheden ingezet op het moment dat een verdachte geen verantwoordelijkheid nam? Wat heb je toen gedaan? (probeer door te vragen of deze interventies verschillen in intakegesprek versus gezamenlijk gesprek).

-Welke interventies/technieken zou een mediator nog meer toe kunnen passen als een verdachte geen verantwoordelijkheid neemt? (intakegesprek)? (gemeenschappelijk gesprek)? Is dit volgens jou afhankelijk van soort strafzaak? (doorvragen naar voorbeelden)

-Op welke manier heb je aandacht voor hoe het nemen van verantwoordelijkheid door de verdachte landt bij het slachtoffer? Hoe doe je dit? In welke mate vind je het belangrijk om hier aandacht aan te besteden? Leg uit. Wat doe je dan? (doorvragen op technieken, interventies). Stel dat een slachtoffer niet accepteert wat de verdachte laat zien qua verantwoordelijkheid nemen, wat doe je dan? Stel dat een het ‘nooit genoeg’ voor een slachtoffer voor wat betreft, hoe je hier mee om? (doorvragen naar voorbeelden).

Casusvragen waarbij ingegaan wordt op verschillende vormen van (niet) verantwoordelijkheid nemen (psychologische defensiemechanismen). Op welke manieren kun je hierop interveniëren? Specifiek op ingaan of er anders wordt geïntervenieerd als dit gebeurt tijdens intakegesprek versus gemeenschappelijk gesprek.

1. Vooraf: Wat doet de verdachte hier (in de intake?) en wat doe jij dan vervolgens?
2. Na afloop van elke case: stuur je hem door naar gemeenschappelijk gesprek?
3. Stel dat zoiets gebeurt in gemeenschappelijk gesprek, wat doe je dan?

Casus 1: De verdachte reageert enthousiast op het voorstel tot mediation. ‘Mijn advocaat zegt dat het goed is voor mijn strafzaak’, reageert hij, “en ik wil best mijn excuses aanbieden, als dat helpt. Bovendien heb ik ADHD en een heel ongelukkige jeugd gehad. Ik ben mishandeld. Dus mij zat het ook niet mee in het leven.’ (excuses en rechtvaardigen).

Casus 2: De verdachte erkent slechts een deel van de gepleegde feiten. Hij erkent het openbreken van de auto (dit staat ook op camera), maar niet de mishandeling (dit vond buiten het bereik van de camera plaats). Een voorbijganger die

verdachte aansprak, terwijl hij de auto openbrak is behoorlijk geslagen en heeft hieraan een kaakfractuur overgehouden. De verdachte geeft aan dat hij zich niet kan voorstellen dat het slachtoffer daardoor een kaakfractuur heeft opgelopen. Hij heeft hem alleen een heel klein duwtje gegeven om weg te kunnen rennen: 'daar loop je geen kaakfractuur van op'. (minimaliseren, deels erkennen)

Casus 3: Het gaat om een auto-ongeluk waarbij slachtoffer ernstig lichamelijk letsel heeft opgelopen. Verdachte vindt het heel erg, maar zegt ook 'Ik deed niets verkeerd. Het slachtoffer keek zelf niet goed uit en kwam – terwijl ze van links kwam – ineens de weg op. Ik had niet gedronken en ik reed niet te hard.' ('blaming the victim'). Slachtoffer is blijvend ernstig gehandicapt.

Casus 4: De verdachte bekent dat hij geslagen heeft, en hij gelooft dat de voortanden van het slachtoffer zo beschadigd zijn dat deze er mogelijk op termijn uit moeten. 'Ik deel doorgaans stevige klappen uit.' 'Maar ja', stelt hij 'zo gaat het in het uitgaansleven. Ze hebben mij een keer een schedelbasisfractuur geslagen ... heb ik ook geen aangifte van gedaan. Ik wil best met die man in gesprek maar ja, wat gebeurd is, is gebeurd, kunnen we niet meer terugdraaien.' (rationaliseren)

Slotovereenkomst

- Hoe omschrijven jullie verantwoordelijkheid nemen in de slotovereenkomst?
- Wat is wenselijk/niet wenselijk
- Hoe zorg je ervoor dat dit niet bijdraagt aan bewijslast?

Afronding

Zijn er issues die hier niet aan bod zijn gekomen? En welke zijn dit dan?

Vorbereidende opdracht voor volgende keer: Beschrijf voor 3 opeenvolgende mediations die je de komende maanden voert hoe verantwoordelijkheid nemen door een verdachte terugkomt in deze mediations. Heb je interventies hierop moeten toepassen (tijdens intake? Tijdens gemeenschappelijk gesprek?) en zo ja, hoe zagen deze eruit en wat was het effect hiervan op verdachte en slachtoffer?

Focusgroepen/expertateliërs ronde 2 (mediators)

Doel: kennis delen en ervaringen uitwisselen rond de thematiek van 'verantwoordelijkheid van de verdachte'. Hoe komen interventies door mediators terug in intake en gemeenschappelijk gesprek aan de hand van rollenspel. Effectiviteit hiervan (wat werkt wel, wat werkt niet).

-Ingaan op de vraag hoe verantwoordelijkheid nemen eruitziet en dit linken naar de resultaten uit interviews en expertateliërs ronde 1.

Oefenen met een casus in subgroepen: 2 intakes en 1 gezamenlijk gesprek

Casus: twee buurvrouwen

De mediator heeft uit de aangifte en verhoor de volgende informatie:

Buurvrouw Marieke heeft buurvrouw Anna met een bezemsteel op het hoofd geslagen. Dit vond plaats nadat er al heel lang onenigheid tussen beiden was, waarbij met name Anna verbaal stevig te keer ging en Marieke uitmaakte voor alles wat mooi en lelijk was.

Marieke vertelt tijdens het verhoor 'dat zij helemaal op was en volledig doorheen zat omdat Anna haar helemaal gek maakte. Zij vroeg erom', aldus Marieke. Anna had zich voor de zoveelste keer ver over het tuinhok heen gebogen met commentaar op van alles en nog wat.

Anna zegt dat ook dat de verhouding – nadat deze in aanvang heel goed was – heel erg is verslechterd. Zij naar aanleiding van klap met heeft een hersenschudding opgelopen de bezem. En zij claimt dat zij wekenlang niet heeft kunnen werken, terwijl zij zzp'er is en dus heel veel inkomen is misgelopen. Zij heeft zij nog steeds last van hoofdpijn.

Nabespreken

Ingaan op wat is opgevallen. Werden andere interventies toegepast per fase (intake of gemeenschappelijk gesprek). Wat werkte goed, wat minder? (in deze casus laten partijen wisselende dader-slachtofferrollen zien).

Slotovereenkomst

Wat zou je naar aanleiding van deze casus (twee buurvrouwen) over verantwoordelijkheid nemen beschrijven in de slotovereenkomst? Hoe beschrijf je verantwoordelijkheid nemen in het algemeen in een slotovereenkomst? Kun je verantwoordelijkheid nemen beschrijven zonder bij te dragen aan de bewijsvoering? Zo ja, hoe dan? En zo nee, doe je dit dan ook niet?

Focusgroep/expertatelier slotovereenkomst met mediators

Doel: bespreken onderzoeksresultaten focus op verantwoordelijkheid nemen in de slotovereenkomst. Dit om te komen tot criteria, voorbeeld slotovereenkomst.

Aanwezig is adviseur van OM voor juridisch kader slotovereenkomst.

-Overzicht van de onderzoeksresultaten tot nu toe (en mediators mogen hierop reageren)

-Bespreken van volgende vragen

- Wat is belangrijk volgens jullie om te beschrijven in slotovereenkomst waar het gaat om het nemen van verantwoordelijkheid door een verdachte?
- Hoe beschrijf je verantwoordelijkheid nemen door een verdachte en waarom?
- Kun je hierbij voorbeeld casuïstiek en voorbeeldzinnen aanleveren?
- Hoe beschrijf je verantwoordelijkheid nemen door een verdachte juist niet en waarom?
- Kun je hierbij voorbeeld casuïstiek en voorbeeldzinnen aanleveren?

Focusgroep/expertatelier slotovereenkomst met mediationfunctionarissen

Doel: komen tot een handreiking voor mediationfunctionarissen waar het gaat om de selectiecriteria voor verdachte – aangaande het nemen van verantwoordelijkheid (fase 2).

-Voorlopige onderzoeksresultaten (en mediationfunctionarissen mogen hierop reageren) daarna specifiek ingaan op onderzoeksresultaten over visie mediators op fase 2

Vervolgens worden de volgende vragen besproken:

- Hoe zien jullie jullie rol in fase 2?
- Hoe zien jullie jullie voorlichtingsfunctie?
- Welke criteria hanteren jullie bij het selecteren en stimuleren van het nemen van verantwoordelijkheid door een verdachte tijdens het telefonische intakegesprek?
- Welk handelingsrepertoire is hiervoor nodig?
- Welke vragen en aandachtspunten achten jullie van groot belang voor de verdachte bij de start van het mediationtraject?
- Wvttk

Bijlage 4 Overzicht interventies en voorbeelden stimuleren van verantwoordelijkheid

Type interventie	Voorbeelden
Benaderen verdachte als persoon	<i>Hoe is het met jou? Het lijkt me voor jou ook een nare tijd geweest.</i> <i>Ieder mens maakt fouten en wat gebeurd is, is gebeurd, maar nu heb je de kans te herstellen.</i>
Terugkijkvragen	<i>Wat is er gebeurd?</i> <i>Hoe heeft het jou geraakt?</i> <i>Wat was jouw aandeel?</i> <i>Als je nu terugkijkt, wat zou je dan anders doen?</i> <i>Wat vind je van wat je hebt gedaan?</i> <i>Laatst sprak met iemand die in een vergelijkbare situatie zat als jij nu en die zei 'ik schaam me kapot', hoe is dat voor jou?</i>
Hier en nu vragen (betreffende het mediationtraject: het gezamenlijke gesprek)	<i>Wat en wie is er nu nog geraakt door de gebeurtenis?</i> <i>Wat verwacht jij van de ander?</i> <i>Wat wil je dat de ander doet?</i> <i>Wat wil je de ander vragen?</i> <i>Wat moet volgens jou aan bod komen?</i> <i>Wat wil tijdens dit gesprek bijdragen?</i> <i>Wat gebeurt er nu met je als terugdenkt aan het moment van het delict?</i> <i>Wist jij dat zij heel slecht slaapt sinds het gebeurde? Hoe is dat voor jou nu je dit weet?</i> <i>Wat ga je straks tegen de ander zeggen om te voorkomen dat het conflict weer opstaat?</i>
Toekomstgerichte vragen	<i>Wat moet er volgens jou hersteld worden en wat wil jij hieraan bijdragen?</i> <i>Wil jij een bijdrage leveren aan het verbeteren van deze situatie voor de ander?</i> <i>Wat kan jouw bijdrage zijn?</i>

Perspectief innemen	<i>Heb jij enig idee welk beeld de ander van jou heeft? Hoe hij zich heeft gevoeld terwijl jij hem in elkaar sloeg? Hoe kijk jij hiernaar?</i>
Confronteren	<i>Jullie waren met z'n achten en het slachtoffer was in zijn eentje en jullie hebben hem met z'n allen aangepakt. Hoe kijk je daarop terug?</i> <i>Hoe kijk jij naar jezelf? Naar degene, die dit heeft gedaan?</i> <i>Ik hoor dat jij vindt dat je er eigenlijk niet zoveel aan kon doen, of dat die ander het over zichzelf heeft afgeroepen, klopt dat? Wat wil je dan in dit gesprek?</i> <i>Ik kan mij niet voorstellen hoe zwaar het voor jou moet zijn om de last te dragen dat je iemand zo zwaar hebt beschadigd. Dat lijkt me heel moeilijk, klopt dat? Toch wil ik je een aantal vragen stellen waarvan ik denk dat de ander daar ook mee worstelt (liefdevol confronteren)</i>
Metaforen en uitbeelden van situatie door tekenen, gebruik maken van legopoppetjes	<i>Kun je eens uitbeelden wat er gebeurde die dag?</i>

Bijlage 5 Handreiking voor mediationfunctionarissen

Aanleiding

Een van producten van het onderzoek: 'Mediation in Strafzaken: een bijzondere verantwoordelijkheid voor verdachte en mediator?' is 'een handreiking voor mediationfunctionarissen'. Deze kunnen zij gebruiken tijdens fase 2 in het mediationtraject (telefonisch contact mediationfunctionaris met partijen).

In deze handreiking is de kijk van de verschillende stakeholders inzake de benadering van verdachten en slachtoffers door de mediationfunctionarissen (in de voorfase van het mediationtraject) met het oog op 'het nemen van verantwoordelijkheid door de verdachte' meegenomen. Mediationfunctionarissen en mediators zijn hierop nog eens extra bevraagd door de onderzoekers. Mediationfunctionarissen en mediators lieten een tamelijk eenduidig beeld van de verwachtingen in deze fase zien. Hooguit was er per mediationbureau een accentverschil.

Introductie

Verantwoordelijkheid nemen is onder te verdelen in passief en actief verantwoordelijkheid nemen. Passief verantwoordelijkheid nemen houdt in dat de verdachte de feiten (deels) bekent dan wel betrokkenheid erkent bij het strafbare feit. Het strafbare feit vormt immers de basis van de mediation in strafzaken en bij een volledige ontkenning ontbreekt deze basis en is mediation niet mogelijk. Het nemen van actieve verantwoordelijkheid houdt in dat de verdachte wil bijdragen aan herstel van wat is mis- en stukgegaan door en als gevolg van het strafbare feit. Uit het onderzoek blijkt dat verantwoordelijkheid geen statisch gegeven is maar juist veranderbaar is. Het proces van mediation in strafzaken draagt bij aan het steeds meer nemen van actieve verantwoordelijkheid door de verdachte.

De algemene tendens is dat in de voorfase van het mediationtraject de verdachte wordt geacht tenminste 'passieve verantwoordelijkheid' te nemen. De mediationfunctionaris toetst de passieve verantwoordelijkheid door te benoemen dat de verdachte als verdachte is aangemerkt in een specifieke strafzaak. Daarnaast anticiperen de mediationfunctionarissen op het actief verantwoordelijkheid nemen van de verdachte door uit te leggen wat de bedoeling is van mediation in strafzaken, namelijk herstel. Een belangrijke voorwaarde voor herstel is dat de hoofdrolspelers (verdachte en slachtoffer) met elkaar in gesprek (willen) gaan onder begeleiding van een mediator.

Verwachtingsmanagement

Het is van groot belang dat de verdachte (maar ook het slachtoffer) goed is geïnformeerd over de bedoeling en het verloop van een mediation in strafzaken. Dit zodat de verwachtingen worden gemanaged; de deelnemers weten wat er van hen, van de andere deelnemers en van de mediators verwacht wordt en wat wel of niet tot de mogelijkheden behoort. Naast informatie over het doel en het verloop van het mediationtraject is het ook essentieel dat duidelijk is aan de deelnemers dat de OvJ en/of de rechter degenen zijn en blijven die de beslissingen nemen in de strafzaak en dat dit dus niet aan de partijen die aan de mediation deelnemen is.

Een ander punt is de schade. Schade is een ingewikkeld thema in een mediation in strafzaken. Vaak zijn slachtoffers de mening toegedaan dat de verdachte daadwerkelijk herstelt en de daad bij het woord voegt als deze de schade vergoedt. Verdachten daarentegen hebben regelmatig de gedachte dat het slachtoffer door middel van de schadevergoeding 'genoegdoening' eist door een (onredelijk) hoog schadebedrag te vragen. Dit is met name het geval als het gaat om immateriële schade.

Ook hier helpt het als vooraf duidelijk is aan verdachte en slachtoffer dat schade een onderwerp kan zijn, dat materiële schade moet worden aangetoond en dat immateriële schade gevraagd kan worden maar ook wel enige onderbouwing behoeft en proportioneel moet zijn. Wanneer schade wordt gevorderd is het prettig als het bedrag vooraf kenbaar is, zodat (een van) de deelnemers niet worden overvallen. Ook hier kan de mediationfunctionaris een rol spelen door deelnemers hierover te bevragen en informeren. Wat hier de uitkomst van is kan dan doorgegeven worden aan de mediators.

Concreet

Mediationfunctionarissen hebben op de eerste plaats een voorlichtende en informerende rol waar het gaat om mediation in strafzaken. Het is voldoende als zij de passieve verantwoordelijkheid bij de verdachte toetsen en aangeven dat het mediationproces is gericht op herstel en wat dit van de verdachte vraagt, te weten het openstaan voor het contact met de ander. Dit is ook wat de mediationfunctionarissen doen. Verwachtingen en realiteit sluiten dus goed op elkaar aan.

Een verzoek van de mediators - voorkomend uit de gesprekken met de mediators – aan de mediationfunctionarissen is of zij de volgende vraag (aan beide deelnemers) zouden willen stellen: 'Is er iets waarmee de mediators rekening moeten houden?'. Deze vraag kan zeer helpend zijn als iemand angstig is, een psychiatrische aandoening heeft of anderszins bijzondere steun en aandacht vereist. Dit antwoord helpt de mediators het gesprek in goede banen te leiden.

Algemene opmerking: mediators geven aan erg te geloven in de 'magie' van het mediationproces: dit houdt in dat er bijzondere dingen kunnen gebeuren wanneer verdachte en slachtoffer elkaar ontmoeten en in gesprek gaan. Iets wat vooraf niet altijd te voorzien is. Zij zien dat ook vaak dat een verdachte die 'afhoudend' binnenkomt, verandert in iemand die volle verantwoordelijkheid neemt. Mediators benadrukken dan ook dat passieve verantwoordelijkheid als startpunt voor de mediation voldoende is.

Bijlage 6 Criteria voor een slotovereenkomst

Context incident	Beeld schetsen van • onderlinge relatie • voorgeschiedenis incident
Standaard bepalingen	• parket-/zaaksnummer en mediationnummer vermelden • namen van deelnemers • namen van mediators • algemene introductie over de inhoud van het mediationtraject • terugkoppeling van de slotovereenkomst (bedenktermijn en ingeval geen terugkoppeling een neutrale mededeling over het gevolgde traject (bv. er heeft wel een gezamenlijk gesprek plaatsgevonden maar er volgt hiervan geen terugkoppeling) Mogelijkheid om de overeenkomst voor ondertekening voor te leggen aan een advocaat • algemene bepalingen, onder andere over het feit dat de mediators niet aansprakelijk zijn voor de gemaakte afspraken en de uitvoering daarvan maar dat partijen hiervoor zelf verantwoordelijk zijn
Mediationproces	Beschrijving van • wat partijen hebben verteld over betekenis incident • geuite emoties • sfeer tijdens mediation (hierbij recht doen aan beide partijen)
Herstel	Beschrijving van • mate waarin verdachte zich verantwoordelijkheid voelt voor incident • stappen die gezet zijn om herstel te bevorderen • begrip beide partijen voor elkaar • concreet herstel bij partijen (bv excuses, schade betalen, afspraken over contact in de toekomst, informeren derde-betrokkenen met als doel het conflict ook daar te de-escaleren, samen iets gaan doen of intentie hiertoe) • indien excuses: waarvoor en hoe gemaakt. Hoe dit landt bij slachtoffer • sfeer einde mediation (bv hoe partijen uit elkaar gingen, afscheid namen) • eventueel: aanvullende opmerking mediators over het gesprek (in positieve zin)
Thematiek type delict	Focus op: • <u>relationeel geweld</u>: a) nadruk op gemaakte afspraken en b) voorkomen geweld in toekomst • <u>niet-relationeel geweld</u> (onbekend slachtoffer): a) aanleiding en feiten bespreken, b) sfeertekening: 'waarom?' en 'waarom ik', c)

	effect delict op slachtoffer, en d) afspraken betrokkenen en geschrokkenen • <u>Verkeerszaken</u>: a) beschrijving ongeval, b) (indien mogelijk) reactie slachtoffer direct na ongeval, c) afspraken afhandelen schade NB In geval van schulddelicten weegt de verantwoordelijkheid van de verdachte (strafrechtelijk) minder zwaar dan wanneer het om opzetdelicten gaat. Het thema verantwoordelijkheid nemen behoeft bij opzetdelicten dan ook meer aandacht.
Schuld/opzet	• Er staan geen uitspraken in over schuld of opzet • Indien meer verantwoordelijkheid wordt genomen dan tijdens verhoor (bv iets bekennen dat eerst ontkend werd), met verdachte bespreken wat hiervan terug mag komen en consequenties bespreken (informed consent). Checken of deze gevolgen kan overzien. Indien mogelijk meelezen door advocaat
Afspraken/wensen	Beschrijving van • de afspraken (zo concreet mogelijk geformuleerd) • informeren hulpverlener (indien deze betrokken is bij uitvoering afspraken). Bv wijkagent, reclasseringsambtenaar • schadevergoeding (geregeld of afzien van): indien van toepassing Als op voorhand al duidelijk is dat er sprake is van onduidelijkheid richting de bewezenverklaring, bijvoorbeeld omdat verdachte deels ontkent of er meerdere verdachten zijn of in de strafzaak een positie wordt ingenomen waardoor vrijspraak of ontslag van alle rechtsvervolgning mogelijk is, voorzichtig zijn met de schadevergoeding. Goed bespreken waarom verdachte dan toch de schade wil vergoeden en dit ook in diens eigen woorden vermelden. Zo mogelijk hierover overleg met de advocaat van verdachte. In geval van schadeafwikkeling finale kwijting afspreken. • welke betrokkenen de overeenkomst toegestuurd krijgen, bv. de wijkagent, een hulpverlener, een behandelinstelling • wensen van slachtoffer ten aanzien vervolg strafzaak na mediation • beide partijen zijn geïnformeerd dat rechter/OvJ uiteindelijke beslissing neemt wat betreft afspraken en wensen • overeenkomst gaat onderdeel uitmaken van het strafdossier en is ook kenbaar voor Raad voor de Kinderbescherming en Reclassering
Ondertekening	• Door beide partijen en ingeval van minderjarige partijen ook door hun wettelijk vertegenwoordiger
Duidelijkheid afspraken	Deze zijn SMART-beschreven

	• Specifiek (duidelijk is welke afspraken zijn gemaakt) • Meetbaar (qua tijd, geld) • Acceptabel (komen logisch voort uit wat beschreven is over gesprek) • Realistisch (afspraken zijn haalbaar) • Tijdsgebonden (benoemd wanneer afspraken gerealiseerd moet zijn)
Lengte slotovereenkomst	• 4-6 pagina's. Zo kort als mogelijk en zo lang als nodig
Taalgebruik	• Juridisch kloppend • Duidelijk (niet wollig) • Voor iedereen begrijpelijk (juridische termen uitgelegd, geen complexe zinnen) • Geen taal en grammaticafouten • Dicht bij wat partijen zelf zeggen. Gebruik hun woorden.
Vormgeving	• De kwaliteit van de lay-out is goed (lettertype, marges, nummering, titels)

Bijlage 7 Voorbeeld slotovereenkomst met aandacht voor verantwoordelijkheid nemen

SLOTOVEREENKOMST NA MEDIATION IN STRAFZAKEN

Mediationnummer:

Zaak/Parketnummer:

Verwijzer: (OvJ)

Partijen in deze mediation:

Partij A:

En

Partij B:

nemen het volgende in aanmerking:

Inleiding

1. Partijen hebben vrijwillig gebruik gemaakt van de mogelijkheid om in het kader van de bovenvermelde strafzaak/zaken een mediation uit te voeren.
2. De mediation is begeleid door enbeiden MfN Registermediator.
3. De eerder ondertekende startovereenkomst waarmee deze mediation een aanvang heeft genomen, maakt onverbrekkelijk deel uit van deze slotovereenkomst.
4. Partijen zijn bij aanvang van de mediation voorgelicht over de mogelijke gevolgen van deelname aan deze mediation. Zij weten dat de behandelend officier van justitie of de rechter, bij de verdere afdoening van deze zaak, rekening kan houden met de uitkomst van deze mediation zoals vastgelegd in deze slotovereenkomst.
5. Partijen verzoeken de behandelende officier van justitie dan wel rechter conform artikel 51h Wetboek van Strafvordering rekening te houden met de uitkomst van deze mediation.
6. Al hetgeen is vastgelegd in deze slotovereenkomst is uitdrukkelijk geen bekentenis in strafrechtelijke zin.

Afwikkeling

7. De onderhavige slotovereenkomst wordt binnen 5 werkdagen nadat deze door alle partijen is getekend, door de mediators doorgezonden aan het Mediationbureau van de Rechtbank met als doel dat deze wordt gevoegd in het strafdossier. Hierdoor wordt de slotovereenkomst een processtuk dat onderdeel is van het strafdossier.
8. In afwijking van art. 7 hebben partijen desgewenst 5 werkdagen na ondertekening van de slotovereenkomst de gelegenheid deze te bespreken met hun rechtsbijstandverlener. In dat geval zullen partijen uiterlijk binnen 5 werkdagen na ondertekening de mediators bij voorkeur per mail of schriftelijk laten weten of zij de slotovereenkomst mag inzenden aan de verwijzer.
Van deze gelegenheid maken partijen in dit geval WEL/GEEN gebruik.
 - a. Inzenden geschiedt slechts met goedvinden van beide partijen. Indien één van partijen geen toestemming geeft voor inzending, of geen bericht stuurt, wordt de slotovereenkomst niet ingezonden.
 - b. Indien de mediators niet uiterlijk binnen 5 dagen na ondertekening van beide partijen toestemming of bericht ontvangen heeft, zenden zij de slotovereenkomst niet in.
 - c. Indien niet van beide partijen toestemming is ontvangen of indien niet van beide partijen bericht is ontvangen stellen de mediators een bericht op dat de mediation is geëindigd en sturen zij dit op aan het Mediationbureau. Dit bericht bevat in dat geval geen informatie over de reden van beëindiging.

9. Indien de slotovereenkomst om welke reden dan ook niet wordt ingezonden, stuurt de mediator daarvan bericht aan partijen. De slotovereenkomst wordt in dat geval geacht niet tot stand gekomen te zijn, c.q. komt in dat geval met onmiddellijke ingang vanaf het moment van deze kennisgeving te vervallen.

Overige bepalingen

10. Partijen zijn zelf verantwoordelijk voor hetgeen zij met elkaar overeenkomen. De mediators zijn niet aansprakelijk voor hetgeen partijen met elkaar zijn overeengekomen.
11. Wanneer de mediators uit hoofde van beroepsaansprakelijkheid toch worden aangesproken op de inhoud van deze overeenkomst, vervalt de geheimhoudingsverplichting van de mediators om zich tegen deze aanspraken te kunnen verweren. De aansprakelijkheid van de mediators uit hoofde van haar beroepsaansprakelijkheidsverzekering is altijd beperkt tot het bedrag dat in het betreffende geval door de beroepsaansprakelijkheidsverzekering wordt uitgekeerd.
12. Het staat partijen vrij om de startovereenkomst en de slotovereenkomst indien nodig in rechte te overleggen.

Overeenkomst

Partijen hebben het volgende besproken en afgesproken dat zij ter kennis van de officier van justitie en/of de rechter willen brengen:

Bij dit gesprek zijn aanwezig:

Voorgeschiedenis:

- Partijen kennen elkaar al voorafgaand aan het gebeuren of partijen kenden elkaar niet.
- Aanleiding tot het gebeuren.

Tijdens het gesprek:

- Sfeer
- Hoe wordt het gesprek gestart?
- Worden er excuses gemaakt. Zo ja, wat wordt er precies gezegd? Hoe wordt dit ontvangen?
- Op welke wijze wordt de gebeurtenis besproken?
- Is er belangstelling over en weer?
- Ontstaat er begrip?
- Is er bereidheid tot herstel? Zo ja, leidt dit tot concrete afspraken?
- Vermijd woorden als schuld en opzet. Wees alert als verdachte meer bekend tijdens de mediation dan tijdens het verhoor. (Indien mogelijk overleg met advocaat van verdachte.) En bespreek de consequenties met verdachte als dit wordt opgenomen in de slotovereenkomst. Beschrijf in woorden van verdachte waarom hij dit wel wil laten opnemen in de slotovereenkomst.

Afspraken:

- in de relationele sfeer (wat doen we als we elkaar tegenkomen)
- met betrekking tot de omgeving (hoe informeren we de vriendengroepen, of andere derde-betrokkenen bijvoorbeeld hulpverleners, wijkagent)
- op concreet herstel gericht: repareren van iets, bloemetje brengen, schadevergoeding betalen. NB. Schade graag ook nog eens apart vermelden in vervolgcopie.

Schadevergoeding: wel/niet van toepassing.

Indien van toepassing

- hoogte van het bedrag, het rekeningnummer waarop het wordt overgemaakt ten name van Voeg een screenshot van de overboeking bij. Van belang is dat de schade is afgewikkeld voordat de slotovereenkomst wordt ingestuurd. Zo niet, dan helderheid over hoe de afwikkeling gaat plaatsvinden en partijen goed informeren over de risico's (mediators kunnen geen rol meer spelen).

- beschrijf in de woorden van de verdachte waarom deze een schadevergoeding betaalt.
- finale kwijting over en weer vermelden (met het betalen van de schadevergoeding).

Dit laatste is niet aan te raden als de medische eindtoestand van slachtoffer nog niet duidelijk is.

- extra aandacht wanneer verdachte deels ontkent, er meerdere verdachten in een zaak zitten, verdachte een procespositie kiest waarbij wordt aangekoerst op ontslag van alle rechtsvervolging of vrijspraak. Dit houdt in extra goed motiveren waarom toch een schadevergoeding betaald wordt, liefst in woorden van de verdachte.

Verzoek aan verwijzer:

De wensen beschrijven inzake een verdere afdoening van de zaak. Hierin is slachtoffer leidend. 1. Er kan – neutraal – worden beschreven dat het verdere verloop van de strafzaak aan Justitie wordt overgelaten. 2. Er kan ook worden beschreven dat voor slachtoffer de zaak goed is afgerond door het mediationtraject en dat zij/hij geen verdere vervolging of afstraffing van verdachte wenst.

Plaats,..... Datum

Partijen:

Naamhandtekening.....

Naamhandtekening.....